

**POCZET
WYBITNYCH
POWSTAŃCÓW
ŚLĄSKICH**

Poczet

POCZET WYBITNYCH POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH

Maciej **FIC**,
Lech **KRZYŻANOWSKI**,
Miłosz **SKRZYPEK**

BIELSKO-BIAŁA 2011

Recenzent

prof. UŚ dr hab. Sylwester Fertacz

Redakcja i korekta

Zespół

Skład, łamanie, projekt okładki

Małgorzata Kowalczyk-Skrzypek

© **Copyright by Wydawnictwo „Cum Laude”**

Bielsko-Biała 2011

Wydanie I

ISBN 978-83-929815-7-2

Publikacja została sfinansowana ze środków
Urzędu Marszałkowskiego w Katowicach

Wydawnictwo „Cum Laude”

Bielsko-Biała 43-309, ul. Piwna 3

[www. cumlaude.com.pl](http://www.cumlaude.com.pl)

S P I S   T R E Ś C I

- 7**   Wstęp
- 13**   Lista biogramów
- 101**   Zakończenie
- 103**   Wykaz wykorzystanych źródeł i literatury

Wstęp

Przypadająca w tym roku dziewięćdziesiąta rocznica plebiscytu na Górnym Śląsku oraz III powstania śląskiego stworzyła dogodną sposobność, by bliższej przyrzeć się obu wydarzeniom. Trzeba oczywiście zdawać sobie sprawę, że przy okazji wcześniejszych jubileuszy powstało już bardzo wiele opracowań na temat powstań śląskich i plebiscytu¹. Ta sytuacja z kolei grozi popadnięciem w rutynę i powielaniem znanych już rozwiązań i wniosków. O takich niebezpieczeństwach autorzy kolejnych prac muszą pamiętać, lecz mimo wszystko owe niebezpieczeństwa nie powinny sugerować rezygnacji z badań, bowiem potrzeba zgłębiania tematyki powstańczej jest ciągle aktualna. Nie mają racji ci, którzy sygnalizują nadmiar publikacji opisujących losy Górnego Śląska w latach 1919–1921. Jakkolwiek głosy takie pojawiają się dość często, zazwyczaj jednak nie biorą pod uwagę bardzo istotnej okoliczności, jaką staje się upływ czasu oraz zmieniające się uwarunkowania społeczno-polityczne. Są to czynniki w najdoskonalszy sposób weryfikujące pracę historyków. Dzięki nim można skonstatować, że mnóstwo wątków, przed laty mocno eksponowanych w literaturze przedmiotu, dziś nie emocjonuje już badaczy w takim wymiarze. Okazały się one bowiem w dużo większym stopniu wytworem niegdysiejszych wypowiedzi propagandowych niż rzeczywistym problemem zapładniającym umysły historyków. Podobnemu osądowi epoki poddać się musiało również wiele postaci, dawniej hołubionych bądź wyklinanych, a dziś ukazywanych w odmiennym świetle². Jeśli

¹ Wśród której wskazać można np. prace zbiorowe: *Zanim wybuchło III powstanie śląskie*. RED. Z. KAPAŁA, J. PRZEWŁOCKI. Bytom 1991; *Powstania śląskie i plebiscyt w procesie zrastania się Górnego Śląska z Macierzą*. RED. A. BROŻEK. Bytom 1993; *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej*. RED. M.W. WANATOWICZ. Katowice-Bytom 1995; *Nad Odrą, Olzą i Bierawką podczas III powstania śląskiego*. RED. Z. KAPAŁA, W. RYŻEWSKI. Bytom 1995; *Górny Śląsk i Pomorze – dwa symbole niezależności II Rzeczypospolitej*. RED. M. MROCZKO. Bytom 1996; *Górny Śląsk czasu powstań i plebiscytu. Sprawy mało znane i nieznanne*. RED. Z. KAPAŁA. Bytom 1996; *Górny Śląsk po podziale w 1922 roku*. RED. Z. KAPAŁA, W. LESIUK, M.W. WANATOWICZ. Bytom 1997; *Od Wiosny Ludów do powstań śląskich*. RED. W. WRZESIŃSKI. Bytom 1998; *Nie tylko o Korfantom. Jeszcze o powstaniach śląskich i plebiscycie w świetle ostatnich badań*. RED. Z. KAPAŁA. Bytom 2000; *Pamięć o powstaniach śląskich. Czy i komu potrzebna?* RED. Z. KAPAŁA, W. LESIUK. Bytom 2001; *Kościoty i związki wyznaniowe a konflikt polsko-niemiecki na Górnym Śląsku w latach 1919–1921*. RED. Z. KAPAŁA, J. MYZOR. Bytom 2005; *Powstańcze Miscellanea. Z badań nad biografistyką i ewidencją personalną powstań śląskich*. RED. Z. KAPAŁA. Bytom 2006; *W 85. Rocznice*. RED. Z. KAPAŁA. Bytom 2007.

² Wśród silnie promowanych przez władze polityczne w okresie PRL-u postaci związanych z okresem powstań śląskich i plebiscytu znaleźli się m.in. komuniści Józef Wieczorek, Józef Kolorz-Kostecki i Ludwik Szabatowski. Pierwszy z nich uczestniczył w III powstaniu śląskim, był posłem na Sejm Śląski II kadencji, w latach 1939–1941 przebywał w ZSRR, a po powrocie do kraju współorganizował na terenie Górnego

dodać do tego całą listę zagadnień, kontrowersyjnych lub zgoła uznawanych za szkodzące swoiście pojętej polskiej racji stanu (więc pomijanych przez całe dziesięciolecie), to wniosek, iż problematyka powstań śląskich oraz plebiscytu jest nadal aktualna, stanie się stosunkowo łatwy do udowodnienia.

Prezentowany Czytelnikom tom, na którego treść składają się biografie wybitnych powstańców śląskich, w świetle powyższych refleksji nie musi obawiać się krytyki z powodu braku nowatorskiego ujęcia. Oczywiście zamieszczono w nim także biografie osób powszechnie znanych, ale zaproponowany sposób ujęcia ich życiorysów miał w zamierzeniach autorów odbiegać od przyjętych, „konwencjonalnych” rozwiązań. Na jego kartach pojawiają się jednak także postacie niejednokrotnie znane tylko badaczom lokalnych dziejów, a sylwetki niektórych powstańców mają szansę dopiero dzięki temu przedsięwzięciu znaleźć swe miejsce w zbiorowej świadomości społecznej.

Autorzy nie mają wątpliwości, że zbiór biografów osób uczestniczących w ważnych wydarzeniach dziejowych sam w sobie oryginalny nie jest. Trudno o inny wniosek, gdy niemal każde miasto stara się stworzyć słownik biograficzny, demonstrujący dokonania swych znanych mieszkańców, a półki księgarskie uginają się nadto pod ciężarem analogicznych zbiorów grupujących przedstawicieli różnych nurtów politycznych, warstw społecznych czy poszczególnych kategorii zawodowych. W efekcie spora grupa powstańców śląskich doczekała się już swych biografów, pojawiając się m.in. na kartach *Encyklopedii Powstań Śląskich*, dawnej i nowej serii *Śląskiego Słownika Biograficznego*, czy okolicznościowej publikacji pt. *Tobie Polsko*³.

Autorzy, pomimo to nie mają wątpliwości, że *Poczet Wybitnych Powstań-*

Śląska Polską Partię Robotniczą i zginął w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu. Józef Kolorz-Kostecki także brał udział w powstaniach, w okresie międzywojennym przebywał we Francji (był członkiem Komunistycznej Partii Francji), jako ochotnik walczył w brygadzie międzynarodowej podczas wojny domowej w Hiszpanii i zginął w 1938 roku. Ludwik Szabatowski miał za sobą walkę w Legionach, należał do Polskiej Partii Socjal-Demokratycznej Galicji i Śląska Cieszyńskiego oraz Polskiej Partii Socjalistycznej, współtworzył Komunistyczną Partię Polski, zmarł w 1927 roku. Na temat życiorysu postaci por. biografie w: Archiwum Państwowym w Katowicach, zespół: Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, sygn. 1/1488, k. 228-229, 233 oraz w pracy W. Szewczyk, *13 portretów śląskich*. Katowice 1953. Na temat sposobu ich prezentacji w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej por. np.: M. Fic, *Rocznice powstańcze w Polsce Ludowej*, „Teki Archiwalno-Historyczne” 2011, nr 8.

³ Por. *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982; *Śląski słownik biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T. 1, Katowice 1977, T. 2, Katowice 1979, T. 3, Katowice 1981; *Śląski słownik biograficzny. Seria nowa*. RED. M. FAZAN, F. SERAFIN. T. 1, Katowice 1999; *Tobie Polsko. Szkice biograficzne działaczy ruchu niepodległościowego na Górnym Śląsku*. RED. W. LESIUK, W. ZIELIŃSKI. Opole-Katowice 1981. Dalszy wykaz opracowań o charakterze słownikowym czytelnicy znajdą w umieszczonym na końcu tomu „Wykazie wykorzystanych źródeł i literatury”.

ców Śląskich zachowa oryginalność i od wymienionych wyżej zbiorów będzie się odróżniał. Jego istota, a zarazem główny wyróżnik zawiera się bowiem w szczególnym kryterium, jakiemu poddano powstańców – walorze wybitności (rozumianej jako wyjątkowe uzdolnienie *albo posiadanie* niezwyklej walorów artystycznych, naukowych itp.)⁴. Tylko ci, którym tę cechę można było przypisać, znaleźli się w słowniku. Siłą rzeczy selekcja musiała mieć charakter subiektywny, ale – dodajmy – odbywała się w zgodzie z precyzyjnie wyznaczonym przez autorów zakresem pojęciowym terminu „wybitny”. Można bowiem zaakceptować najdalej idący wniosek, iż każdy kto zdecydował się narażać swe życie lub zdrowie dla Ojczyzny tym samym stał się wybitny. Nie polemizując z takim poglądem chcemy nadmienić jednak, iż owej „wybitności” szukaliśmy także gdzie indziej. Przede wszystkim w międzywojennych, a tam gdzie było to możliwe także w powojennych losach. Wybitnym powstańcem, naszym zdaniem, był ten, kto oprócz udziału w powstaniach śląskich zasłużył się dla Polski czymś ponadto. Odnosił sukces zawodowy, stał się znaczącym autorytetem w jakiejś dziedzinie nauki bądź rozsławiał kraj poza jego granicami. Słowem, nie oczekiwał od Rzeczypospolitej, że ta, w zamian za jego poświęcenie na powstańczych polach bitewnych, zapewni mu różne profity, lecz dążył do tego by także na „cywilnej” płaszczyźnie swej aktywności przyczynić się do jej pomyślności. Kryterium to okazało się bardzo interesujące naukowo, gdyż pozwoliło na wyeksponowanie tych epizodów, które zazwyczaj ograniczane są w opracowaniach naukowych, skupiających się raczej na historii wojskowości, polityki itp.

Realizacja tak sformułowanego celu pracy nie okazała się łatwa. Dotarcie do informacji odnoszących się do sfery zawodowej byłych powstańców jest znacznie trudniejsze niż pozyskiwanie wiadomości o dokonaniach wojskowych lub ewentualnej aktywności politycznej. Z satysfakcją możemy donieść, iż efekt w pełni zrekompensował skomplikowany zakres pracy autorów. W publikacji znajdują się biogramy powstańców, reprezentujących cały przekrój społeczny Drugiej Rzeczypospolitej. Pojawia się więc liczne grono osób z cenzusem akademickim: m.in. sędziowie, adwokaci, lekarze, dziennikarze, księża, nauczyciele. Scharakteryzowani zostali jednak też ci, którym nie udało się zdobyć wyższego wykształcenia. Dla wielu ów potencjalny mankament nie okazał się kolidującym z aktywnością na płaszczyźnie społecznej czy kulturalnej. Sporą grupę opisaną w słowniku stanowią wojskowi, co jednak nie dziwi, gdyż praktyka zdobywana w oddziałach powstańczych często stawała się przepustką do kariery w szeregach regularnego Wojska Polskiego. Wybitnymi powstańcami okazały się osoby miejscowego pochodzenia, ale

⁴ Por. <http://pl.wiktionary.org/wiki/wybitny> (dostęp 12 sierpnia 2011 r.).

nie zabrakło i ludzi napływowych. W naszym zestawieniu pojawiły się sylwetki takich działaczy, którzy rozpoczęli dopiero dorosłe życie w okresie powstań i plebiscytu, ale są i tacy, którzy wówczas byli już doświadczonymi działaczami narodowymi.

Jak w przypadku każdej publikacji, tak i tym razem ograniczona objętość słownika spowodowała, że opisać w nim można było jedynie kilkadziesiąt osób. W żadnym wypadku nie należy z tego wyciągać wniosku, że tylko obecni na kartach słownika byli wybitni, innym zaś powstańcom taki przymiotnik się nie należy. Autorzy mają świadomość, że bardzo wiele osób, w pełni zasługujących na to by określić ich wybitnymi, nie znalazło się w niniejszej pracy. Wyrażają jednak nadzieję, że w przyszłości uda się to niedociągnięcie naprawić. Stanie się tak, jeśli idea słownika zostanie podjęta przez innych badaczy i będzie kontynuowana. Wówczas, w kolejnych tomach, znajdzie się miejsce, by docenić tych, często anonimowych dotychczas powstańców, dla których udział w walce narodowo-wyzwoleńczej był tylko krótkim antraktem w pracowitym życiu, nierzadko skromnym i nie szukającym poklasku⁵.

Autorzy dołożyli starań, by zebrać kompletny i weryfikowalny zbiór wiadomości o poszczególnych osobach wymienionych w przygotowanym zestawieniu. Przygotowując *Poczet...* wykorzystano zbiory archiwalne (Archiwum oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach, Archiwum Państwowego w Katowicach, Archiwum Państwowego w Krakowie oraz Archiwum Śląskiej Izby Lekarskiej w Katowicach), uzupełniając je różnorodną kwerendą prasową i analizą obszernej literatury przedmiotu. Mimo to, twórcy poszczególnych biogramów nie mogą zagwarantować ustrzeżenia się drobnych nieścisłości, szczególnie w odniesieniu do osób rzadko goszczących na kartach historycznych opracowań. Dlatego za cenne uznać można kierowanie pod adresem Wydawcy ze strony Czytelników wszelkich uwag, pozwalających uzupełnić prezentowane biogramy.

Wszystkie przygotowane w opracowaniu biogramy skonstruowano według jednolitej formuły, zawierając w nich podstawowe informacje na temat opisywanych postaci. Zróżnicowana wielkość biogramów najczęściej spowodowana została dostępem do informacji na ich temat oraz ogólną objętością tomu. W przypadku każdego biogramu autorzy przyjęli założenie, by wydarzenia dotyczące okresu powstań śląskich i plebiscytu wyeksponować poprzez użycie wytłuszczonego druku. Na zakończenie każdego z nich

⁵ Przy tej okazji autorzy zwracają się z prośbą do Czytelników o przekazywanie Wydawcy tomowi wskazówek i informacji biograficznych do wykorzystania w ewentualnych dalszych pracach.

podano podstawowy wykaz materiałów, wykorzystanych podczas jego przygotowywania. Ponieważ często opracowań tych było kilkanaście, dla większej przejrzystości sposobu prezentacji szczegółowe zestawienie wykorzystanych źródeł oraz literatury sporządzono na końcu publikacji.

Podsumowując wstęp do *Pocztu Wybitnych Powstańców Śląskich* warto sięgnąć do analogicznego komentarza, towarzyszącego pierwszemu wydaniu *Pocztu Królów Polskich*: „Test, podany przez nas, będzie też dla czytelnika, z przedmiotem obznajomionego, przypomnieniem, dla nieznanego przeszłości narodu polskiego potrzebną wskazówką, czasami może nawet zachętą do dokładniejszych studyów w tym kierunku”⁶. Podobne intencje, tyle że dotyczące tematyki regionalnej, towarzyszą i temu projektowi.

Kończąc prezentację założeń badawczych autorzy pragną wyrazić wdzięczność Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Śląskiego oraz Stowarzyszeniu Przyjaciół Uniwersytetu Śląskiego, za okazaną z ich strony wszechstronną pomoc finansową oraz wsparcie organizacyjne.

Autorzy

⁶ *Poczet Królów Polskich. Zbiór portretów historycznych*. OPR. S. SMOŁKA. Wiedeń 1983, s. 4.

Biogram

JAN ABRACHAMCZYK, policjant.

Urodził się 24 stycznia 1897 roku w miejscowości Niewiadom Dolny, dzisiejszej dzielnicy Rybnika, w rodzinie pochodzenia chłopskiego. Jego rodzice, Polikarp i Albina, posiadali niewielkie gospodarstwo rolne. Nie są znane jego losy w latach młodości, ani miejsce pobierania nauki. **Wiadomo jedynie, że w 1919 roku wstąpił do konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej i brał udział w przygotowaniach do walki o przynależność Górnego Śląska do Polski. Potwierdzony jest jego udział w III powstaniu śląskim, zaś co do aktywności we wcześniejszych czynach zbrojnych, brak jednoznacznych informacji.**

Po podziale Górnego Śląska przeszedł szkolenie policyjne, po zakończeniu którego zatrudniony został, w charakterze posterunkowego, w Jastrzębiu (1927 rok). W styczniu następnego roku awansował, otrzymując stopień starszego posterunkowego. Na krótko przeniesiony został do straży granicznej i pełnił służbę w Zebrzydowicach. Pod koniec lat trzydziestych, ze względu na coraz bardziej prawdopodobny wybuch II wojny światowej, Jan Abrachamczyk wziął udział w licznych kursach przygotowujących ludność cywilną do obrony. Wśród nich najważniejszy okazał się, odbywany w 1938 roku w Jastrzębiu, kurs organizowany przez Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej. Jego uczestnicy uzyskiwali stopień komendanta lub zastępcy komendanta Obrony Przeciwlotniczej Domów Mieszkalnych. Jan Abrachamczyk w marcu 1939 roku awansowany został do stopnia starszego przodownika Policji Województwa Śląskiego. Wiązał się z tym nowym angażem, na stanowisko komendanta posterunku policji w Jastrzębiu Dolnym. Teren podlegający mu służbowo obejmował gminy: Jastrzębie Górne, Dolne oraz Jastrzębie Zdrój, Zofiówka, Gogołowa, Połomia, Mszana, kolonie: Pochwałki, Dubielec, Dębina, Nędza oraz przysiółki: Biadaczów i Boża Góra.

Losy Jana Abrachamczyka w czasie II wojny światowej nie odbiegały od tragicznych dziejów reprezentowanej przez niego grupy zawodowej. Jeszcze w trakcie kampanii wrześniowej dostał się do niewoli sowieckiej i osadzony został w obozie w Ostaszkowie. Po wydaniu przez Józefa Stalina rozkazu wymordowania polskich jeńców wojennych, Jan Abrachamczyk został prawdopodobnie rozstrzelany w Twerze (późn. Kalinin), w kwietniu 1940 roku. Pochowano go w Miednoje.

Pośmiertnie awansowany został do stopnia aspiranta. Odznaczony: Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Gwiazdą Górnos Śląską, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (w 1929 roku), Odznaką Pamiątkową Policji Województwa Śląskiego (w 1932 roku). Tablicę pamiątkową upamiętniającą m.in. jego osobę zawieszono w Katedrze Polowej

Wojska Polskiego w Warszawie. Inna, poświęcona mu inskrypcja znajduje się w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Jastrzębiu Zdroju. Odślonięto ją w 2010 roku.

Podstawowe źródła: J. MIKITIN, *Szkolnictwo policyjne w województwie śląskim w okresie międzywojennym* (niepublikowana praca doktorska złożona w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Śląskiego); J. MIKITIN, G. GRZEŚKOWIAK, *Policja województwa śląskiego 1922-1939*. Warszawa 2008; www.wikipedia.pl (dostęp: 12 sierpnia 2011 r.).

LECH KRZYŻANOWSKI

F FERDYNAND KORNELIUSZ ADAMCZYK – polski działacz plebiscytowy na Górnym Śląsku, uczestnik III powstania śląskiego, lekarz internista.

Urodzony 13 września 1896 roku w Uchylsku w pow. wodzisławskim. Pochodził z rodziny chłopskiej, był synem Antoniego i Anny z Adamczyków. Ukończył gimnazjum w Zabrze i rozpoczął studia medyczne; kształcił się we Wrocławiu, Krakowie i Poznaniu, dyplom doktora nauk lekarskich uzyskując w 1925 roku w Poznaniu. Podczas studiów we Wrocławiu należał do Związku Akademików Górnoślązaków. **W czasie akcji plebiscytowej (w 1921 roku) działał w Polskim Komitecie Plebiscytowym w Raciborzu (udzielał lekcji języka polskiego oraz organizował polskie zebrania). Przerwał studia w Krakowie, by powrócić na teren Górnego Śląska i wziąć udział w III powstaniu. Był lekarzem 1 baonu w zabrzańskim Pułku Powstańczym im. T. Kościuszki, dowodzonym przez Pawła Cymasa. Ranny („kontuzjowany”) w walkach pod Kędzierzynom, leczony był w szpitalu Polskiego Czerwonego Krzyża nr 2 w Sosnowcu, po jego likwidacji – w Warszawie.**

Po uzyskaniu dyplomu lekarskiego, w latach międzywojennych pracował m.in. jako ordynator oddziału wewnętrznego szpitala bonifratrów w Katowicach-Bogucicach (do 1933 roku). Był również w Bogucicach kierownikiem Stacji Opieki nad Matką i Dzieckiem, lekarzem domowym Kas Chorych, lekarzem szkolnym. Prowadził też prywatną praktykę, a także zajęcia szkoleniowe dla drużyn sanitarnych Związku Ochotniczych Kolumn Sanitarnych Polskiego Czerwonego Krzyża. Należał do Towarzystwa Gimna-

stycznego „Sokół” oraz Związku Powstańców Śląskich.

We wrześniu 1939 roku uczestniczył w obronie Katowic przed wkraczającym wojskiem niemieckim. Podczas okupacji włączył się w działania ruchu oporu na Górnym Śląsku, był szefem służby sanitarnej organizacji „Ku Wolności”, w latach 1941-1942 należał do Polskiego Związku Wolności (który został włączony w struktury Armii Krajowej). W 1944 roku został aresztowany, ratował się ucieczką z transportu.

W 1945 roku powrócił do Katowic i ponownie podjął praktykę lekarską. Pracował w powszechnej oraz w kolejowej służbie zdrowia do 1976 roku. Zmarł 23 stycznia 1988 roku w Katowicach, gdzie został pochowany.

Był odznaczony m.in. Orderem Sztandaru Pracy i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Od 1928 żonaty był z Natalią Popiołek; miał dwoje dzieci – syna Janusza oraz córkę Halinę.

Podstawowe źródła: K. BROŻEK, *Ferdynand Korneliusz Adameczyk* (w bazie haseł biograficznych Centrum Dokumentacji Dziejów Medycyny i Farmacji Górnego Śląska: dostęp 15 sierpnia 2011 r.); *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982; B. SNOCH, *Górnośląski Leksykon Biograficzny. Suplement do wydania drugiego*. Katowice 2006.

MACIEJ FIC

BONIFACY BAŁDYK, aptekarz, polityk.

Urodził się 25 maja 1879 roku w Kobiernie, w powiecie Krotoszyn (Wielkopolska), w rodzinie organisty Wincentego i Marianny z domu Dobiszewska, miejscowej nauczycielki. Otrzymał staranne wychowanie w duchu polskim. Uczył się w miejscowych szkołach pruskich, do gimnazjum uczęszczał w Krotoszynie, tam również złożył egzamin dojrzałości. W trakcie nauki w gimnazjum należał do konspiracyjnej Organizacji Młodzieży Narodowej. Po maturze podjął studia farmaceutyczne w Berlinie, których jednak nie ukończył, relegowany za działalność narodową (był w tym czasie członkiem Związku Młodzieży Polskiej „Zet”). W efekcie, jego formalne wykształcenie farmaceutyczne sprowadzało się do uzyskanego nieco wcześniej w Poznaniu dyplomu pomocnika aptekarskiego. Po zakończeniu nauki, nabył, w 1913 roku, aptekę w Żorach, co zmusiło go do przeprowadzenia się z Wielkopolski na Górny Śląsk. Jego decyzja o przenosinach wpisywała się w liczne w tym czasie migracje Polaków z Wielkopolski na Górny Śląsk. Udawali się tam

adwokaci, dziennikarze, lekarze itp., głównie ze względów narodowych lub finansowych. Bonifacy Bałdyk jako reprezentant środowiska farmaceutów wielkopolskich na Górnym Śląsku, swą aktywność polityczną wznowił tuż po zakończeniu I wojny światowej. U schyłku 1918 roku reprezentował Polaków – mieszkańców powiatu rybnickiego podczas obrad Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu. Ówczesne polityczne zaangażowanie spowodowało zresztą, iż został aresztowany przez Niemców i skazany na karę 6 miesięcy więzienia, którą odbywał w Brzegu. **Po ogłoszeniu decyzji o przeprowadzeniu na Górnym Śląsku plebiscytu, powrócił do Żor i przejął kierownictwo nad miejscowym oddziałem Polskiego Komisariatu Plebiscytowego. Uczestniczył również w III powstaniu śląskim. Co prawda nie brał bezpośredniego udziału w walkach, ale zasłużył się organizowaniem dostaw broni dla powstańców a także zaopatrując ich w żywność i materiały opatrunkowe.**

Po wyznaczeniu granicy państwowej na Górnym Śląsku, Żory znalazły się w części przyznanej II Rzeczypospolitej, Bonifacy Bałdyk zatem mógł bez przeszkód kontynuować swą działalność narodową i polityczną. Już w 1922 roku stanął na czele komisarycznej rady miejskiej w Żorach, tymczasowej struktury rządzącej, zastępującej dotychczasowe władze komunalne zdominowane przez Niemców. Funkcję swą pełnił do 1925 roku. Krótco był również komisarycznym burmistrzem tego miasta. Między innymi, w imieniu społeczności polskiej oficjalnie witał wkraczające do Żor, 4 lipca 1922 roku, wojsko polskie dowodzone przez gen. Stanisława Szeptyckiego. Po przewrocie majowym poparł obóz sanacyjny. Został prezesem Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem na powiat rybnicki. Na tym terenie kierował też lokalną mutacją BBWR – Narodowo Chrześcijańskim Zjednoczeniem Pracy. Z ramienia tego ugrupowania, w 1928 roku, został posłem do Sejmu w cieszyńsko-pszczyńsko-rybnickim okręgu wyborczym nr 40. Dwa lata później wybrano go także posłem do Sejmu Śląskiego III kadencji (lata 1930–1935). Poza działalnością stricte polityczną angażował się ponadto w różne inicjatywy o charakterze społeczno-gospodarczym, zawsze jednak mające wyraźny wymiar narodowy. Był więc członkiem chóru „Feniks”, prezesem okręgowego zarządu Związku Śląskich Kół Śpiewaczych, prezesem Banku Ludowego (od 1927 roku), wchodził w skład Rady Naczelnej Narodowego Związku Powstańców Śląskich i Byłych Żołnierzy (od 1926 roku). Przypisuje mu się skuteczne wyegzekwowanie decyzji o budowie w Żorach państwowego gimnazjum oraz linii kolejowej Rybnik-Żory-Pszczyna.

Po wybuchu II wojny światowej Bonifacy Bałdyk, jako były poseł i polski działacz narodowy, znalazł się na liście osób ściganych przez Niemców, w „Nadzwyczajnej książce poszukiwawczej – polskiej – Sonderfahndungs-

buch – Polen”. Z tego powodu początkowo ukrywał się w Łańcucie. Nie mogąc jednak znaleźć tam pracy, wrócił na Górną Śląsk w październiku 1939 roku. Niemal natychmiast został aresztowany przez Niemców i postawiony przed sądem doraźnym, który skazał go, 10 listopada 1939 roku, na 5 lat ciężkiego więzienia. Karę odbywał w Strzelcach Opolskich i więzienia tego nie było mu dane opuścić. Zmarł w nim 30 kwietnia 1940 roku. W 1952 roku ekshumowany, został pochowany na cmentarzu w Żorach.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi. Żonaty z Jadwigą z domu König. Miał troje własnych dzieci: syna Tadeusza, córki: Halinę i Jadwigę oraz wychowanka Stanisława Kopera.

Podstawowe źródła: *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*. RED. A. KUNERT. T.1 A-D. Warszawa 1998; *Encyklopedia Powstań Śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1983; *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T.3. Katowice 1981.

LECH KRZYŻANOWSKI

JÓZEF BINISZKIEWICZ – polski polityk i działacz socjalistyczny, poseł i wicemarszałek Sejmu Śląskiego (1922–1929), poseł na Sejm I kadencji w II RP (1922–1927).

Urodzony 9 marca 1875 roku w Czempinie w pow. kościańskim w Wielkopolsce. Syn policjanta Jakuba, osierocony we wczesnej młodości przez rodziców, po ukończeniu szkoły ludowej rozpoczął naukę zawodu w warsztacie szewskim. Około 1891 roku wyjechał do Berlina, gdzie rozpoczął pracę jako czeladnik szewski, a następnie samodzielny warsztat szewski. W okresie swojego pobytu w Berlinie włączył się w działalność polityczną, wiążąc się najpierw z Socjaldemokratyczną Partią Niemiec (SPD), a następnie od 1895 roku z Polską Partią Socjalistyczną zaboru pruskiego (PPS zp) oraz Towarzystwem Socjalistów Polskich (TSP) w Berlinie.

W tym okresie pełnił już istotne funkcje w środowisku socjalistów – był m.in. I sekretarzem i przewodniczącym TSP oraz redaktorem odpowiedzialnym „Gazety Robotniczej” (organu PPS zp). Od 1889 roku wchodził

w skład Zarządu PPS zp, w 1900 został jego II sekretarzem, od 1902 roku pełnił funkcję I sekretarza Zarządu. W 1905 roku sprzeciwił się porozumieniu między SPD i PPS zp, w myśl którego organizacja polskich socjalistów miała stać się częścią ogólnonieemieckiej partii. W 1906 osiadł na Górnym Śląsku (w Katowicach), gdzie objął kierownictwo (obowiązki administratora i wydawcy) „Gazety Robotniczej” (a następnie „Dziennika Robotniczego”). W strukturach partyjnych pełnił m.in. funkcje skarbnika Zarządu i I sekretarza partii (od 1910 roku). Wypowiadał się przeciw ścisłej współpracy PPS z SPD, krytykując podejście niemieckich socjalistów do spraw narodowych, krytykował w partii tendencje internacjonalistyczne. Wobec coraz większych różnic między SPD a PPS zp w 1913 współtworzył niezależną organizację zawodową: Centralny Związek Zawodowy Polski (CZZP).

Był reprezentantem PPS zp w Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. Bezpośrednio po zakończeniu I wojny światowej podjął szeroką działalność organizacyjną na Górnym Śląsku, usiłując odbudować partię i zjednoczyć region z Polską (uczestniczył w organizowaniu polskich Rad Ludowych, brał udział w obradach Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, wznowił wydawanie „Gazety Robotniczej”). W 1919 roku po aresztowaniu przez władze niemieckie przeniósł się na obszar Zagłębia Dąbrowskiego. **W 1919 roku wszedł w skład Komisariatu Rad Ludowych Śląskich, a w 1920 został jednym z zastępców Wojciecha Korfatego w Polskim Komisariacie Plebiscytowym. Brał udział w przygotowaniach do zbrojnych wystąpień polskich Górnoszlązaków, uczestniczył w akcji plebiscytowej. Krótco przed trzecim powstaniem (w kwietniu 1921 roku) wyruszył na polecenie rządu polskiego w misji dyplomatycznej do Rzymu w sprawie uzyskania poparcia włoskich socjalistów dla przynależności Górnego Śląska do Polski. Na wieść o wybuchu III powstania powrócił na Górny Śląsk, gdzie został członkiem Wydziału Wykonawczego Naczelnej Władzy Cywilnej.**

Po włączeniu części Górnego Śląska do Polski w 1922 roku wszedł w skład tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej. W tym samym roku wybrany został na posła do Sejmu Śląskiego oraz Sejmu RP. W regionalnym sejmie I kadencji (1922–1929) wybrano go na wicemarszałka, był także przewodniczącym Klubu Poselskiego PPS. W okresie dwudziestolecia międzywojennego wchodził także w skład władz naczelnych PPS (był m.in. naczelnikiem i przewodniczącym Rady Naczelnej, wiceprzewodniczącym Prezydium RN, członkiem Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS).

Po przewrocie majowym poparł Józefa Piłsudskiego, co doprowadziło do wyrzucenia go z PPS i powołania przezeń prosanacyjnej Śląskiej Partii Socjalistycznej (ŚPS), a następnie PPS dawna Frakcja Rewolucyjna (do

1930 roku). W latach 1928-1930 wydawał i redagował pismo „Robotnik Śląski”. Na przełomie lat 20. i 30. wypełniał mandat radnego Rady Miasta Katowic, działał m.in. w Związku Strzeleckim. W 1931 roku przeprowadził się do Tarnowskich Gór, rezygnując z działalności politycznej. Wkrótce po wybuchu II wojny światowej, jeszcze w 1939 roku został aresztowany przez Niemców i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, gdzie zmarł 9 lipca 1940 roku.

Józef Biniszkiwicz był odznaczony m.in. Krzyżem Niepodległości, Orderem Polonia Restituta, Śląską Wstęgą Waleczności i Zasługi. Żonaty z Zofią Karczewską, posiadał dwóch synów.

Podstawowe źródła: *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T. 3. Katowice 1981; R. KACZMAREK: *Józef Biniszkiwicz (1875-1940). Biografia polityczna*. Katowice 1994; *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982.

MACIEJ FIC

A

ARKADIUSZ (ARKA) BOŻEK – trybun ludowy i działacz polski na Śląsku Opolskim, wicewojewoda śląski.

Urodził się 12 stycznia 1899 roku w Markowicach koło Raciborza w rodzinie chłopskiej jako syn Karola i Bernardyny ze Sławików. Po ukończeniu szkoły ludowej w Markowicach kontynuował edukację w doksztalającej szkole wieczorowej.

Po wybuchu I wojny światowej zgłosił się w kwietniu 1915 roku jako ochotnik do wojska niemieckiego. Został wysłany na front zachodni, do Francji (walczył m.in. pod Arras i nad Sommą, w walkach był czterokrotnie ranny), a następnie na Bliski Wschód (do Damaszku), na front austriacko-włoski (m.in. walczył nad Isonzo) i ponownie na front francuski. Za odwagę wykazaną na frontach I wojny awansował do stopnia sierżanta, a dzięki kontaktom z działaczami socjaldemokratycznymi nabrał lewicowych przekonań. Po powrocie do rodzinnych Markowic, przejął po rodzicach gospodarstwo, organizował spółdzielczość oraz rozpoczął działalność polityczną.

Początkowo zainteresował się skrajnie lewicowym Związkiem Spartakusa w Raciborzu, ale wobec prezentowanego przez niego stanowiska na w kwestiach narodowych podjął decyzję o zerwaniu z tym ugrupowaniem.

Następnie związał się z polskim ruchem narodowym. W 1919 roku został z listy Polskiej Partii Ludowej radnym gminy Markowice (w nowej radzie został zastępcą wójta). Prowadząc działalność spółdzielczą współtworzył m.in. kółko rolnicze w Markowicach oraz Powiatowy Związek Kótek Rolniczych w Raciborzu, pełnił także obowiązki przewodniczącego rady nadzorczej spółdzielni rolniczo-handlowej „Rolnik” w Raciborzu.

W czerwcu 1919 roku wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska (POW GŚl.). Wziął udział w I postaniu śląskim (w ramach grupy dywersyjnej Sylwestra Janosza wysadził strategiczny most na Odrze), w ramach kampanii plebiscytowej prowadził działalność agitacyjną. W momencie wybuchu III powstania śląskiego został przydzielony do I batalionu 4 pułku piechoty (raciborskiego), zostając w nim dowódcą 2 kompanii. W trakcie powstania zorganizował służbę sanitarną, był także łącznikiem dowódcy pułku z aliancką Komisją Międzysojuszniczą.

W wyniku podziału Górnego Śląska pozostał po stronie niemieckiej (rodzinne Markowice przypadły Niemcom), został delegatem w Polsko-Niemieckiej Komisji Mieszanej ds. Górnego Śląska (w latach 1922-1937), gdzie zyskał sobie szacunek swoim obiektywizmem i umiejętnością osiągnięcia kompromisu. Od 1923 roku aktywnie działał w Związku Polaków w Niemczech – w 1924 roku został członkiem rady dzielnicowej, w latach 1927-1930 był wiceprezesem I Dzielnicy. W 1924 roku wybrano go także na wójta Markowic (niechętnie nastawione do niego władze niemieckie zwlekały z zatwierdzeniem tego faktu do roku 1927). W tym samym roku zyskał mandat posła na sejmiki: prowincjonalny w Opolu i powiatowy w Raciborzu, kandydując z ramienia Polsko-Katolickiej Partii Ludowej.

Obok działalności społeczno-politycznej zajmował się również publicystyką. W 1924 roku napisał dwie sztuki teatralne, ośmieszające politykę niemiecką wobec Polaków na Górnym Śląsku. Wydał też broszury pt. „Co chłopa boli na Śląsku Opolskim?” oraz „Po 15 lipca 1937 roku” (której nakład w całości został skonfiskowany przez gestapo).

W dniu 31 grudnia 1938 Gestapo w Opolu wydało decyzje o wydaleniu A. Bożka z prowincji śląskiej i dużej części III Rzeszy, z mocą obowiązującą w terminie 4 tygodni od dnia ogłoszenia. W terminie wskazanym przez policję udał się na wygnanie i wyjechał do Berlina, gdzie podjął pracę w centrali Związku Polaków w Niemczech. W styczniu 1939 roku opublikował w Berlinie artykuł pt. „Arka Bożek do ludu polskiego w Niemczech”, w którym wzywał do oporu przed germanizacją. Wobec kolejnych przesłuchań przez gestapo i nieudanej próby zamachu na jego życie, w czerwcu 1939 roku zdecydował się na kolejną zmianę miejsca zamieszkania, przedostając

się przez Chojnice i Warszawę do Katowic.

We wrześniu 1939 roku opuścił Katowice i przez Rumunię, Jugosławię i Grecję dotarł do Francji, gdzie dekretem z 21 grudnia 1939 roku został mianowany przez prezydenta RP Władysława Raczkiewicza członkiem Rady Narodowej RP. Na początku 1940 roku uczestniczył razem z gen. Józefem Hallerem w ramach tzw. Misji Dobrej Woli do USA, celem nawiązania łączności z tamtejszą emigracją. Po kapitulacji Francji osiadł w Wielkiej Brytanii (w Londynie).

Po zakończeniu II wojny światowej zdecydował się powrócić do Polski, osiedlając się na tzw. Śląsku Opolskim, w sierpniu 1945 roku został mianowany wicewojewodą śląskim (jako reprezentant Polskiego Stronnictwa Ludowego, choć już w 1947 roku zasilił szeregi Stronnictwa Ludowego). Był także zastępcą pełnomocnika rządu na Śląsk Opolski, gdzie kierował akcją weryfikacyjną i osadniczą. Często stawał w obronie miejscowej ludności, zarówno przed bezmyślnością władz, jak i agresją nowo przybyłych Polaków.

W pierwszych latach powojennych pełnił szereg funkcji: sprawował mandat posła do Krajowej Rady Narodowej i do Sejmu Ustawodawczego, kierował Zarządem Towarzystw Uniwersytetów Ludowych, był wiceprezesa Zarządu Głównego Polskiego Związku Zachodniego, członkiem Rady Naczelnej Związku Weteranów Powstań Śląskich oraz członkiem Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.

Po 1948 roku w ramach „walki z przedwojenną reakcją” oraz „tendencjami separatystycznymi” zaczęto go odsuwać od działalności publicznej. Po zjednoczeniu SL i PSL w listopadzie 1949 roku został jeszcze powołany na członka Rady Naczelnej Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, objął także funkcję przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Wykonawczego ZSL w Katowicach, ale obowiązki te wypełniał krótko. Pełnił tę funkcję jedynie do kwietnia 1950 roku, w sierpniu tego samego roku (także ze względów politycznych) został usunięty ze stanowiska wicewojewody śląskiego. Ostatnie lata życia spędził jako prezes Powszechnej Spółdzielni Spożywców w Raciborzu (od marca 1951 do sierpnia 1953 roku). Zmarł po długiej i ciężkiej chorobie 28 listopada 1954 w Katowicach (ówczesnym Stalinogrodzie), gdzie został pochowany. Pośmiertnie w 1957 ukazały się jego *Pamiętniki*, które otrzymały nagrodę pisma „Polityka”.

Odnznaczony m.in. Śląskim Krzyżem Powstańczym i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Żonaty z Jadwigą z domu Komor, miał pięcioro dzieci (Paulinę, Lutoslawę, Annę, Eugeniusza oraz Stefanię).

Podstawowe źródła: *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T. 1. Katowice 1977; *Ludzie spod znaku Rodła. Biografie działaczy Związku Polaków w Niemczech na Śląsku Opolskim*. RED. F. HAWRANEK. T. 1. Opole 1973; R. HAJDUK, *Arka Bożek*. Warszawa 1975; D. KISIELEWICZ, *Arka Bożek (1899-1954). Działacz społeczno-polityczny Śląska Opolskiego*. Opole 2006.

MACIEJ FIC

JAN BRANDYS – polski ksiądz rzymskokatolicki, uczestnik powstań śląskich, działacz narodowy, dziekan generalny Wojska Polskiego.

Urodzony 13 listopada 1886 roku w Pawłowicach-Dębiniu koło Pszczyzny w rodzinie dziedzicznego wolnego sołtysa Pawła i Zuzanny z Karetów, był młodszym bratem senatora ks. Pawła Brandysa. Po ukończeniu miejscowej szkoły powszechnej do gimnazjum uczęszczał w Pszczyńcu, gdzie w 1908 roku uzyskał świadectwo dojrzałości. W tym samym roku rozpoczął studia na Wydziale Filozoficzno-Teologicznym Uniwersytetu we Wrocławiu, biorąc w czasie studiów udział w pracach Towarzystwa Naukowego Akademików Górnoślązaków. 22 czerwca 1912 przyjął święcenia kapłańskie i zastępował proboszczów w Dziergowicach, Sławęcicach i Jastrzębiu, po czym podjął obowiązki wikarego w parafii w Bukowicach k. Milcza. Następnie pełnił obowiązki administratora parafii Raszowa-Rokicze w powiecie kozielskim (do 1916 roku), administratora parafii Łabędy koło Gliwic (do 1917 roku) oraz wikarego w Wielkich Strzelcach (do 1919 roku).

W początkach 1919 roku uczestniczył w pracach nad tworzeniem tajnej Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska (POW GŚl.) i był jednym z jej współzałożycieli w powiecie strzeleckim. W maju 1919 roku wobec zadenuncjowania go przez konfidenta niemieckiego musiał opuścić obszar Górnego Śląska, chroniąc się w Piotrowicach na Śląsku Cieszyńskim. Następnie wyjechał do Poznania, gdzie w połowie czerwca 1919 roku biskup polowy Wojska Polskiego Stanisław Gall mianował go dziekanem wojskowym POW GŚl. Z początkiem lipca 1919 roku przywiózł do Piotrowic dekret Wojciecha Korfantego mianujący kpt. Alfonsa Zgrzeźnioka komendantem głównym śląskiej organizacji bojowej. Wkrótce wyjechał do Ostrowa wielkopolskiego, skąd przydzielono go

do w charakterze kapelana 1 Pułku Strzelców Bytomskich. Brał udział w I i III powstaniu śląskim (w III powstaniu zorganizował samodzielny oddział powstańczy składający się głównie z ochotników zza Odry, tzw. Grupa Dziergowicka ks. Brandysa).

Brał także udział w wojnie polsko-bolszewickiej, uczestnicząc w szereżach dywizji litewsko-białoruskiej wziął czynny udział w zajęciu Wilna, został też ciężko ranny w walkach nad rzeką Niutą. Po zakończeniu działań zbrojnych został mianowany komisarzem likwidacyjnym powstania, działając w powiatach: rybnickim, kozielskim, gliwickim, pszczyńskim i raciborskim, sprawując de facto władzę cywilną. W 1922 najwyższe władze wojskowe zaproponowały mu objęcie stanowiska p.o. dziekana Dowództwa Okręgu Wojskowego Korpusu nr III w Grodnie, którego jednak nie przyjął, wracając do duszpasterstwa cywilnego. Po demobilizacji, w grudniu 1923 roku został najpierw administratorem, a potem proboszczem parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Brzezinach Śląskich, a w latach 1933-1939 był proboszczem parafii św. Barbary w Chorzowie, zastępując na tym stanowisku biskupa Józefa Gawlinę. Działał w „Caritasie”, pełnił obowiązki prezesa Śląskiej Pomocy Zimowej Bezrobotnym, z jego inicjatywy rozbudowano m.in. dom starców w Brzezinach i szpital św. Jadwigi w Chorzowie. Ze względu na swoją działalność społeczno-polityczną (należał m.in. do współorganizatorów Związku Powstańców Śląskich a od 1937 roku był naczelnym kapelanem Dzielnicy Śląskiej „Sokoła”) jego nazwisko znalazło się na liście ściganych przez władze hitlerowskie w tzw. Sonderfahndungsbuch Polen (niemieckiej księdze gończej, sporządzonej przed wybuchem II wojny światowej).

W przededniu wybuchu II wojny światowej otrzymał mobilizację do wojska, mianowano go dziekanem Wojska Polskiego w Modlinie. Wybuch wojny i działania militarne uniemożliwiły wykonanie rozkazów, we wrześniu 1939 roku opuścił Górny Śląsk i przez Warszawę, Lwów, Rumunię, Jugosławię i Włochy przedostał się do Francji, gdzie od maja 1940 roku został urzędnikiem polskiej Kurii Polowej i kapelanem (szefem duszpasterstwa) szkoleniowego ośrodka Wojska Polskiego w Coëtquidan w Bretanii. Dekretem prezydenta RP został ponadto mianowany członkiem Rady Narodowej (namiastki polskiego Sejmu na emigracji) i jej generalnym sekretarzem. Po kapitulacji Francji dostał się do Syrii, został tam do sierpnia 1941 roku szefem duszpasterstwa Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. W latach 1941-1942 w stopniu majora pełnił funkcję szefa duszpasterstwa Wojska Polskiego na Środkowym Wschodzie, a potem (dekretem biskupa polowego z 21 stycznia 1943 roku) szefa duszpasterstwa katolickiego Armii Polskiej na Wschodzie (już w randze podpułkownika) oraz kapelanem 3 Korpusu Polskiego i Jednostek Wojskowych na Środkowym Wschodzie (w Qassasinie w Egipcie).

Po zakończeniu II wojny światowej do 1947 roku pozostawał w Egipcie, a następnie osiadł w Wielkiej Brytanii, aż do zakończenia demobilizacji Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie prowadząc posługę w duszpasterstwie wojskowym (w Polskim Korpusie Przysposobienia i Rozmieszczenia). W 1949 roku osiedlił się na stałe przy polskiej parafii Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Kazimierza na Devonian Road w Londynie, zostając jej proboszczem. W 1950 roku wybrany na dziekana polskich księży w Londynie i okolicach, w 1965 roku otrzymał godność prałata domowego Pawła VI.

11 listopada 1964 Prezydent RP na Uchodźstwie August Zaleski mianował go dziekanem generalnym, po śmierci Biskupa Polowego Józefa Gawliny został też w tym samym roku awansowany do stopnia generała brygady. W okresie powojennym aktywnie uczestniczył w życiu polskich organizacji emigracyjnych w Londynie (m.in. Związku Byłych Powstańców Śląskich). Był współzałożycielem Związku Polskich Ziemi Zachodnich i długoletnim członkiem Rady tej organizacji. Opublikował drukiem „Walki powstańcze na Górnym Śląsku” (pierwodruk w Londynie w 1958 roku). Zmarł 27 lutego 1970 roku w Londynie.

Posiadał wiele odznaczeń, m.in. Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polaki, Krzyż Niepodległości z Mieczami, trzy Krzyże Walecznych, Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I klasy, dwa Złote Krzyże Zasługi, Krzyż Litwy Środkowej, Gwiazdę Górnośląską oraz Miecze Hallerowskie.

Podstawowe źródła: *Słownik Biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922-2008*. RED. J. MYSZOR. Katowice 2009; *Piekarzanie. Leksykon mieszkańców Piekar Śląskich*. RED. H. GAWLIK, J. GRAJEWSKA-WRÓBEL, L. WOSTAL, Z. BOGACKI. Piekary Śląskie 2010; *O duszę polską*. OPR. A. STEUER, J. LIPONSKA-MURZYN, B. CIMAŁA, W. ŚLĘZAK. Katowice 1991.

MACIEJ FIC

LUDWIK BRANDYS, prawnik.

Urodził się w 1902 roku w Pawłowicach w rodzinie pochodzenia chłopskiego. Uczęszczał do gimnazjum w Raciborzu, w którym złożył egzamin dojrzałości. Już w trakcie nauki zaangażował się w działalność narodową, czego dowodem było wstąpienie do Związku Filaretów. **Aktywnie i ochotniczo pracował w Polskim Komisariacie Plebiscytowym na terenie Raciborza. Do jego zadań należało koordynowanie działalności propagandowej w Raciborzu i w okolicznych gminach, a także utrzymywanie kontaktu z miejscowymi gimnazjami. W tym okresie rozpoczął również działal-**

ność konspiracyjną, po wstąpieniu do Polskiej Organizacji Wojskowej. Z tego powodu został aresztowany przez Niemców i osadzony w więzieniu w Raciborzu, gdzie zastał go wybuch III powstania śląskiego. Zbiegł stamtąd 4 maja 1921 roku, po czym bezzwłocznie przystąpił do walki. Uczestniczył w działaniach zbrojnych tzw. grupy dziergowickiej, w której istotną rolę odgrywał ks. Jan Brandys, jego stryj. Walczył w okolicach Turzy, Dziergowic, Bierawy.

Dopiero po zakończeniu walk i ostatecznym podziale Górnego Śląska mógł kontynuować naukę. Wybrał studia prawnicze na Uniwersytecie Poznańskim. Ukończył je w 1929 roku. W czasie studiów należał do korporacji akademickiej „Silesia”. Był członkiem Sądu Koleżeńskiego Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Poznańskiego. Aplikację sędziowską odbywał na terenie apelacji toruńskiej. Również w Toruniu rozpoczął pracę w charakterze asesora sędziowskiego. Kontynuował ją już na terenie apelacji śląskiej: w Lublińcu i w Katowicach. Ostatecznie jednak zrezygnował z ubiegania się o nominację sędziowską, wybierając pracę w administracji komunalnej na terenie Katowic. Obowiązki zawodowe nie przeszkodziły mu w kontynuowaniu działalności społecznej. Od maja 1934 roku pełnił obowiązki prezesa oddziału lublinieckiego Oddziałów Młodzieży Powstańczej, organizacji afiliowanej przy Związku Powstańców Śląskich. We wrześniu 1939 roku koordynował ewakuację biur magistratu katowickiego oraz miejscowych sądów. Podczas realizacji tego zadania został ranny w Krakowie na dworcu kolejowym. Lata okupacji spędził w Chrzanowie, będąc zatrudniony jako tokarz w fabryce lokomotyw „Fablok”. Tam zastało go wyzwolenie. W 1945 roku powrócił do Katowic i ponownie zatrudnił się w administracji komunalnej. Równocześnie został wiceprezesem Okręgowej Komisji do Spraw Szkód Górniczych. Od 1950 roku zaczął organizować Wojewódzką Komisję Arbitrażową, w której pracował do 1951 roku. Zmarł w Katowicach 10 lutego 1988 roku.

Był odznaczony m.in.: Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Śląskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Złotym Krzyżem Zasługi.

Podstawowe źródła: *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*. RED. A. LYSKO. Pszczyna b.r.w.; *Encyklopedia Powstań Śląskich*. Red. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982; www.archiwumkorporacyjne.pl (dostęp 13 sierpnia 2011 r.).

LECH KRZYŻANOWSKI

JÓZEF BROJ, sędzia, adwokat.

Urodził się 9 listopada 1900 roku w Boguszycach koło Opola. Szkołę powszechną oraz średnią realizował jeszcze pod rygiorem pruskiego systemu edukacyjnego, natomiast wyższe studia prawnicze podjął już na uczelni polskiej – Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego. Studiował tam w latach 1919–1923, należąc do pierwszego rocznika studentów tej uczelni. Podczas pobytu w Poznaniu był członkiem korporacji akademickiej „Silesia”. Ukończenie studiów prawniczych nastąpiło 17 grudnia 1923 roku. **Jeszcze w trakcie nauki na Uniwersytecie Poznańskim, ze względu na rozpoczęcie przez Polskę i Niemcy przygotowań do plebiscytu, którego stawką była przyszłość państwa Górnośląska, Józef Broj powrócił w rodzinne strony i włączył się w działalność Polskiego Komisariatu Plebiscytowego. W tym okresie liczebność polskiej inteligencji (nie licząc duchowieństwa katolickiego) była na terenie Górnego Śląska bardzo mała. Każdy więc Polak z cenzusem uniwersyteckim bądź będący chociażby na etapie nabywania wyższego wykształcenia był z punktu widzenia polskiej racji stanu bardzo cenny. Józef Broj uczestniczył w licznych wiecach organizowanych przez Polski Komisariat Plebiscytowy, a gdy wybuchło III powstanie śląskie wziął udział w walkach.** Po ich zakończeniu powrócił do Poznania w celu dokończenia studiów prawniczych.

Ze względu na trudną sytuację materialną, a z drugiej strony posiadanie atutu w postaci bieglej znajomości języka niemieckiego, jeszcze w trakcie nauki podjął pracę zarobkową. Otrzymał posadę referenta w Ministerstwie Byłej Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu. Po zakończeniu studiów, w 1924 roku, zapisał się na aplikację sędziowską w okręgu podlegającym Sądowi Apelacyjnemu w Katowicach. Aplikował w Sądach Powiatowych w Pszczynie i w Tarnowskich Górach. Egzamin sędziowski złożył 3 marca 1928 roku z oceną – „wystarczający”. Po mianowaniu sędzią podjął pracę w Sądzie Grodzkim (tak, według nowej tytulatury nazywały się dawne sądy powiatowe) w Lublińcu, a następnie kontynuował ją w Rybniku. W 1932 roku mianowany został sędzią okręgowym z przydziałem do pracy w detaszowanej izbie karnej w Chorzowie. Pracował także w Sądzie Okręgowym w Katowicach. W tym ostatnim miejscu zatrudniony był aż do wybuchu II wojny światowej.

Uciekając przed wkraczającą armią niemiecką przeniósł się do Trzebowisk w powiecie rzeszowskim. Nie znalazłszy tam jednak jakiegokolwiek pracy, w listopadzie 1939 roku zdecydował się na powrót na Górny Śląsk. Jako byłemu powstańcowi śląskiemu groziło mu aresztowanie, toteż początkowo ukrywał się w mieszkaniu swojego brata, w Siemianowicach. W 1940 roku przeniósł się do Sosnowca, gdzie znalazł zatrudnienie jako pracownik ku-

piecki w prywatnej firmie handlowej. Po zakończeniu II wojny światowej powrócił do pracy w sądownictwie, a w 1956 roku przeszedł do adwokatury. Pracował w różnych zespołach adwokackich na terenie całego Górnego Śląska. We wszystkich opiniach z tego okresu przedstawiany był jako prawnik bardzo kompetentny, pracowity, nie zaangażowany politycznie. Zmarł w 1992 roku. Jego braćmi byli: Adolf (1912-1999) doktor medycyny, chirurg oraz Juliusz (1896-1963) doktor chemii, po II wojnie światowej doradca dyrektora naczelnego Zakładów Azotowych w Chorzowie.

Podstawowe źródła: Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach. Akta osobowe Józefa Broja, sygn. B 136; *Kalendarz sądowy na 1929 rok*, b.m. i r.w.; <http://www.archiwum-korporacyjne.pl> (dostęp 13 sierpnia 2011 r.).

LECH KRZYŻANOWSKI

A ADAM WITOLD CIOŁKOSZ, polityk.

Urodził się 5 stycznia 1901 roku w Krakowie w rodzinie Kaspra, nauczyciela gimnazjalnego i znanego działacza Polskiej Partii Socjalistycznej oraz Marii z domu Idzikowska. Wychowanie w domu rodzinnym w dużym stopniu przesądziło o tym, iż sprawami politycznymi zaczął interesować się już w latach szkolnych. Uczęszczał do gimnazjum w Tarnowie, Krakowie, Zakopanem a nawet w Wiedniu. Ostatecznie, egzamin dojrzałości złożył w Tarnowie w 1919 roku. Już podczas edukacji gimnazjalnej włączył się w działalność patriotyczną; interesował go zwłaszcza modny w tym czasie skauting. Od 1911 roku należał do Sokolich Drużyn Skautowych, a w trakcie swej nauki w Zakopanem, w 1913 roku, był jednym z założycieli miejscowego ruchu harcerskiego. Należał też do skautingu stworzonego według pomysłu Andrzeja Juliusza Małkowskiego. W 1916 roku był już komendantem hufca w Tarnowie oraz członkiem redakcji czasopisma „Skaut”. Ówczesne harcerstwo dla Adama Ciołkosza było jedynie punktem wyjścia do działalności konspiracyjnej. Wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej, w której szybko awansował. W 1918 roku został dowódcą plutonu w Tarnowie, następnie, będąc żołnierzem piechoty, brał udział w walkach o Lwów, Grodno i Wilno. W sierpniu 1920 roku uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej; m.in. w obronie Warszawy. Nieco wcześniej, Ministerstwo Spraw Wojskowych oddelegowało go do wsparcia polskiej akcji plebiscytowej na Warmii i Mazurach. Biorąc pod uwagę swoje dotychczasowe doświadczenia, zaangażował się w tworzenie na tym terenie polskiego skautingu, co ukoronowane zostało

przyznaniem mu stanowiska komendanta Naczelnej Organizacji Harcerskiej na Warmii i Mazurach. Skutkiem jego aktywności na tym polu było aresztowanie go przez Niemców i uwięzienie w Kwidzynie. **Mimo porażki strony polskiej w plebiscycie na Warmii i Mazurach, ocena zdolności i operatywności Adama Ciołkosza okazała się na tyle wysoka, iż zdecydowano się wysłać go – wówczas już podporucznika rezerwy – na kolejny newralgiczny obszar – Górny Śląsk. Przyjazd do Katowic zbiegł się w czasie z wybuchem III powstania śląskiego. Adam Ciołkosz zaciągnął się do obsługi pociągu pancernego „Pieron”, dowodząc tam sekcją ciężkich karabinów maszynowych.**

Dopiero po zakończeniu działań zbrojnych i ostatecznym wyznaczeniu granic państwowych Adam Ciołkosz mógł zadbać o uzupełnienie swego wykształcenia. W 1919 roku rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim, zaś absolutorium uzyskał w 1923 roku. W latach 1921–1923 studiował także w Szkole Nauk Politycznych w Krakowie. W czasach studenckich skryształizowały się jego lewicowe poglądy polityczne. Należał, w tym okresie, do Związku Niezależnej Akademickiej Młodzieży Socjalistycznej „Życie”, współtworzył także tzw. Czerwone Harcerstwo dla którego w 1921 roku opracował broszurę programową pt. *Wolne harcerstwo*. Był członkiem Zarządu Głównego Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, organizował kursy oświatowe dla robotników oraz Dni Kultury Robotniczej. Regularną działalność polityczną rozpoczął w szeregach Polskiej Partii Socjalistycznej w 1921 roku. Szybko awansował w hierarchii organizacyjnej. Najpierw działał w sekcji akademickiej Okręgowego Komitetu Robotniczego w Krakowie, a w 1930 roku został zwierzchnikiem analogicznej struktury w Tarnowie. W 1936 roku stanął na czele Okręgowego Komitetu Robotniczego na terenie całej ziemi krakowskiej. Był już wówczas (od 1931 roku) członkiem Rady Naczelnej i Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS, a także posłem do Sejmu. Mandat, po raz pierwszy, uzyskał w 1928 roku w okręgu nr 45. Po raz kolejny wybrany do Sejmu został w 1930 roku, tyle, że lista z której kandydował – Centrolewu, została następnie unieważniona. Adam Ciołkosz jako jeden z założycieli i liderów tego ugrupowania oraz organizator kongresu Centrolewu w Krakowie, w czerwcu 1930 roku, stał się automatycznie jednym z najważniejszych wrogów sanacji. Był oskarżony w tzw. procesie brzeskim. Aresztowano go w nocy z 9 na 10 września 1930 roku i osadzono w tymczasowym areszcie w Brześciu nad Bugiem. Zwolniony został za kaucją i w procesie odpowiadał z wolnej stopy. Skazano go na 3 lata więzienia. Karę odbywał w zakładach penitencjarnych w Krakowie, Tarnowie i w Wiśniczu. Zwolniony został przed całkowitym odbyciem kary (amnestia). Z działalnością polityczną Adama

Ciołkosza łączyła się także jego aktywność na polu dziennikarskim. Jeszcze w 1921 roku współredagował harcerską gazetę „Płomienie”, a w czasach akademickich – „Głos Niezależny”. W późniejszym czasie pracował w redakcji „Gazety Tarnowskiej”, „Biuletynie Informacyjnym” oraz w socjalistycznym „Naprzodzie”, a wreszcie, od 1936 roku w miesięczniku „Światło”. Publikował także w „Kwartalniku Socjalistycznym” i w „Robotniku”.

Po wybuchu II wojny światowej Adam Ciołkosz początkowo przebywał we Lwowie, stamtąd wyemigrował do Rumunii, a następnie, w lutym 1940 roku, znalazł się we Francji by po jej upadku przedostać się do Wielkiej Brytanii. Wznowił zarówno działalność partyjną w szeregach PPS (został sekretarzem generalnym Komitetu Zagranicznego PPS), jak i współpracę z polskimi władzami emigracyjnymi. W 1940 roku został członkiem Rady Narodowej RP, w szeregach której zajmował się sprawami budżetowymi. W strukturze tego organu władzy pozostawał aż do 1945 roku, pełniąc ponadto, od 1941 roku, obowiązki w Komitecie Ministrów dla Spraw Kraju. Nie podzielając poglądów premiera Stanisława Mikołajczyka szukającego porozumienia z ZSRR, odmówił ściślejszej współpracy z jego rządem, podobnie jak z jego następcą Tomaszem Arciszewskim. Po zakończeniu II wojny światowej pozostał na emigracji. W latach 1947–1957 kierował sekcją PPS w Wielkiej Brytanii. Był uczestnikiem kolejnych kongresów Międzynarodówki Socjalistycznej. Mimo to, na tle różnic w ocenie znaczenia wydarzeń październikowych 1956 roku w Polsce, został usunięty z szeregów PPS. Nastąpiło to w 1960 roku. Powrócił na łono tej partii w 1964 roku. Wchodził w skład emigracyjnej Rady Politycznej, w latach 1945–1972 był członkiem Rady Jedności Narodowej. W okresie II wojny światowej i w latach powojennych udzielał się dziennikarsko na łamach „Robotnika”, emigracyjnego „Światła”, pisał w „Lewym Nurcie”, „Polish Affaires”, „Robotniku Polskim”, „Tygodniku Polskim”, „Kulturze”, „Zeszytach Historycznych”, „Związkowcu”. Zmarł w Londynie 1 października 1978 roku.

Był odznaczony m.in.: Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi. Żonaty z Lidią, z domu Kahan, miał jednego syna – Andrzeja.

Podstawowe źródła: *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik Biograficzny*. RED. A. KUNERT. T.1 A–D. Warszawa 1998; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*. RED. J. MAJCHROWSKI. Warszawa 1994; T. ORACKI, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*. Warszawa 1983.

LECH KRZYŻANOWSKI

JAN DĄBROWSKI – ps. „Jan Gruda”, „Janusz, Zgórski” – dziennikarz, działacz robotniczy, poseł na Sejm Ustawodawczy.

Urodzony 19 czerwca 1904 roku w Rokitnie w powiecie błońskim, był synem właściciela ziemskiego. W 1905 roku został wraz z rodzicami zesłany na Syberię, gdzie przebywał do 1914 roku. Po powrocie do Warszawy w 1914 uczęszczał do gimnazjum E. Konopczyńskiego, od 1919 roku kształcił się również w modlińskim i lwowskim Korpusie Kadetów. **Jako kadet wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku oraz w III powstaniu śląskim.**

Po zwolnieniu z armii ze względów zdrowotnych znalazł pracę w Państwowej Fabryce Karabinów. W 1923 roku wstąpił do PPS, działał również w OM TUR. W latach 1924-1925 przez krótki okres studiował w Wyższej Szkole Budowy Maszyn Wawelberga i Rotwanda (nauki nie ukończył z powodów ekonomicznych). W latach 20. pracował m.in. w zakładach „Pocisk”, w fabryce telefonów oraz jako aktor. W latach 30. rozpoczął karierę dziennikarską – pełnił obowiązki sekretarza redakcji „Nowe Pismo”, nawiązał współpracę z prasą socjalistyczną (m.in. „Robotnikiem” oraz „Tygodniem Robotnika”). Pod koniec lat 30. zaangażował się w akcję na rzecz pomocy „czerwonym” w toczącej się wojnie domowej w Hiszpanii.

Jesienią 1939 roku opuścił Warszawę i przeniósł się do Wilna, gdzie pracował jako spawacz oraz prowadził działalność konspiracyjną (powołał do życia grupę „Wolność”). W latach 1941–1942 walczył w oddziale partyzantskim na Polesiu. W 1944 przeniósł się do Lublina, gdzie objął redakcję „Gazety Lubelskiej”. W okresie powojennym pełnił obowiązki redaktora naczelnego kilku tytułów prasowych: „Robotnika”, „Naprzód”, „Gazety Robotniczej” oraz „Tygodnia Robotnika”. W latach 1944-1948 pełnił obowiązki wiceprezesa Związku Zawodowego Dziennikarzy, w 1944 roku został wybrany w skład Rady Naczelnej PPS. Od 1945 zasiadał w Krajowej Radzie Narodowej, w latach 1947-1952 był posłem na Sejm Ustawodawczy. Jako delegat PPS uczestniczył w Kongresie Zjednoczeniowym partii robotniczych (łączącym PPS i Polską Partię Robotniczą w Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą) w 1948 roku. Od 1948 do 1950 roku pełnił obowiązki zastępcy redaktora naczelnego „Trybuny wolności”, w 1957 został zastępcą redaktora naczelnego związanego ze Stronnictwem Demokratycznym „Kurierem Polskiego”. Zmarł 2 sierpnia 1964 roku.

Był odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski

Podstawowe źródła: *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*. RED. F. TYCH. T. 1. Warszawa 1985; *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982.

MACIEJ FIC

ZYGMUNT ANTONI DÖLLINGER, prawnik, polityk.

Urodził się 1 kwietnia 1899 roku w miejscowości Bogumiłowice, w powiecie brzeskim (Małopolska), w rodzinie Leopolda i Józefy z domu Zbigniewicz. Do gimnazjum uczęszczał w Krakowie i tam złożył egzamin dojrzałości w 1917 roku. Będąc uczniem, w 1914 roku, zaciągnął się do Legionów Józefa Piłsudskiego. Służył najpierw w komendzie I Brygady, a od stycznia 1915 roku w 1 pułku piechoty Legionów, z którym przeszedł cały szlak bojowy aż do jego rozwiązania w wyniku tzw. kryzysu przysięgowego. Po tym wydarzeniu, znalazł się w armii austriackiej. Służył w 46 pułku artylerii ciężkiej, równocześnie ukończył w Wiedniu szkołę oficerów artylerii. Po rozpadzie Austro-Węgier, w 1918 roku uczestniczył w walkach polsko-ukraińskich o Lwów, a dwa lata później w wojnie polsko-bolszewickiej. Używał wówczas pseudonimu Döllli. **Zaangażowany w różne przedsięwzięcia wojskowe, zmierzające do jak najkorzystniejszego dla Polski ukształtowania granic, w 1921 roku przybył na Górny Śląsk. Walczył w III powstaniu śląskim, w którym dowodził grupą południową.**

Dopiero po ostatecznym zakończeniu walk, ponownie podjął naukę, kontynuując studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wcześniej, w 1921 roku, został czasowo zwolniony z obowiązków studenta i urlopowany. Studia prawnicze ukończył w 1923 roku, w tym samym uzyskał stopień doktora praw. Następnie odbył aplikację sędziowską na terenie apelacji krakowskiej. Po zdaniu, w 1926 roku, egzaminu sędziowskiego, rozpoczął pracę w wymiarze sprawiedliwości na terenie Białej. Pracował w tamtejszym Sądzie Powiatowym. Już trzy lata później ostatecznie zrezygnował z kariery sędziego, łącząc odtąd swą przyszłość z pracą w administracji. Jednocześnie ujawnił własne sympatie polityczne oscylujące od tego czasu konsekwentnie wokół obozu Józefa Piłsudskiego. Z tego względu szybka kariera w strukturach administracyjnych stała się jego udziałem, zwłaszcza po przewrocie majowym i przejściu władzy przez sanację. W 1929 roku został burmistrzem Białej, a w następnym, komisarzem rządowym tego miasta. W 1931 roku

został starostą brzeskim, następnie na analogicznym stanowisku pracował w Tarnowie, a wreszcie, od 1932 roku był starostą żywieckim. Pracował również w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych jako inspektor. Wzorem wielu innych polityków o piłsudczykowskich poglądach, po przewrocie majowym udzielał się także w licznych organizacjach o charakterze narodowym i patriotycznym. I tak, był członkiem Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej oraz Związku Strzeleckiego. Podczas swego pobytu na Żywiecczyźnie założył Towarzystwo Ziemi Żywieckiej, był też przewodniczącym Powiatowego Komitetu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego w Żywcu. Należał także do Rady i Zarządu Związku Powstańców Śląskich. Ściśle związany z sanacją, od 1928 roku należał do krakowskiej Rady Wojewódzkiej Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Po utworzeniu Obozu Zjednoczenia Narodowego stał się jego członkiem oraz, dość szybko, kierownikiem Oddziału Polityczno-Społecznego. Z ramienia Obozu Zjednoczenia Narodowego w 1938 roku wybrany został posłem w wadowickim okręgu nr 87. Pełniąc obowiązki parlamentarzysty wyróżnił się pracą w charakterze rzecznika Sądu Marszałkowskiego; działał również w komisjach poselskich: budżetowej, inwestycyjnej, przemysłowo-handlowej, regulaminowej, wojskowej oraz zajmującej się zmianą ordynacji wyborczej.

Po wybuchu II wojny światowej, zmobilizowany do polskiej armii (był dowódcą baterii w Ośrodku Zapasowym Artylerii w Grodnie, a następnie w Wilnie), dostał się do niewoli radzieckiej jeszcze w czasie kampanii wrześniowej. Stało się to możliwe gdyż wcześniej przekroczył granicę litewską i został internowany na terenie tego państwa. Należał do nielicznej grupy polskich jeńców obozu w Kozielsku, którzy nie zostali rozstrzelani w Katyniu. Wcześniej przeniesiony został bowiem do obozu w Griazowcu. Więziony był także w Wołodzie. Na mocy układu zawartego przez Władysława Sikorskiego i Iwana Majskego z lipca 1941 roku, został objęty amnestią, a po zwolnieniu wcielony do armii gen. Władysława Andersa jako artylerzysta. Awansował tam do stopnia kapitana, służąc najpierw w sztabie 6 dywizji piechoty, a następnie w Oddziale Informacyjnym Dowództwa Jednostek Wojska na Środkowym Wschodzie. Po zakończeniu II wojny światowej nie zdecydował się na powrót do kraju. Pozostał w Londynie, gdzie zmarł 29 maja 1949 roku. Pochowany został na cmentarzu w Brompton.

Został odznaczony m.in.: Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Medalem Niepodległości, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi. Żonaty z Zofią z domu Radogost-Uniechowska, miał jedną córkę: Annę.

Podstawowe źródła: Archiwum Państwowe w Krakowie, Akta osobowe sędziów. Akta osobowe Zygmunta Döllingera, sygn. SOKC 1484; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*. RED. J. MAJCHROWSKI. Warszawa 1994; *Posłowie i Senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*. RED. A. KUNERT. T. 1 A-D. Warszawa 1998; S. ŁOZA, *Czy wiesz kto to jest?* Warszawa 1938; F. JEŹAK, *Burmistrzowie i komisarze miasta Białej*, „Kalendarz Beskidzki” 1991.

LECH KRZYŻANOWSKI

P **PAWEŁ DUBIEL**, ps. „Paweł Lubojański”, „Paweł Śląski”, „Paweł Zabrzański” – polski działacz narodowy na Górnym Śląsku, powstaniec śląski, dziennikarz, prezydent Zabrza, parlamentarzysta.

Urodzony 6 grudnia 1902 roku w Królewskiej Hucie. Był synem polskiego działacza narodowego na Śląsku i publicyisty, również Pawła, i Marii z Lubojańskich. Ukończył niemieckie gimnazjum realne w Zabrze. **Asystował ojcu w pracach plebiscytowych na terenie Zabrza. Walczył w II i III powstaniu śląskim. Po zajęciu Zabrza przez wojska powstańcze w składzie grupy bojowej Cymsa brał udział w walkach w rejonie Kędzierzyna.**

W 1920 roku wstąpił do Narodowej Partii Robotniczej, w 1923 roku współtworzył Związek Młodzieży Pracującej „Jedność”, a po przewrocie majowym 1926 roku antysanacyjnego Związku Obrońców Śląska. Na początku lat dwudziestych rozpoczął działalność publicystyczną, pracując najpierw jako dziennikarz w koncernie prasowym „Katolika”, a następnie prasy NPR (redagował m.in. pisma „Górnoślązak” i „Polak”). Od połowy lat dwudziestych do 1939 roku był urzędnikiem w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych w Chorzowie. Jako działacz Związku Zawodowego Pracowników Ubezpieczeń społecznych wybrany został członkiem Zarządu Głównego.

W czasie II wojny światowej (w maju 1940 roku) został aresztowany przez gestapo i uwięziony za działalność antyniemiecką (przebywał m.in. w obozach koncentracyjnych w Dachau i Mauthausen). Na skutek starań rodziny został zwolniony w sierpniu 1941 roku i osiadł w Generalnym Gubernatorstwie (znajdując zatrudnienie jako pracownik pomocniczy w Związku Zbożowym w Radomiu). Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej wstąpił do Stronnictwa Demokratycznego, z ramienia którego w latach 1945-1950 sprawował urząd prezydenta Zabrza. W latach 1947-1952 piastował mandat

poselski do Sejmu Ustawodawczego, a w latach 1957-1969 do Sejmu PRL II, III i IV kadencji. Był członkiem Komisji Pracy i Spraw Socjalnych oraz Komisji Spraw Zagranicznych, należał także do Polskiej Grupy Unii Międzyparlamentarnej.

W okresie powojennym ponownie włączył się w działalność społeczną. Należał do współzałożycieli Związku Weteranów Powstań Śląskich (był I wiceprezesem) oraz Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich (w latach 1962-1971 był członkiem Prezydium władz naczelnych). Działał również w Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, pełniąc m.in. funkcję sekretarza Rady Naczelnej. Zasiadał m.in. w Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Radzie Nadzorczej Wydawnictwa „Epoka”, był członkiem Prezydium Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej oraz przewodniczącym Komisji Redakcyjnej „Zeszytów Historyczno-Politycznych SD”.

W 1949 roku został przewodniczącym Wojewódzkiego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego w Katowicach, od 1955 roku był członkiem jego Prezydium, a w 1957 został jego sekretarzem. Po przeprowadzce do Warszawy w latach 1962-1963 stał na czele redakcji „Kurier Polskiego”, zasiadał także w Radzie naczelnej SD oraz od 1962 roku w Prezydium Centralnego Komitetu SD.

Autor szeregu publikacji, wydał m.in. „Dzieje polskości miasta Chorzowa”, „Dzieje polskości miasta Zabrze”, „Wrzesień 1939 na Śląsku”, „Wyzwolenie Śląska w 1945 roku” oraz „Spojrzenie w przeszłość. Wspomnienia działacza śląskiego”. Zmarł 11 listopada 1980 roku w Katowicach, został pochowany na cmentarzu św. Jadwigi w Chorzowie.

Odnznaczony m.in. Orderem Sztandaru Pracy II klasy, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Podstawowe źródła: *Chorzowski słownik biograficzny*. RED. J. MODRZYŃSKI. Chorzów 1997; *Śląski słownik biograficzny. Seria nowa*. RED. M. FAZAN i F. SERAFIN. T. 1. Katowice 1999.

MACIEJ FIC

STANISŁAW GLIŃSKI, wojskowy.

Urodził się w 1900 roku w Warszawie, w pielęgnującej tradycję narodową rodzinie Jana i Eugenii z domu Amirowicz. Naukę pobierał w gimnazjum im. M. Reja w Warszawie. Egzamin dojrzałości złożył w 1919 roku w Państwowej Szkole dla Byłych Wojskowych. Następnie rozpoczął studia na Politechnice w Warszawie, których jednak nie ukończył, podejmując w 1924

roku naukę w Centralnej Szkole Kawalerii w Grudziądzu. Częste przerwy w edukacji wynikały z zaangażowania się Stanisława Glińskiego w różne przedsięwzięcia o charakterze narodowym. Jeszcze w czasach gimnazjalnych wstąpił do skautingu, co zresztą stało się pośrednią przyczyną jego aresztowania, w 1915 roku, przez policję carską. Przebywał w warszawskiej cytadeli, a następnie w Wilnie, gdzie ciężko zachorował na tyfus. Wówczas przewieziony został do Charkowa. Uwolniono go dzięki pomocy deputowanych do Dumy. W Charkowie mógł kontynuować naukę, działać w skautingu, a nawet wstąpić do Polskiej Organizacji Wojskowej. Na ziemiach polskich znalazł się ponownie dopiero w 1918 roku, niemniej zdążył jeszcze uczestniczyć w rozbrajaniu Niemców w Warszawie. Nieco później, zmobilizowany do polskiej armii (znalazł się w kawalerii), uczestniczył w walkach na froncie litewsko-białouskim. Był żołnierzem 2 dyonu strzelców konnych, a nieco później 7 pułku ułanów.

W czerwcu 1920 roku, jako ochotnik, udał się na Górny Śląsk i wziął udział w II powstaniu śląskim. Walczył w okolicach Zabrza. Po zakończeniu tego konfliktu zbrojnego wszedł w skład oddziału chroniącego Wojciecha Korfantego. Używał wówczas pseudonimu „Witold Korczak”. W trakcie przygotowań do III powstania śląskiego, Stanisław Gliński nawiązał współpracę z tzw. Referatem Destrukcji, kierowanym przez Tadeusza Puszczyńskiego „Wawelberga”. Jego zadaniem było przygotowanie planu zniszczenia mostów kolejowych. W istocie, w nocy z 2 na 3 maja 1921 roku oddział „Witolda Korczaka” wziął udział w akcji „Mosty”, w trakcie którego Stanisław Gliński, wówczas podchorąży, przeprowadził akcję wysadzenia mostu we wsi Dzierzysławice. W dalszej części III powstania śląskiego walczył w okolicach Kędzierzyna.

Po wyznaczeniu granicy na Górnym Śląsku służył w 4 pułku strzelców konnych, a następnie, po ukończeniu kursu samochodowego, przeszedł, w 1930 roku, do oddziałów pancernych. Realizując karierę wojskową stanął na czele Centrum Wyszkolenia Broni Pancерnej w Modlinie. Ostatnim awansem w okresie międzywojennym było uzyskanie, w sierpniu 1939 roku, stanowiska dowódcy 21 Dywizjonu Pancерnego, wchodzącego w skład Wołyńskiej Brygady Kawalerii.

Stanisław Gliński, w randze majora, walczył z Niemcami w okolicach Wadlewa i Andrespola by ostatecznie z częścią swego oddziału przekroczyć granicę rumuńska. Stamtąd przedostał się do Francji i przeszedł pod rozkazy płk Stanisława Maczka. Walczył w rejonie Champaubert i Montivroux. Ewakuowany został następnie do Anglii, a stamtąd, w 1942 roku, wysłano go na Bliski Wschód. Na terenie Palestyny został, 2 czerwca 1942 roku, dowódcą 4 batalionu czołgów, później przemianowanego na 4 pułk pancerny

„Scorpion”. Wraz z tą jednostką walczył na terenie Włoch i w 1944 roku pod Ankoną został ciężko ranny. To zakończyło jego szlak bojowy. Po II wojnie światowej pozostał na emigracji. W latach 1947–1949 był wykładowcą w Polskiej Wyższej Szkole Wojennej na terenie Szkocji. Po przejściu na emeryturę wyjechał na Tasmanię, ale mimo to utrzymywał stały kontakt z dawnymi podkomendnymi, a także z australijską Polonią. Zmarł w 1994 roku. Jego prochy zostały w późniejszym czasie przewiezione do Polski i złożone na cmentarzu w Opolu-Półwsi.

Posiadał szereg odznaczeń, m.in.: Krzyż Orderu Virtuti Militari, Krzyż Walecznych (dwukrotnie), Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Krzyż Niepodległości z Mieczami. Był żonaty, miał dwóch synów: Jana oraz Marka.

Podstawowe źródła: Z. ZARZYCKA, *Pplk broni panc. Stanisław Gliński (1900-1994)*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1994, nr 3; TAŻ, *Edmund Charaszkiewicz, Stanisław Gliński, Stanisław Koszutski, Lucjan Miładowski i inni*, [w:] *Powstańcze miscellanea*. RED. Z. KAPALA. Bytom 2006.

LECH KRZYŻANOWSKI

MICHAŁ GRAJEK – śląski działacz narodowy i sanacyjny, senator II RP (II, IV i V kadencji) i poseł na Sejm Śląski.

Urodził się 12 sierpnia 1882 roku w Gnieźnie. Ukończył szkołę ludową i dwie klasy szkoły górniczej. Przez 22 lata (w latach 1892-1914) przebywał w Nadrenii Północnej-Westfalii, gdzie w Mannheim pracował jako górnik, działając jednocześnie w różnych organizacjach zawodowych i narodowych (m.in. w pracach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”). Od 1913 roku pełnił funkcję sekretarza Wydziału Rady Zjednoczenia Zawodowego Polskiego (ZZP) w Bochum, następnie został prezesem ZZP.

W czasie I wojny światowej służył w armii niemieckiej. Po zakończeniu wojny rozpoczął pracę w Zabrze. W grudniu 1919 roku został wybrany prezesem Oddziału Górniczego ZZP, którego siedzibę przeniesiono wówczas z Niemiec do Poznania. W kwietniu 1920 roku walny zjazd górników ZZP (przemianowany w 1921 roku na Związek Zawodowy Górników) w Katowicach wybrał go na stanowisko prezesa (którą to funkcję pełnił przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego).

Brał udział w III powstaniu śląskim i akcji plebiscytowej (wszedł w skład Władzy Powstańczej i Cywilnej oraz Komitetu Wykonawczego Naczelnej Władzy jako zastępca Józefa Rymera). Wszedł w skład Naczelnej Rady Ludowej dla Górnego Śląska. Politycznie związany z narodowym odłamek związków zawodowych, był członkiem Narodowego Stronnictwa Robotniczego i Narodowej Partii Robotniczej (do 1934). Po włączeniu części Górnego Śląska do II RP wszedł w skład Sejmu Śląskiego z ramienia NPR i w 1922 roku został jego wicemarszałkiem (obowiązki poselskie do Sejmu Śląskiego wypełniał do 1935 roku). W swoich wystąpieniach na forum Sejmu Śląskiego prezentował stanowisko popierające unifikację województwa śląskiego z państwem polskim.

W latach 1928-1930 i 1935-1939 piastował funkcję senatora, najpierw NPR, później BBWR i OZN (był senatorem z województwa śląskiego w II, IV i V kadencji). W latach 1926-1934 zasiadał w Radzie Miejskiej Katowic. W 1926 roku został współzałożycielem Narodowego Związku Powstańców i Byłych Żołnierzy, powstałego jako przeciwwaga dla nastawionego prosanacyjnie Związku Powstańców Śląskich.

Po 1934 przeszedł na stronę sanacji, od 1935 był członkiem śląskiego oddziału Obozu Zjednoczenia Narodowego (od września 1937 roku wiceprzewodniczącym prezydium Okręgu Śląskiego OZN, a następnie członkiem Rady Naczelnej).

W czasie II wojny światowej znajdował się pod nadzorem policji. Po wojnie był wicedyrektorem, a następnie przewodniczącym Komisji Rozjemczej Ubezpieczeń Społecznych w Katowicach. Na krótko został aresztowany przez NKWD. W 1947 roku powrócił do pracy w górnictwie, na stanowisko kierownika wydziału socjalnego Jaworznicko-Mikołowskiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego. Politycznie związał się w okresie powojennym ze Stronnictwem Pracy, był wiceprezesem jego Rady Naczelnej i Zarządu Wojewódzkiego w Katowicach. W 1947 roku kandydował z listy SP w wyborach do Sejmu Ustawodawczego. Zmarł 17 sierpnia 1947 roku w Katowicach.

Autor m.in. pracy „Stanowisko Zjednoczenia Zawodowego Polskiego do Autonomii Śląskiej” (Katowice 1927).

Podstawowe źródła: *Kto był kim w II RP*. RED. J. MAJCHROWSKI. Warszawa 1994; W. MARCOŃ, *Autonomia śląska 1922-1939 (wybrane zagadnienia)*. Toruń 2009; H. RECHOWICZ, *Sejm Śląski 1922-1939*. Katowice 1971; Z. HOJKA, *Józef Rymer. Biografia polityczna*. Katowice 2002.

MACIEJ FIC

MICHAŁ GRAŻYŃSKI – polityk, wojewoda śląski.

Urodził się 12 maja 1890 roku (istnieją przesłanki, że był to 12 marca, sam M. Grażyński preferował jednak datę majową, z racji skojarzeń z zamachem z 1926 roku) w Gdowie na terenie powiatu myślenickiego, jako syn Michała Kurzydło – kierownika szkoły ludowej i Marianny z domu Zastawniak. Staraniem macochy chłopca – Antoniny z domu Broniowskiej zmieniono mu, w wieku sześciu lat, nazwisko na Grażyński (inspiracją miał być poemat Adama Mickiewicza – „Grażyna”). Studia ukończył w Uniwersytecie Jagiellońskim, otrzymując w 1913 roku doktorat z nauk humanistycznych w zakresie historii. W tym samym roku podjął też pracę nauczyciela w gimnazjum w Stanisławowie.

Wybuch pierwszej wojny światowej wiązał się z powołaniem go do cesarsko-królewskiej armii austriackiej. W czasie walk na froncie rosyjskim w 1915 roku został ranny, co dało mu szansę na przeniesienie do służby garnizonowej w Krakowie. W listopadzie 1918 roku, w stopniu porucznika, wstąpił do odrodzonego Wojska Polskiego. Początkowo służył w pionie wywiadowczo-propagandowym, umiejscowionym przy Oddziale II Sztabu Generalnego. Stamtąd oddelegowano go do Głównego Komitetu Plebiscytowego na obszarze Spisza i Orawy.

Kolejnym etapem była działalność na obszarze górnośląskim. Pojawił się na nim w czasie II powstania śląskiego, jako członek Komendy Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska i zastępca szefa sztabu Dowództwa Ochrony Plebiscytu. W czasie trzeciego zrywu powstańczego pełnił funkcję szefa sztabu Grupy Wschód (od czasu plebiscytu używając pseudonimu Borelowski). Był on zdeklarowanym zwolennikiem zbrojnej walki z Niemcami, dążąc do wybuchu powstania jeszcze przed rozpoczęciem głosowania plebiscytowego. Prowadziło to do ostrych sporów z Wojciechem Korfantym, który był zdecydowanie przeciwny rozstrzygnięciom siłowym, wierząc wtedy jeszcze w skuteczność działań dyplomatycznych. W czasie walk, z inicjatywy między innymi M. Grażyńskiego, na obszarach zajętych przez oddziały Grupy Wschód rozpoczęto akcję samowolnego usuwania sołtysów, w tym także Polaków, niewygodnych politycznie. Opróżnione sołectwa zastępowano tzw. radami ludowymi, obsadzanymi przez własnych ludzi w celu uzyskania bezpośredniego przełożenia na zarząd administracyjny. Naczelna Władza (NW), na której czele stał W. Korfanty podjęła zdecydowane kroki, przeciwdziałające temu procederowi. Funkcjonujące już rady ograniczono zakazem ingerencji w sprawy administracji komunalnej i państwowej.

Kroki podjęte przez dyktatora III powstania, skłoniły jego przeciwników do podjęcia próby pozbawienia go władzy wojskowej. W tym też celu druki firmowe przygotowywane w Polsce dla NW, zaopatrzone w napis: „Naczelną Władza Cywilna na Górnym Śląsku”. Wzburzony tym W. Korfanty nakazał usunięcie ze wszystkich arkuszy dodatku „Cywilna”. Uznanie jego władzy przez Naczelną Komendę Wojsk Powstańczych zażegnało chwilowo zatarg. Dymisja hr. Macieja Mielżyńskiego wywołała go ponownie. Michał Grażyński mianował bowiem samowolnie naczelnym wodzem powstania kpt. Karola Grzesika. Wojciech Korfanty wraz z wiernymi mu żołnierzami osobiście zaarrestował cały sztab i postawił go przed sądem. Sprawę umorzono, a oskarżeni opuścili Górny Śląsk.

Usunięty z terytorium górnośląskiego M. Grażyński, zweryfikowany w stopniu kapitana ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 roku w korpusie oficerów rezerwy piechoty, powrócił do pracy naukowej w Uniwersytecie Jagiellońskim. Obronił pomyślnie drugą dysertację doktorską, tym razem z dziedziny prawniczej. Ponadto zbierał informacje dla polskiego wywiadu o sytuacji na niemieckim obszarze Śląska. W okresie tym związał się też ze Związkiem Młodzieży Polskiej, który utworzył później lewicowe skrzydło obozu sanacyjnego.

W roku 1926 po przewrocie został mianowany wojewodą śląskim. Pozwoliło mu to na powrót na teren Górnego Śląska oraz osobisty i polityczny rewanż na śląskim trybunie (zob. biogram W. Korfantego). Do Katowic przyjechał we wrześniu 1926 roku, od początku starając się umocnić wpływy obozu piłsudczykowskiego. W tym celu wykorzystał między innymi fakt kontroli nad Związkiem Powstańców Śląskich. Główne cele polityki M. Grażyńskiego w trakcie sprawowania urzędu wojewody śląskiego zmierzały do unifikacji Górnego Śląska z Polską, nawet kosztem wyraźnego ograniczenia, nadanej województwu autonomii. Przede wszystkim zaś dążył do osłabiania w nim pozycji mniejszości niemieckiej.

Do niewątpliwych zasług M. Grażyńskiego należy zaliczyć działalność kulturalną. Był gorącym zwolennikiem inicjatywy utworzenia Muzeum Śląskiego. Przy jego wsparciu niemal całkowicie sfinalizowano budowę tego modernistycznego a zarazem najnowocześniejszego gmachu muzealnego w Europie (w roku 1940 został on zburzony przez Niemców). Swą opieką otoczył też Teatr Polski, teatry ludowe, Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku, Polskie Radio. Przyczynił się też do powstania Archiwum Akt Dawnych Województwa Śląskiego. Bardzo mocno zaangażowany był również w pomoc organizacyjną dla śląskiego Oddziału Związku Harcerstwa Polskiego, którego był przewodniczącym. W czasie oficjalnych uroczystości pojawiał się często w mundurze harcerskim, stroniąc jednocześnie od napojów alkoholowych.

W przeciwieństwie do swego antagonisty W. Korfantego, który na Śląsk powrócił, M. Grażyński drugiego dnia po wybuchu II wojny światowej opuścił go, by objąć Ministerstwo Informacji i Propagandy w rządzie centralnym Rzeczypospolitej. W 1940 roku, z racji przynależności do obozu sanacyjnego, został przez polski rząd emigracyjny pozbawiony funkcji przewodniczącego ZHP i zesłany na Rothesay (tzw. Wyspę Węży), niedaleko brzegów Szkocji, gdzie przetrzymywano przeciwników politycznych. W latach 1943-1945 ponownie zmobilizowany, pełnił służbę w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, uzyskując finalnie stopień podpułkownika. Po wojnie, co zrozumiałe, nie powrócił do kraju, pozostając w Anglii. W latach 1946-1960 był przewodniczącym emigracyjnego ZHP. Zginął tragicznie w dniu 10 grudnia 1965 roku w Londynie.

Podstawowe źródła: W. MUSIALIK, *Michał Tadeusz Grażyński, 1890-1965. Biografia polityczna*. Opole 1989; H. RECHOWICZ, *Wojewoda śląski dr Michał Grażyński*. Warszawa-Kraków 1988; W. ZIELIŃSKI, *Michał Grażyński 1890-1965*. Katowice 1986; J. ŁĄCZEWSKI, *Michał Grażyński (1890-1965). Sylwetka polityka*. Częstochowa 2000.

MIŁOSZ SKRZYPEK

JAN GRZBIELA – śląski działacz harcerski

Urodził się 24 stycznia 1902 roku w Wójtowej Wsi, jako syn Alojzego – sierżanta w „błękitnej armii” gen. Józefa Hallera, organizatora Górnośląskiego POW w Wójtowej Wsi, uczestnika II i III powstania śląskiego i Marii z domu Chudoby. W rodzinnej miejscowości ukończył szkołę powszechną. W wieku czternastu lat podjął pracę w biurze Powiatowej Kasy Chorych w Gliwicach. W drugiej połowie roku 1917 wstąpił do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Gliwicach, kierowanego w tym czasie przez Stanisława Mastalerza. W okresie walki o przynależność polityczną Górnego Śląska związany był z Polskim Pogotowiem Młodzieżowym – tzw. Skautingiem (1920). Razem z Janem Bekiem i Adamem Rusinem stworzył wówczas drużynę harcerską im. Tadeusza Kościuszki. W listopadzie tego samego roku sformalizował swoją działalność składając przysięgę harcerską, by miesiąc później, z ramienia Inspektoratu Harcerskiego w Bytomiu, zostać drużynowym. Na poczet jego zasług zaliczyć można także współudział w tworzeniu i organizacji innych drużyn harcerskich, między innymi w Kozłowie czy Żernikach. Wstąpienie w szeregi harcerskie było dla J. Grzbieli, a także wielu jego rówieśników

drogą do deklaratywnego określenia tożsamości narodowej, jak sam twierdził: „...Pierwszemu zetknięciu (...) towarzyszył duży urok. (...) harcerstwo wniosło coś nowego, coś, co uwolniło nas od dusznych sal i pomogło działać na rzecz Polski. To było wielkie przeżycie. Każda zbiórka kończyła się polską lekturą. Słuchaczami byli nie tylko młodzi harcerze, ale i ludzie starsi. Z zapartym tchem słuchaliśmy fragmentów Trylogii Sienkiewicza. Ze śpiewem maszerowaliśmy przez polskie wioski. Mieszkałem w Wójtowej Wsi. Wieś nasza liczyła wtedy 3500 mieszkańców... Do drużyny należało 72 chłopaków. Co tydzień, po zbiórce, szóstkami maszerowaliśmy przez całą miejscowość... W ten sposób podkreślaliśmy polski charakter Wójtowej Wsi, a swoją działalnością torowaliśmy drogę polskiemu językowi...”.

W roku 1921 J. Grzbiela wraz ze swoją organizacją harcerską włączył się w akcję plebiscytową i wziął czynny udział w III powstaniu śląskim. Obok prowadzonych działań o charakterze propagandowym, drużyna z Wójtowej Wsi ochraniała polskie wiece, pozyskiwała także broń. W czasie walk młodzież harcerska wcielona została do lokalnych oddziałów powstańczych. O dużej odpowiedzialności wciągniętych do konspiracji młodych ludzi świadczyć mogą jego słowa: (...) W niedzielę, przed wybuchem trzeciego powstania, zebrało się nas w polu, w tak zwanych „Dołach”, około 300 powstańców... żaden z nich nie zdradził terminu wybuchu powstania (...)”.

Podział Górnego Śląska na mocy decyzji Rady Ambasadorów z 20 października 1921 roku, pozostawił jego rodzinną miejscowość po stronie niemieckiej. Mimo, że tereny zajęte przez Niemców implikowały ruchy migracyjne Polaków, J. Grzbiela pozostał, by w stosunkowo krótkim okresie wznowić działalność drużynową. W roku 1922 podjął pracę w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim w Katowicach (w Wydziale Robót Publicznych i Komunikacji, następnie Wydziale Personalnym). Kolejne etapy kariery zawodowej objęły pracę w samorządzie komunalnym, rozpoczętą w czerwcu 1933 roku. Pierwszym piastowanym przez niego stanowiskiem była funkcja naczelnika gminy w Piotrowicach Śląskich, a od roku 1936 w Hajdukach Wielkich (obecnie dzielnicy Chorzowa). W dniu 1 czerwca 1939 roku objął urząd burmistrza w Tarnowskich Górach.

W roku 1927 uzyskał świadectwo dojrzałości, by następnie podjąć studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, które ukończył w roku 1934. Niezależnie od tych etapów swojego życia niezmiennie związany był z harcerstwem. Pełnił m.in.: funkcję zastępcy Komendanta Chorągwi, po przeniesieniu w 1922 roku Inspektoratu Harcerskiego do Katowic, a następnie od października 1930 roku funkcję komendanta Chorągwi Śląskiej. We wrześniu 1939 roku został Komendantem Obrony Tarnowskich

Gór. Po wycofaniu się wojsk polskich z terenów Górnego Śląska przedostał się do Krakowa. Tam, pod przybranym nazwiskiem, poszukiwany przez gestapo, nawiązał konspiracyjną łączność z komendantami śląskiego ZWZ-AK – Józefem Korolem i inż. Pawłem Szmechtëą. W lipcu 1942 roku był pełnomocnikiem „Pasieki” (Kwatery Głównej Szarych Szeregów) na obszar górnośląski, opolski i cieszyński. Z ramienia rządu londyńskiego mianowany został wojewodą opolskim.

Po wojnie, w latach 1945-1951 J. Grzbiela pełnił funkcję wiceprezydenta miasta Bielska. Następnie kolejno był kierownikiem wydziału Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Opolu (1951), zastępcą przewodniczącego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Bielsku (1956), zastępcą przewodniczącego WRN w Katowicach. W roku 1969 przeszedł na emeryturę. W latach 1969-1972 był posłem na Sejm z ramienia Stronnictwa Demokratycznego.

Warto podkreślić, że w roku 1951 i 1984 był obiektem zainteresowania Urzędu, a następnie Służby Bezpieczeństwa. W pierwszym z raportów zarzucano mu bliskie kontakty z klerem oraz negatywny stosunek do partii lewicowych w okresie międzywojennym. Sprawa nie miała dalszego ciągu, prawdopodobnie na skutek interwencji z góry. Być może samego Jerzego Ziętka. Drugi z raportów pomija już wątek antylewicowy, a samo zainteresowanie może zastanawiać, gdyż J. Grzbiela miał już wtedy 82 lata. Zmarł 1 grudnia 1989 roku w Bielsku.

Podstawowe źródła: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Charakterystyka Jana Grzbieli); T. CZYŁOK, *O tych, którzy tworzyli górnośląskie Harcerstwo – Jan Grzbiela*. „Harcerstwo” 1994, nr 3; D. SIERADZKA, *Z dziejów samorządu komunalnego miasta Chorzowa (do 1939 r.)*. Chorzów 1995; *Z dziejów harcerstwa śląskiego. Rozwój i działalność harcerstwa na Górnym Śląsku w latach 1920-1945*. RED. W. JANOTA. Katowice 1986.

MIŁOSZ SKRZYPEK

EMANUEL KONSTANTY IMIELA, ps. „Karol Dym” – śląski pisarz, poeta i dramaturg oraz nauczyciel.

Urodzony 10 marca 1888 roku w Lipinach, pochodził z rodziny robotniczej (ojciec był hutnikiem). W latach 1902-1906 uczęszczał do francuskiego gimnazjum się w Lucernie w Szwajcarii. W 1906 roku, po śmierci

ojca, wrócił do kraju i podjął pracę w „Friedenshütte” w Nowym Bytomiu. W rok później opuścił Górny Śląsk i wyjechał do Krakowa, gdzie wstąpił do nowicjatu oo. pijarów. Nie uzyskał jednak święceń zakonnych, opuścił zakon w 1909 roku, podejmując ponownie edukację w gimnazjum u Nowodworskiego. W 1912 roku ukończył krakowskie gimnazjum i zdał maturę, a następnie do rozpoczęcia I wojny światowej studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim romanistykę i germanistykę.

Wybuch I wojny światowej zastał go na Podolu, gdzie podczas ferii pracował jako nauczyciel prywatny. Został internowany i wysłany do Tambowa, gdzie przebywał do zakończenia wojny. Pozostając na internowaniu debiutował literacko, wydając w 1917 roku pracę pt. „*Śląsk Pruski*”, zawierającą informacje o przeszłości Śląska oraz aktualną problematykę społeczno-gospodarczą.

Po zakończeniu I wojny światowej, w grudniu 1918 roku powrócił na Śląsk, by organizować Rady Ludowe na Śląsku Opolskim. Brał udział w I powstaniu śląskim, po jego upadku opuścił Górny Śląsk i wyjechał do Poznania, gdzie kontynuował studia. W listopadzie 1919 roku po raz kolejny powrócił jednak na teren Górnego Śląska, gdzie włączył się w działalność organizacyjną (był jednym ze współtwórców Związku Nauczycieli Górnoślązaków). Należał do współpracowników Wojciecha Korfantego, jeszcze przez ostatecznymi rozstrzygnięciami w kwestii górnośląskiej w 1920 roku podjął się z jego polecenia organizacji polskiego szkolnictwa na obszarze Świętochłowic.

Także w okresie popowstaniowym, z racji swej przynależności do polskiej grupy narodowej oraz posiadanego wykształcenia, pozostawał organizatorem władz szkolnych i polskiego szkolnictwa (tym razem w powiecie rybnickim). Po włączeniu części Górnego Śląska do państwa polskiego od 1922 do 1938 roku pracował w administracji szkolnej Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach. Działał także społecznie i kontynuował pracę literacką. Po wybuchu II wojny światowej pozostał w Katowicach, początkowo pracując jako „pomocnicza siła biurowa”. Ponieważ nie podpisał volkslisty został relegowany z mieszkania, przeniósł się więc najpierw do Tychów, a następnie wyjechał do Warszawy. W trakcie okupacji podejmował różne prace zarobkowe, zaangażował się także w tajnie nauczanie. Po wojnie powrócił do pracy pedagogicznej (uczył m.in. w dzisiejszym Zespole Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Katowicach oraz Śląskich Technicznych Zakładach Naukowych) i literackiej, wszedł w skład Związku Zawodowego Literatów Polskich). Zmarł 25 kwietnia 1953 roku w Katowicach.

Emanuel K. Imiela był autorem wielu utworów literackich dotyczących dziejów Śląska, drukowanych jako odrębne prace lub na łamach śląskich

czasopism. Był autorem m.in. takich prac jak: „Hymn powstańczy”, „Górnośląskie bajki i satyry”, „Śląsk pruski”, „Stara wieża”, „Zaklęta Królowa”, „Tajemnica Twardonia” oraz „Klara”. Uważany jest za ostatniego wybitnego przedstawiciela tradycyjnej, pisanej gwarą literatury dla ludu. W okresie powstań tworzył patriotyczne wiersze. Autor m.in. wiersza pt. „Powstanie śląskie roku 1919”.

Podstawowe źródła: Archiwum Państwowe w Katowicach, Akta osobowe nauczycieli województwa śląskiego 1918-1939, sygn. I-3; J. MADEJA, E. Imiela, J. Żymelka, R. Wydra, B. Krawczyk. *Zastężeni nauczyciele i działacze plebiscytowi*. Opole 1960; M. PIEGZA, *Patroni świętochłowickich ulic*. Świętochłowice 2005; B. LUBOSZ, *Bolesława Lubosza Alfabet Śląski*. Katowice 1995.

MACIEJ FIC

WAWRZYNIEC JAŃCZAK, urzędnik, polityk.

Urodził się 10 sierpnia 1892 roku w Janiszewie, w powiecie Gostyń (Wielkopolska), w rodzinie kowala Franciszka i Katarzyny z Lenartowskich. W 1900 r. rozpoczął naukę w szkole powszechnej, którą następnie kontynuował w szkole średniej o profilu handlowym. Edukację przerwał już w 1911 roku, gdyż w celach zarobkowych wyjechał do Westfalii. Zatrzymał się w Bochum, gdzie oprócz handlowej pracy zawodowej, zaangażował się w działalność społeczno-polityczną. Został członkiem Zjednoczenia Zawodowego Polskiego. Z polecenia tej organizacji udał się, w 1919 roku, na Górny Śląsk, gdy aktualną stała się kwestia przynależności państwowej tej dzielnicy. Oficjalnie utrzymywał się z prowadzonego przez siebie sklepu spożywczego i drogerii, mieszczących się w Zabrze. W rzeczywistości głównym zajęciem Wawrzyńca Jańczaka była propolska działalność polityczna. Należał do Polskiej Organizacji Wojskowej, z sukcesem kandydował do rady miejskiej Zabrza podczas wyborów komunalnych w listopadzie 1919 roku. Do jego obowiązków jako członka rady miejskiej należały sprawy aprowizacji.

W czasie przygotowań do plebiscytu był zastępcą polskiego komisarza plebiscytowego oraz członkiem parytetycznego komitetu plebiscytowego w Zabrze. Pracując na rzecz wzmocnienia polskiego stanu posiadania na terenie plebiscytowym Wawrzyniec Jańczak stał się organizatorem, a następnie zwierzchnikiem Polskiego Związku Urzędników Komunalnych na Górnym Śląsku, a także Związku Burmistrzów, Sołtysów i Ławników w powiecie zabrskim. Wziął udział w II

i III powstaniu śląskim. Biorąc pod uwagę jego doświadczenie, w trakcie obu konfliktów zbrojnych zajmował się sprawami aprowizacyjnymi w Zabrze oraz w powiecie zabrskim. Ze względu na powstańczą przeszłość spotkały go szykany ze strony miejscowych Niemców. Wawrzyniec Jańczak stracił w tym czasie cały swój dobytek w konsekwencji ataku bojówki niemieckiej na dom i sklep.

Po podziale Górnego Śląska, skutkującym tym, iż Zabrze pozostało po stronie niemieckiej, Wawrzyniec Jańczak opuścił to miasto i osiedlił się w Katowicach. Nie powrócił do pracy w handlu, wybierając karierę urzędniczą. Początkowo zatrudniony został w ekspozyturze Urzędu Emigracyjnego, następnie w Wydziale Pracy i Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, a wreszcie w Spółdzielni Spożywców Zjednoczenia Zawodowego Polskiego. W 1925 roku otrzymał posadę inspektora w Urzędzie Miasta w Chorzowie i pracował tam aż do wybuchu II wojny światowej.

Przez cały okres okupacji ukrywał się. Z powodu swej uprzedniej działalności politycznej był bowiem szczególnie poszukiwany przez Niemców. Działając w konspiracji używał pseudonimów: Henryk Pulzer lub Józef Bury. Do Chorzowa powrócił już po zakończeniu działań wojennych. W styczniu 1945 roku mianowany został burmistrzem tego miasta, zaś od 3 marca był wiceprezydentem Chorzowa. Stanowisko to sprawował jednak bardzo krótko bowiem już 1 sierpnia 1945 roku, ze względów zdrowotnych, został przeniesiony w stan spoczynku. Z pewnością kariery w nowych warunkach politycznych nie ułatwiała mu przynależność do Stronnictwa Demokratycznego. Z ramienia tej partii pełnił funkcję przewodniczącego Obywatelskiego Komitetu Wyborczego na miasto Chorzów w trakcie wyborów parlamentarnych w 1947 roku. Działal także w Lidze Morskiej oraz w Stowarzyszeniu Niewidomych. W 1950 roku powrócił do rodzinnej Wielkopolski, osiedlając się w Rawiczu. W mieście tym zmarł 3 listopada 1953 roku.

Odnaczone: Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Brązowym oraz Złotym Krzyżem Zasługi, a także Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1944 rok), Śląskim Krzyżem Powstańców (1946 rok). Żonaty z Franciszką, z domu Wawrzyniak.

Podstawowe źródła: J. GAWRYCH, *Hotel Lomnitz. Z tajemnic szefa wywiadu*. Katowice 1947; *Polski Słownik Biograficzny*. RED. E. ROZTWOROWSKI. T. 10. Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.

LECH KRZYŻANOWSKI

JAN NIKODEM JAROŃ, poeta i dramaturg.

Urodził się 3 maja 1881 roku w Jastrzygowicach w powiecie Olesno. Pochodził z rodziny chłopskiej. Początkowo uczył się w niemieckiej szkole elementarnej w Jastrzygowicach, a następnie w gimnazjum w Bytomiu (w latach 1896–1900), jednak jeszcze przed egzaminem dojrzałości opuścił szkołę, w której nie odpowiadał mu silny nacisk germanizacyjny. Został samoukiem, który egzamin dojrzałości złożył jako ekstern, w Wertheim na terenie Badenii. Jednocześnie utrzymywał się z udzielania korepetycji. W 1904 roku, ze względów zdrowotnych, wyjechał do Szwajcarii, zaś w 1905 roku zapisał się na Wydział Prawny Uniwersytetu we Wrocławiu (wcześniej na tej uczelni był studentem Wydziału Filologicznego). Ze względów finansowych, w trakcie studiów kontynuował swą pracę w charakterze korepetytora, udzielając lekcji na terenie Wielkopolski i Małopolski. Obowiązki te nie pozwoliły Janowi N. Jaroniowi ukończyć nauki w przewidzianym terminie. W 1910 roku, uznając iż szanse na zrealizowanie studiów we Wrocławiu są bardzo małe, przeniósł się do Lwowa na Uniwersytet Jana Kazimierza. Tam, troskliwą opieką otoczył go znany poeta Jan Kasprówic. Zmiana miejsca studiowania pozwoliła mu przede wszystkim uczyć się w języku polskim. Także ten czynnik przyczynił się do szybkiego ukończenia nauki, w 1914 roku, potwierdzonej, jak to często się działo w systemie austriackiego szkolnictwa wyższego, doktoratem. W tym samym czasie oficjalnie zrzekł się obywatelstwa pruskiego, przyjmując obywatelstwo austriackie. Formalności przeciągnęły się na lata I wojny światowej, a sytuacja taka okazała się sporym kłopotem dla Jana N. Jaronia. Władze pruskie bowiem, nie uznając tego, że nie jest on już obywatelem Niemiec, powołały go do odbycia służby wojskowej, co byłoby równoznaczne z wysłaniem go na front. Ostatecznie, w działaniach wojennych jednak nie uczestniczył. Pracował najpierw jako praktykant gospodarczy, następnie zatrudniony był w konsulacie austriackim we Wrocławiu. Jeszcze w czasach studenckich rozpoczął swą przygodę z literaturą. Za pierwszy przejaw twórczości uznaje się wiersz „Przyroda w jesieni” z 1902 roku. Z 1905 roku pochodzi dramat „Konrad Kędzierzawy”, który napisał podczas pobytu w Turwi koło Kościana oraz komedia „Eleusis”. Swe wiersze w latach 1908–1912 drukował na łamach cieszyńskiego „Zarania Śląskiego”. Od 1911 roku liczne nowele publikował w „Gazecie Ludowej” (w dodatku literackim „Kłosa”) m.in. „Skarb, obrazek z życia śląskiego”, „Srebrny flet”, „Syn górnik”. W 1912 roku we Lwowie opublikował, pod pseudonimem Nikodem Arjos, dramat „Wywłaszczenie”, wreszcie około 1920 roku napisał „Wojsko św. Jadwigi”, wydane drukiem już po śmierci poety, w 1931 roku, w Katowicach.

Po zakończeniu I wojny światowej, gdy rozpoczął się polsko-niemiecki spór o Górny Śląsk, Jan N. Jaroń przeniósł się na teren plebiscytowy. Początkowo pracował jako redaktor w „Gazecie Opolskiej”, pisywał także do „Nowin Codziennych”. Następnie był zatrudniony w Katowicach, w Biurze Informacyjnym Komisji Międzysojuszniczej. Zaangażował się również, mimo rozwijającej się już wówczas ciężkiej choroby, w działalność Polskiego Komisariatu Plebiscytowego. Wygłaszał propagandowe mowy w Bytomiu oraz w powiecie kluczborskim. Walczył w III powstaniu śląskim, głównie na froncie północnym; m.in. uczestniczył w zajęciu Olesna. Był w następstwie tego wydarzenia cywilnym komisarzem na powiat oleski. Po podziale Górnego Śląska powrócił do wyuczzonego zawodu. Rozpoczął aplikację sędziowską w Ostrowie na terenie Wielkopolski. Praktyki nie ukończył. Zmarł nagle w Lublińcu, 1 sierpnia 1922 roku. Został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Podstawowe źródła: J.N. JAROŃ, *Z pamiętnika Górnoślązaka oraz inne wiersze liryczne*. Katowice 1932; P. PAMPUCH, *Jan Nikodem Jaroń*, „Zaranie Śląskie” 1929, t. 5; W. OGRODZIŃSKI, *Śląsk w poezji Jana Nikodema Jaronia*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1931, t. 3; *Encyklopedia Powstań Śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982.

LECH KRZYŻANOWSKI

P **PAWEŁ KEMPKA**, adwokat, notariusz, polityk.

Urodził się 4 czerwca 1886 roku w Brynowie, ówczesnie odrębnej miejscowości – obecnie w granicach Katowic. Pochodził z rodziny robotniczej. Jego ojciec – Franciszek był górnikiem, matka – Zofia, z domu Mildner, zajmowała się domem. Do szkoły elementarnej (w latach 1892–1898) uczęszczał w rodzinnym Brynowie, następnie (w latach 1899–1907) uczył się w gimnazjum w Katowicach. Po złożeniu egzaminu dojrzałości rozpoczął studia na Wydziale Prawnym Uniwersytetu we Wrocławiu, należąc do bardzo nielicznej grupy polskojęzycznych Górnoślązaków, którzy zdecydowali się na pozateologiczne studia wyższe. O podjęciu takiej, dość nietypowej decyzji przesądziło wychowanie rodzinne, z jednej strony kładące nacisk na kwestie narodowe, z drugiej, podkreślające walory wykształcenia. W dużym stopniu koszt studiów poniosła rodzina jego przyszłej żony Heleny Włoczewskiej.

Prawo we Wrocławiu Paweł Kempka ukończył w 1913 roku, następnie zaś zapisał się na aplikację sądową, którą odbywał w latach 1914–1916 w Bie-rutowie oraz w Bytomiu. Przygotowywał się do podjęcia zawodu adwokata, gdyż jako Polak mógł liczyć jedynie na zatrudnienie w ramach wolnego za-wodu. Od 1916 roku był tzw. zastępcą adwokata, pracując w Gnieźnie, gdzie można było liczyć na polską klientelę. W marcu 1919 roku złożył egzamin asesorski. W tym samym czasie II Rzeczpospolita rozpoczęła przejmowanie administracji w Wielkopolsce, więc wobec deficytu polskiej inteligencji, chętnie skorzystano z umiejętności młodego prawnika. Paweł Kempka został komisarycznym burmistrzem Gniezna. Z tego urzędu ustąpił 3 marca 1920 roku. Dobrze zapowiadającą się karierę samorządową przerwał ze względów politycznych. Zaangażował się bowiem w działalność narodową i polityczną na Górnym Śląsku. **Biorąc pod uwagę znaczenie procesów jakie wówczas zachodziły na tym terenie, taka decyzja wydaje się w pełni zrozumiała. 1 marca 1920 roku Paweł Kempka zatrudnił się w Polskim Komisariacie Plebiscytowym. Został zwierzchnikiem Wydziału Administracyjnego. Kierował administracją cywilną również w trakcie III powstania śląskiego.** Od tego czasu datuje się jego bliższa współpraca z Chrześcijańską Demokracją, czego przykładem było poparcie dla Wojciecha Korfanteo w jego sporze z Michałem Grażyńskim dotyczącym taktyki prowadzenia działań zbrojnych i dyplomatycznych. O sile jego zaangażowania się w ów konflikt świadczył incydent do którego doszło już po zakończeniu III powsta-nia śląskiego. W listopadzie 1921 roku delegacja Związku Byłych Powstań-ców spotkała się z Pawłem Kempką pracującym wówczas w Naczelnej Radzie Ludowej. Tenże miał jakoby obrazić powstańców stwierdzając, iż „powstania tylko po to były wywołane ażeby mordować i rabować”. Brak potwierdzenia, iż Paweł Kempka rzeczywiście takie słowa wypowiedział, jeśli jednak przyjąć je za prawdziwe były nie tyle krytyką powstań śląskich ile raczej strategii przyjętej w ich trakcie przez zwolenników Michała Grażyńskiego.

Po podziale Górnego Śląska, Paweł Kempka podjął pracę zawodową w wyuczonym zawodzie. Został adwokatem, a następnie notariuszem, pra-cując od 1922 roku w Pszczynie, od 1929 roku w Tarnowskich Górach, zaś od 1931 roku, jako adwokat, w Chorzowie. Wreszcie, od 1934 roku, także jako notariusz w tym mieście. Był ponadto zatrudniony w Wydziale Admi-nistracyjnym Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego. Głównie jednak znany był z działalności politycznej. Z ramienia Chrześcijańskiej Demokracji, od 1922 roku aż do 1935 roku był posłem do Sejmu Śląskiego. Udzielał się także w pracy samorządowej. Był przewodniczącym Rady Miejskiej Tarnowskich Gór. Angażował się w liczne akcje charytatywne.

Po wybuchu II wojny światowej pozostał na Górnym Śląsku. Odmówił

złożenia wniosku o wpis na volkslistę. Groził mu za to pobyt w obozie koncentracyjnym, czego ostatecznie uniknął. W niewoli niemieckiej pozostawał natomiast jego syn Stanisław, a córki, Dobrochna i Maria, pracowały przymusowo (ta pierwsza została wywieziona w głąb Niemiec). Po zakończeniu wojny Paweł Kempka wszedł w skład Rady Miasta Chorzowa. W 1945 roku należał do założycieli Stronnictwa Demokratycznego w tym mieście. Później został prezesem Stronnictwa. Pracował nadal jako notariusz, od 1951 roku po upaństwowieniu tego zawodu, w Państwowym Biurze Notarialnym w Chorzowie. Przez krótki czas zatrudniony był również w Narodowym Banku Polskim, w Sądzie Okręgowym w Katowicach oraz w Zrzeszeniu Prywatnych Właścicieli Nieruchomości. Zmarł 29 października 1972 roku w Chorzowie i tam został pochowany na cmentarzu parafii św. Jadwigi.

Odnaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Żonaty z Heleną z domu Włoczevska. Miał syna Stanisława i córki: Dobrochnę, Marię i Franciszkę.

Podstawowe źródła: „Kalendarz Sądowy” 1929, b.m. i r.w.; *Słownik biograficzny regionu tarnogórskiego*. RED. M. WRÓŃSKI. Tarnowskie Góry 2009; L. KRZYŻANOWSKI, *Udział prawników w polsko-niemieckim konflikcie o Górny Śląsk (1919–1921)*, [w:] *Powstańcze miscellanea*. RED. Z. KAPALA. Bytom 2006.

LECH KRZYŻANOWSKI

ANTONI BARTŁOMIEJ KLEJNOT, sędzia, adwokat, działacz społeczno-polityczny.

Urodził się w Katowicach, 24 sierpnia 1902 roku. Naukę w szkole powszechnej pobierał jeszcze w systemie pruskiej edukacji. Studia podjął już w II Rzeczypospolitej. Wybrał prawo na Uniwersytecie Poznańskim, gdzie uczył się w latach 1922–1925. Jako student prawa był już dosyć znanym działaczem narodowym. **Zaangażował się bowiem w pracę Polskiego Komisariatu Plebiscytowego, a także uczestniczył w walkach podczas II i III powstania śląskiego. Podczas tego ostatniego starcia zbrojnego był żołnierzem III baonu żorskiego, z którym brał udział w bitwie pod Górą św. Anny.** Mając taki epizod w swoim życiorysie nie miał problemu ze znalezieniem pracy w trakcie studiów, a nawet przed podjęciem nauki. Jeszcze bowiem w lipcu 1921 roku zatrudnił się, jako ładowacz, w kopalni

„Ferdynand”. Pracował tam jednak tylko do października 1921 roku. Potem rozpoczął studia wyższe. Od lipca 1923 roku do 31 stycznia 1924 roku pracował jako prowizoryczny urzędnik (decernent) w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych w Królewskiej Hucie. Dochody uzyskiwane dzięki tej posadzie pozwoliły Antoniemu Klejnotowi ukończyć w terminie studia wyższe. Jako magister prawa mógł rozpocząć aplikację sędziowską. Przydzielony został do pracy w Sądzie Powiatowym w Tarnowskich Górach. Egzamin sędziowski, na ocenę dobrą, złożył 21 grudnia 1926 roku, po czym, już jako asesor sądowy, pracował w Sądzie Okręgowym w Katowicach. Z racji braków kadrowych występujących w tym czasie w górnośląskim wymiarze sprawiedliwości, stosunkowo szybko został mianowany sędzią. Nastąpiło to 1 sierpnia 1931 roku, a jego pierwszym miejscem pracy był Sąd Grodzki w Rybniku. Kolejnym – analogiczna placówka w Katowicach. Jego głównym celem była jednak praca w adwokaturze, o co starało się także wielu innych górnośląskich prawników. W tym okresie nie istniała jeszcze oddzielna aplikacja adwokacka, zatem chętni do podjęcia tego zawodu musieli najpierw ukończyć aplikację sędziowską, następnie przepracować przynajmniej jeden rok w zawodzie sędziego i dopiero po spełnieniu tych warunków złożyć podanie o wpis na listę adwokatów. W przypadku Antoniego Klejnota, jego praca w sądownictwie trwała zaledwie pół roku. Już bowiem 22 grudnia 1931 roku, na skutek swego podania, został zwolniony z obowiązków sędziowskich, a 1 lutego 1932 roku dopuszczony do wykonywania zawodu adwokata, z siedzibą kancelarii w Królewskiej Hucie. Pracował tam do wybuchu II wojny światowej, jednocześnie działając w licznych organizacjach o charakterze narodowym i społecznym, m.in. w Polskim Związku Zachodnim, Lidze Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Polskim Czerwonym Krzyżu.

Aktywność w życiu publicznym w połączeniu z powstańczą kartą zdecydowały o tym, iż Antoni Klejnot był poszukiwany przez Niemców od początku okupacji. Przyczyniła się do tego niewątpliwie także jego działalność w Komendzie Miasta Chorzowa we wrześniu 1939 roku. Początkowo, w grupie byłych powstańców śląskich, wycofywał się aż do Kowla na Wołyniu, jednak ostatecznie pozostał w Generalnej Guberni, ukrywając się wraz z żoną. Działal w konspiracji; był członkiem Związku Walki Zbrojnej. Od 1941 roku przebywał w Radomiu, gdzie dzięki pomocy innego górnośląskiego adwokata Jana Klyczki, na podstawie sfalszowanych dokumentów, zatrudniony został w miejscowej ubezpieczalni społecznej. Pełnił tam funkcje tłumacza, co nie sprawiało mu wielkiej trudności bowiem jeszcze od czasów studenckich biegle posługiwał się językiem niemieckim i francuskim. Od 1942 roku, w Radomiu, pracował jako sekretarz w kancelarii niemieckiego adwokata Schmitza. Jeszcze w tym samym roku, zdekonspirowany, został

aresztowany przez Niemców i osadzony w obozie koncentracyjnym Auschwitz. Przebywał także w Gross Rosen, Sachsenhausen i w Oranienburgu. Tam zmuszony został do wystąpienia z wnioskiem o wpis na niemiecką listę narodowościową, gdyż tylko ta decyzja stwarzała warunki do zwolnienia go z obozu koncentracyjnego. Antoniemu Klejnotowi przyznano czwartą kategorię volkslisty, tym niemniej na tej podstawie, w 1943 roku, wypuszczono go na wolność. Do końca wojny przebywał w Chorzowie, pracując w miejscowej Fabryce Technicznych Wyrobów Skórzanych. Po zakończeniu działań wojennych ponownie zgłosił się do pracy w adwokaturze. Z powodu wniosku o wpis na niemiecką listę narodowościową poddany został procedurze weryfikacyjnej. Postanowieniem z 22 lutego 1946 roku uznany został za godnego wykonywania zawodu adwokata. Współpracował z dziekanem Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach, Karolem Stachem, w odtwarzaniu górnośląskiej palestry. W efekcie, w latach czterdziestych i pięćdziesiątych, wchodził w skład Okręgowej Rady Adwokackiej. Należał do Stronnictwa Demokratycznego. Działał także w Związku Weteranów Powstań Śląskich oraz w Stowarzyszeniu Miłośników Chorzowa. Pracował w tym mieście, aż do przejścia na emeryturę. Zmarł w Chorzowie w 1974 roku. Pochowany został na miejscowym cmentarzu katolickim przy ul. Drzymały.

Podstawowe źródła: Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach, akta osobowe Antoniego Klejnota, sygn. 196; T. KIJONKA, *W służbie do końca*, „Poglądy” 1971, nr 9; *Jubileusz 80-lecia Izby Adwokackiej w Katowicach*, „Palestra” 2004, nr 5-6; „Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego” 1932, nr 6.

LECH KRZYŻANOWSKI

A ADAM KOCUR, polityk, prezydent Katowic, kapłan.

Urodził się 1 maja 1894 roku w Kuźni Raciborskiej, w rodzinie rolnika Franciszka i Augustyny z domu Grund. Jego ojciec był znanym w okolicy działaczem narodowym. W rodzinnej miejscowości uczęszczał do szkoły elementarnej, a następnie do gimnazjum humanistycznego w Raciborzu. Był członkiem szkolnego koła Towarzystwa Tomasza Zana. W 1913 roku złożył w raciborskim gimnazjum egzamin dojrzałości. Chcąc kontynuować naukę na szczeblu akademickim, wybrał teologię na Uniwersytecie Wrocławskim i tam rozpoczął studia, przerwane bardzo szybko przez wybuch I wojny świa-

towej. Adam Kocur został powołany do armii pruskiej; walczył na różnych frontach aż do 1918 roku. Awansował wtedy do stopnia podporucznika. Z chwilą powstania II Rzeczypospolitej opuścił armię niemiecką, zgłaszając akces do wojska polskiego. W nim, awansowany do stopnia porucznika, jako dowódca baonu, uczestniczył w walkach podczas powstania wielkopolskiego. **Następnie wstąpił do konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej, przygotowującej powstanie na Górnym Śląsku. W tym celu odkomenderowany został, w 1920 roku do 1 Pułku Strzelców Bytomskich. Uczestniczył w II powstaniu śląskim jako oficer sztabowy POW. Konsekwencją tego konfliktu zbrojnego była m.in. likwidacja dotychczasowej formacji policyjnej, znienawidzonej przez Polaków, Policji Bezpieczeństwa – Sicherheitspolizei (Sipo) na rzecz tzw. Policji Parytetowej – Abstimmungspolizei (Apo), w skład której wchodziła policja niemiecka i polska. Adam Kocur, w randze kapitana, został funkcjonariuszem Apo. Nie przeszkodziło mu to uczestniczyć czynnie w III powstaniu śląskim. Stał się wówczas jednym z organizatorów żandarmerii powstańczej.**

Po podziale Górnego Śląska, Adam Kocur podjął ponownie wyższe studia. Zrezygnował jednak z powrotu na teologię, wybierając studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. Ukończył je w 1926 roku. Dysponując dyplomem magistra prawa oraz praktyką w zawodzie policjanta, Adam Kocur okazał się najlepszym kandydatem na stanowisko Komendanta Głównego Policji Województwa Śląskiego. Mając w perspektywie objęcie tak eksponowanej posady zrezygnował z kontynuowania, rozpoczętej tuż po ukończeniu studiów, aplikacji sędziowskiej, choć na jej potrzeby, jeszcze w maju 1928 roku uzyskał doktorat z prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim. W lipcu 1928 roku wybrany został prezydentem Katowic. Z pewnością na taki awans wpłynęły pozytywne opinie o Adamie Kocurze, podkreślające jego fachowość, ale i to, że poglądy polityczne kandydata były zbliżone z wizją państwa prezentowaną przez rządzący obóz sanacyjny. Prezydentem Katowic pozostawał aż do wybuchu II wojny światowej. Był w tym czasie także posłem do Sejmu Śląskiego. Działał w Związku Powstańców Śląskich, Towarzystwie Przyjaciół Nauk na Śląsku oraz w Polskim Związku Zachodnim.

Jesienią 1939 roku Adam Kocur przedostał się na zachód Europy. Znalazł się we Francji, gdzie wstąpił do polskiej armii. Otrzymał stopień majora. Po klęsce Francji w wojnie z Niemcami, udało mu się przedostać do Anglii. Tam uczyniono go dowódcą pociągów pancernych przeznaczonych do ochrony brytyjskiego wybrzeża. Z armii polskiej został zwolniony w 1942 roku. Ponownie rozpoczął naukę, tym razem w Edynburgu zaczął studiować system prawa precedensowego oraz ekonomię. Na terenie Szkocji zastał go koniec II wojny światowej. Adam Kocur rozpoczął wówczas pracę w Admi-

nistracji Narodów Zjednoczonych do Spraw Pomocy i Odbudowy UNRAA. Do jego zadań należało organizowanie systemu opieki nad Polakami znajdującymi się na zachodzie Europy. W 1949 roku raz jeszcze dokonał istotnej zmiany w zakresie własnych wyborów życiowych. Podjął studia teologiczne na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. 22 grudnia 1951 roku przyjął święcenia kapłańskie, a następnie, we wrześniu 1952 roku, objął placówkę w Rosenheim (Bawaria), gdzie opiekował się mieszkającymi tam polskimi emigrantami. W lipcu 1957 roku został zastępcą wikariusza generalnego oraz notariuszem Kurii Biskupiej we Frankfurcie nad Menem. Również na tych stanowiskach, do jego głównych obowiązków należało zapewnienie opieki religijnej polskim emigrantom. We wrześniu 1964 roku został kanonikiem honorowym, a nieco później także tajnym szambelanem Ojca Świętego. Zmarł we Frankfurcie nad Menem, 12 stycznia 1965 roku.

Odnaczone: Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Krzyżem Walecznych.

Podstawowe źródła: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. RED. M. PATER. Katowice 1996; J. LEWANDOWSKI, *Kto pamięta Adama Kocura*, „Katolik” 1984, nr 19; D. SIERADZKA, *Prezydent Katowic w latach 1928–1939, Adam Kocur*. Katowice 1992; *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T.3. Katowice 1981.

LECH KRZYŻANOWSKI

WOJCIECH KORFANTY – polityk, dyktator III powstania śląskiego.

Urodził się w 20 kwietnia 1873 roku w miejscowości Sadowa (dziś dzielnica Siemianowic), położonej niedaleko Katowic, jako syn górnik Józefa i Karoliny z domu Klecha. Jak często później wspominał, przeogromny wpływ na wybór drogi życiowej, miały działania germanizacyjne, zachęcające go do zapoznania się z dziejami narodu, którego językiem mówił w domu rodzinnym.

Naukę rozpoczął w 1879 roku w siemianowickiej szkole ludowej. Kontynuował ją następnie w katowickim Gimnazjum Królewskim. Tam też utworzył koło uczniowskie, w którym propagował naukę historii i literatury polskiej, za co został wydalony na trzy miesiące przed egzaminem dojrzałości. W latach 1895–1896 studiował na politechnice w Charlottenburgu pod

Berlinem, ze statusem wolnego słuchacza. W 1896 roku otrzymał prawo do zdawania eksternistycznej matury, którą najprawdopodobniej uzyskał w Berlinie. Następnie podjął kształcenie na Wydziale Filozoficznym Królewskiego Uniwersytetu Wrocławskiego.

W roku 1901, po ukończeniu studiów, został założycielem i redaktorem pierwszego nowoczesnego i bardzo antyniemieckiego dziennika katowickiego – „Górnoślązaka”. Agresywna działalność publicystyczna, jak i fakt przynależności W. Korfantego do Ligi Narodowej zaowocowały zdobyciem przez niego mandatu do Reichstagu (uzyskał go dwukrotnie w latach 1903 i 1918).

Wybuch rewolucji w Berlinie (listopad 1918 roku) były dla niego kolejnym bodźcem do działania. Wyjechał do Poznania, gdzie został członkiem Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej. Jego polityczne ambicje skłoniły go do sięgnięcia po urząd premiera odrodzonej Rzeczypospolitej. Deklarowane poparcie centroprawicy miało to urzeczywistnić. Dnia 15 listopada 1918 roku był już w Warszawie. Na drodze do realizacji zamierzenia stanął jednak Józef Piłsudski. Ostatecznie stanowisko to objął powiązany z nim Jędrzej Moraczewski.

Kolejne lata w życiu W. Korfantego ponownie powiązały go ze sprawą górnośląską. Rozgrywająca się na przestrzeni lat 1919–1921 walka o tę dzielnicę pomiędzy Polską a Niemcami, stała się dla niego idealnym terenem działania. Rolę dwóch pierwszych powstań widział jedynie w możliwości akcentowania żądań strony polskiej i ewentualnych nacisków na państwa sprzymierzone, w celu wyegzekwowania jej praw. Inaczej rzecz się miała w trzecim zrywie powstańczym, nad którym przejął całkowitą kontrolę.

Już jako dyktator powstania powołał Naczelną Władzę, reprezentującą najwyższą polską instancję wojskową i cywilną na obszarze zajęтым przez oddziały powstańcze. Nieuznawanie jej doprowadziło do ostrego konfliktu z szefem sztabu Grupy Wschód – Michałem Grażyńskim, zakończonego aresztowaniem go wraz z innymi, podejrzanymi o niesubordynację oficerami. Sprawa została umorzona, a oskarżeni opuścili Górny Śląsk. Tym niemniej powstały antagonizm miał swój smutny epilog w przyszłości.

Rolę odegraną przez W. Korfantego w trzecim powstaniu śląskim dobitnie uwypukla wygłoszone przezeń stwierdzenie: „Bez dostatecznych środków pieniężnych, bez wystarczającej aprowizacji, mimo nacisków ze strony rządu polskiego, by powstanie natychmiast zlikwidować, zdołałem je podtrzymać przez kilka miesięcy, a co nie mniej ważne, zdołałem utrzymać w ruchu wszystkie warsztaty pracy i mimo toczących się walk

zapewnić ludności pracę i chleb”. Przyjmując, że wypowiedź bezpośrednio zainteresowanego, nie może być w pełni obiektywna, oddajmy głos gen. Józefowi Dowborowi-Muśnickiemu: „Na Śląsku podczas powstania bić się – bito; sądzę jednak z relacji wywiadu, że więcej tam działał Korfanty gadaniem, niż wojsko mieczem”.

W czerwcu 1922 roku głosami prawicy i centrum ponownie wysunięto go na stanowisko premiera. Podjęte przez W. Korfantego próby neutralizacji J. Piłsudskiego nie powiodły się. Tym samym Komisja Główna Sejmu wycofała swój wniosek, co ostatecznie pogrzebało jego kandydaturę. W tym czasie piastował już stanowisko prezesa pierwszej Rady Naczelnej Banku Śląskiego i polsko-francuskiej spółki Skarboferme.

Jesienią 1923 roku premier Wincenty Witos zdecydował się na rekonstrukcję gabinetu, powołując doń zwolenników konfrontacji z siłami lewicy. Do rządu weszli Roman Dmowski, Stanisław Grabski i W. Korfanty, który jako wicepremier odpowiedzialny był za przeprowadzenie akcji antystrajkowej. Był to jego ostatni i zarazem najwyższy awans w strukturach centralnych władz państwowych.

Zamach majowy 1926 roku postawił W. Korfantego w bardzo trudnym położeniu politycznym. Kulminacją walki politycznej było oskarżenie go przed Sądem Marszałkowskim na wniosek jednego z posłów Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie”. Wywołany wokół jego nazwiska zamęt wpłynął negatywnie na stosunki z zarządem głównym chadecji. Żądanie, by opuścił szeregi partii skłoniło go do ogłoszenia autonomii jej śląskiego zaplecza. Kolejnym krokiem była deklaracja pełnej samodzielności śląskich chadeków. W roku 1928 W. Korfanty ponownie uzyskał, z ich ramienia, mandat poselski do Sejmu Rzeczypospolitej. W lutym 1929 roku miało miejsce nieprawne i łamiące zasadę praworządności rozwiązanie I Sejmu Śląskiego. Wywołało to falę protestów i wbrew oczekiwaniom przyczyniło się do wzrostu popularności W. Korfantego. W następnym roku, w wyborach do Sejmu Śląskiego, stworzony przez niego Katolicki Blok Ludowy pokonał obóz rządzący. W dniu 26 września Sejm Śląski został ponownie rozwiązany, a W. Korfanty aresztowany i osadzony w Brześciu.

Przeprowadzone w cieniu aresztowań wybory dały mu ponownie mandaty parlamentarne (posła na Sejm Śląski oraz senatora Rzeczypospolitej), co z racji immunitetu spowodowało jego zwolnienie z aresztu. Jednocześnie zarząd główny chadecji wystąpił z wnioskiem o przywrócenie jedności partii i powierzenie W. Korfantemu roli głównego koordynatora polityki antyrządowej. Przejęcie władzy nad partią wykorzystał do oczyszczenia jej z elementów prosanacyjnych. Dzięki przeprowadzonej w 1931 roku rekonstrukcji władz partii został jej prezesem.

Na wiosnę 1935 roku wzmożyły się ataki prosanacyjnych organów prasowych na W. Korfantego. Poinformowany poufnie o działaniach zmierzających do ponownego rozwiązania Sejmu Śląskiego i jego aresztowania oraz osadzenia w Berezie Kartuskiej, zdecydował się na opuszczenie kraju. Na miejsce emigracji wybrał Czechosłowację, gdzie przebywali już w tym czasie działacze, powstałego w 1931 roku, Stronnictwa Ludowego. Przebywając w Pradze nie zaprzestał działalności politycznej, starając się utrzymać kontrolę nad działalnością partii. Ponownie powrócił do idei konsolidacji sił opozycyjnych, których głównym staraniem miało być odsunięcie od władzy obozu rządzącego, pozbawionego już w tym czasie głównego lidera – marszałka J. Piłsudskiego. W porozumieniu z byłym premierem Ignacym Paderewskim, gen. Władysławem Sikorskim, gen. Józefem Hallerem oraz W. Witosem przyczynił się do powstania opozycyjnego Frontu Morges (nazwa pochodzi od szwajcarskiej miejscowości, w której przebywał I. Paderewski). Głównym pokłosiem tych starań było powstanie w 1937 roku nowej partii – Stronnictwa Pracy. W. Korfanty został wybrany jej liderem.

Wobec rosnącego zagrożenia ze strony III Rzeszy zdecydował się na powrót do kraju, wbrew ostrzeżeniom, że może się on zakończyć jego aresztowaniem. Jak sam twierdził, w sytuacji groźby konfrontacji z niemiecką machiną wojenną jego obecność była kwestią osobistego honoru, „by być w kraju ze wszystkimi”. Wrócił pod koniec kwietnia 1939 r. Prawie natychmiast aresztowany, spędził w więzieniu 82 dni. Zwolniony na skutek katastrofalnego stanu zdrowia, zmarł 17 sierpnia 1939 roku. Wojewoda śląski M. Grażyński zakazał urzędnikom udziału w jego pogrzebie, podobnie postąpiły władze wojskowe. Mimo tych działań uroczystości te były wielką manifestacją patriotyczną i antyrządową przy udziale blisko 250 tys. osób.

Odnaczony Orderem Orła Białego (pośmiertnie).

Podstawowe źródła: *Wojciech Korfanty 1873-1939. W 130 rocznicę urodzin*. RED. T. KULAK. Wrocław 2003; J. PRZEWŁOCKI, *Wojciech Korfanty. Polityka, wzloty i niepowodzenia*. Kielce 1993; M. ORZECZOWSKI, *Wojciech Korfanty. Biografia polityczna*. Wrocław 1975; M. SKRZYPEK, *Wojciech Korfanty*. Warszawa 2009.

MIŁOSZ SKRZYPEK

AUGUSTYN KOŚNY – śląski działacz społeczny i polityczny.

Urodzony 27 listopada 1896 roku w Chróścicach. Do liceum uczęszczał w Krakowie. W czasie I wojny światowej początkowo aresztowany w 1914 roku w Opolu i Nysie, został następnie wcielony do armii niemieckiej, w 1917 roku przebywając na froncie zachodnim zdezerterował, wstępując do armii generała Józefa Hallera, razem z którą przybył następnie do kraju. W 1920 roku przebywał na terenie tzw. Śląska Opolskiego, gdzie dostał się do niemieckiego aresztu, po wypuszczeniu którego po raz kolejny wrócił do Polski. Osiadł ponownie w Krakowie, gdzie na Uniwersytecie Jagiellońskim podjął w 1921 roku studia medyczne. **Brał udział w przygotowaniu III powstania śląskiego, w którym wziął udział, będąc członkiem aparatu sprawiedliwości przy instytucjach powstania.** Po zakończeniu powstania przeniósł się na terytorium Niemiec, gdzie ukończył studia medyczne na uniwersytetach w Würzburgu i Wrocławiu (w latach 1927-1932). Od 1923 roku podjął działalność w Związku Polaków w Niemczech, w rok później założył i kierował korporacją studencką – Związkiem Akademików Górnoślązaków „Silesia Superior”. Podjął także pracę dziennikarską, zostając redaktorem naczelnym i dziennikarzem polskich gazet w Niemczech: „Katolika Codziennego” i „Nowin Codziennych”. W swojej działalności publicznej był zwolennikiem oderwania Śląska Opolskiego i niemieckiej części Górnego Śląska od państwa niemieckiego i włączenia ich do Polski. Jednocześnie jednak był orędownikiem silnej autonomii Śląska i traktowania Ślązaków jako odrębnej grupy etnicznej. Za swoją działalność był represjonowany, m.in. więziony w 1926 roku we Wrocławiu, a od 1935 roku został pozbawiony prawa wykonywania zawodu na terytorium Niemieckiego Śląska. W tym samym roku A. Kośny uzyskał dyplom doktora nauk medycznych, a w dwa lata później po raz kolejny zmienił miejsca zamieszkania, przeprowadzając się do Berlina i otwierając własną prywatną praktykę lekarską. W przeddzień wybuchu II wojny światowej został zamordowany przez nieznaną sprawców (najprawdopodobniej przez niemieckie gestapo). Zmarł 25 lipca 1939 roku w Berlinie, został pochowany w miejscu urodzenia (Chróścicach).

Podstawowe źródła: *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T. 2. Katowice 1979; A. Dawid, *Kośni z Chróścic. Dzieje rodu na tle przemian społeczno-politycznych Śląska w XIX w XX wieku*. Toruń 2009.

JAN KOWALEWSKI – działacz polityczny, pułkownik Wojska Polskiego, ps. „Czapla”.

Urodzony w 1892 roku w Łodzi, z zawodu był inżynierem chemikiem. W latach 1915-1917 służył w armii carskiej, a następnie w 2 Korpusie Polskim. Od sierpnia 1919 roku w Oddziale II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, utrzymywał kontakty z Polską Organizacją Wojskową Górnego Śląska. **Był obecny na terenie Górnego Śląska podczas kampanii plebiscytowej. Od 2 lutego do 20 sierpnia 1921 roku kierował Oddziałem II Dowództwem Obrony Plebiscytu i Naczelną Komendą Wojsk Powstańczych.** Po zakończeniu III powstania kontynuował karierę wojskową, pracując w Sztabie Generalnym Wojska Polskiego. Od 1929 roku rozpoczął służbę dyplomatyczną, najpierw w latach 1929-1933 na placówce w Moskwie, a w okresie od 1933 do 1937 roku w Bukareszcie.

Po powrocie do kraju współtworzył Obóz Zjednoczenia Narodowego. W okresie II wojny światowej ponownie podjął służbę dyplomatyczną w strukturach rządu emigracyjnego. Po zakończeniu wojny pozostał na emigracji, zajmując się działalnością publicystyczną. Zmarł w 1965 roku w Londynie.

Był odznaczony m.in.: Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi.

Podstawowe źródła: *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982.

MACIEJ FIC

EMANUEL KRZOSKA – ksiądz, działacz plebiscytowy, uczestnik powstań śląskich, rektor kościoła św. Wawrzyńca w Chorzowie, „ksiądz patriota”.

Urodzony 5 czerwca 1881 roku w Zabrze-Zaborzu. Był synem górnikarza Józefa i Marianny z domu Lulek. Ukończył szkołę elementarną w Zaborzu, jednocześnie pracując fizycznie na kolei (był m.in. telegrafistą). W 1895 roku wyjechał do Zgromadzenia oo. Salezjanów w Montefiascone we Włoszech.

W tamtejszym gimnazjum uzyskał w 1906 roku świadectwo dojrzałości, a następnie rozpoczął studia teologiczne na Uniwersytecie we Fryburgu (w Szwajcarii), prowadząc działalność edukacyjną wśród polskich robotników sezonowych.

Po ukończeniu studiów przybył do Lwowa, gdzie 28 lipca 1908 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Został wikarym w Złotnikach w powiecie Podhajce w Małopolsce Wschodniej, prowadząc szeroką działalność narodową, oświatową i społeczną (m.in. założył Kółko Rolnicze). W 1911 roku przeszedł jako wikary do parafii Sadogóra na Bukowinie, we wrześniu 1912 roku został natomiast proboszczem w Ludwikówce (powiat Dolina, województwo stanisławowskie). Prowadząc działalność narodową (w ramach założonego Kółka Rolniczego) wszedł w konflikt z kolonistami niemieckimi. Wkrótce po wybuchu I wojny światowej został przez nią oskarżony o szpiegostwo, ale uratował go węgierski komendant, sprawujący władzę na tym terenie. W czerwcu 1917 roku otrzymał powołanie jako kapelan do armii austro-węgierskiej, przebywając na froncie rumuńskim i włoskim.

Po zakończeniu I wojny światowej powrócił na Górną Śląsk (do Zabrze) i włączył się aktywnie w nurt polskiego życia politycznego. Zakładał szkoły polskie, zarówno dla najmłodszych jak i dorosłych. Za propolską działalność agitacyjną w powiecie kozielskim 17 grudnia 1919 roku został aresztowany i osadzony w więzieniu wojskowym w Raciborzu, ale wkrótce został uniewinniony. Na początku 1920 roku wszedł w skład Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Sosnowcu.

W lutym 1920 roku Wojciech Korfanty mianował go przewodniczącym Polskiego Komitetu Plebiscytowego na powiat prudnicki (z siedzibą w Głogówku). Za swoją postawę stał się częstym obiektem ataków niemieckich (pobic, napadów na mieszkanie i podpaleń). W konsekwencji musiał opuścić powiat prudnicki, przenosząc się do Bytomia, gdzie objął Referat Ochronek w Polskim Komisariacie Plebiscytowym. Był jednym z założycieli Związku Nauczycieli Górnośląskich i doradcą szkolnym przy Seminarium Nauczycielskim w Oleśnie. W czerwcu 1920 roku biskup połowy Wojska Polskiego nadał mu stopień kapelana (kapitana) Wojska Polskiego, w którym to stopniu uczestniczył w II powstaniu śląskim. Po wybuchu III powstania został kapelanem i oficerem gospodarczym batalionu zapasowego Edmunda Kabicza, złożonego z peowiaków powiatu zabrzańskiego, prowadzącego blokadę Gliwic.

Po plebiscycie i podziale Górnego Śląska zamieszkał w Królewskiej Hucie i od 1922 roku podjął pracę katechety w szkolnictwie średnim (m.in. w Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczym w Chorzowie oraz w Polskiej Szkole Wydziałowej w Katowicach). Był autorem „Gramatyki języka polskie-

go” oraz książki „Przebieg działań wojennych w I powstaniu śląskim”, pełnił obowiązki sekretarza Diecezjalnego Koła Księży Prefektów Gimnazjalnych. Aktywnie włączył się w życie kombatanckie, był m.in. wiceprezesem Zarządu Miejskiego Związku Rezerwistów i Byłych Wojskowych, działaczem Związku Powstańców Śląskich i członkiem Zarządu (skarbnikiem) Związku Oficerów Rezerwy.

We wrześniu 1939 roku został zmobilizowany w stopniu majora (starszego kapelana), brał udział w wojnie obronnej, a następnie przedostał się na Węgry, gdzie dostał się do niewoli jenieckiej. Internowany pełnił obowiązki kapelana w obozach polskich żołnierzy m.in. w Selyp i Püskach. W 1944 roku został przez Węgrów wydany Niemcom i osadzony w obozie jenieckim (m.in. w Oflagu w Genshagen koło Berlina). Po wojnie w maju 1945 roku powrócił do Chorzowa i ponownie podjął pracę katechety (od 1945 roku do przejścia na emeryturę był prefektem szkoły zawodowej w Katowicach). W Chorzowie początkowo był wikarym w parafii pw. Św. Antoniego. Od 1951 roku poważna choroba kardiologiczna ograniczyła jego możliwości duszpasterskie, wskutek czego został duszpasterzem przy kościółku św. Wawrzyńca w Chorzowie (pełnił funkcję rektora). Zaangażował się w prace Ruchu Księży Patriotów – był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, był członkiem Okręgowej Komisji Księży (od 25 maja 1950 roku); zastępcą przewodniczącego prezydium OKK w okresie od 21 listopada 1951 do 21 kwietnia 1953 roku; członkiem Plenum Głównej Komisji Księży w okresie od 20 lutego 1952 do 23 listopada 1954 roku. W 1954 roku otrzymał godność dziekana honorowego.

W latach 1945-1953 był prezesem Zarządu Wojewódzkiego „Caritas” w Katowicach, a następnie został prezesem honorowym Zarządu Głównego „Caritas”. Zmarł 8 marca 1963 roku w Chorzowie.

Posiadał m.in. Krzyż Kawalerski Niepodległości, Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I klasy, Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi (z okresu dwudziestolecia), Śląski Krzyż Powstańczy (z 1947 roku), Złoty Krzyż Zasługi (z 1954 roku) oraz Gwiazdę Górnośląską. Autor opracowań o tematyce powstańczej (m.in. na łamach „Zarania Śląskiego”).

Podstawowe źródła: Archiwum Państwowe w Katowicach, sygn. SIN 1/2199, k. 15; *O duszę polską*. Opr. A. STEUER, J. LIPONSKA-MURZYN, B. CIMAŁA, W. ŚLĘZAK. Katowice 1991; *Słownik Biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922-2008*. RED. J. MYSZOR. Katowice 2009; J. ŻUREK, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949-1956*. Warszawa-Katowice 2009.

FELIKS KUPILAS – działacz plebiscytowy, przywódca ruchu ludowego.

Urodził się 27 maja 1884 roku w Klinku (powiat opolski). Pochodził z rodziny chłopskiej Jana i Julii z domu Kania. Po ukończeniu szkoły ludowej w Popielowie uczęszczał do gimnazjum we Wrocławiu („Mathias gymnasium”), oraz do gimnazjum we włoskim Turynie, które ukończył w 1901 roku. Po zdaniu matury powrócił jednak ponownie na Górny Śląsk, gdzie z przerwą na zasadniczą służbę wojskową do wybuchu I wojny światowej pracował na roli we własnym gospodarstwie. Współtworzył polskie życie kulturalno-oświatowe w rodzinnej wsi (w Popielowie współtworzył polski teatr amatorski, udzielał się w „Gazecie Opolskiej” i „Nowinach Opolskich”).

Brał udział w działaniach wojennych lat 1914-1918, służąc w armii niemieckiej. Po powrocie z wojny przystąpił do prowadzenia prac społeczno-oświatowych: w ostatnich miesiącach 1918 roku przystąpił do tworzenia zarządu powiatowego kółka rolniczego w rodzinnych stronach, a następnie współtworzył sieć polskich rad ludowych i rolników na terenie powiatów Górnego Śląska.

W grudniu 1918 roku otrzymał rozkaz Józefa Piłsudskiego przybycia do Warszawy w celu omówienia tworzenia Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska (POW GŚl.). Był jednym z założycieli POW GŚl. w Bytomiu 19 stycznia 1919 roku, objął także obowiązki komendanta powiatu opolskiego. Po przybyciu na teren Górnego Śląska Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej i powołaniu Polskiego Komisariatu Plebiscytowego wszedł w jego skład, obejmując funkcję zastępcy komisarza Wojciecha Korfantego (wraz z Józefem Rymerem i Józefem Biniszkiwiczem).

W styczniu 1920 roku założył w Opolu pierwszą spółdzielnię rolniczą – Spółdzielnię Zakupu i Sprzedaży „Rolnik”, stanowiącą jednocześnie siedzibę powiatowego komisariatu plebiscytowego oraz lokalnej POW GŚl.; założył także tygodnik „Rolnik Śląski”. Od lutego 1920 roku stanął na czele Śląskiej Partii Ludowej oraz Związku Rolników Polskich na Śląsku (od 1920 roku kierował także tym ugrupowaniem).

W okresie plebiscytu uczestniczył w kampanii, często przemawiając na wiecach. W czasie III powstania śląskiego znalazł się w administracji powstańczej, wraz z komisarzem PKPl. i jego zastępcami wszedł w skład Naczelnej Rady Powstańczej oraz Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku. Po jego zakończeniu, we wrześniu 1921 roku wszedł w skład rządowej delegacji (obok Emila Caspariego z PPS i Michała Grajka z NPR) do Genewy, mającej na celu negocjować postanowienia plebiscytowe.

Po przejściu przez Polskę części Górnego Śląska wszedł w skład Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej (od czerwca 1922 roku). Na początku lat dwudziestych usunął się z czynnego życia politycznego, zamieszkując w Szopienicach i prowadząc własny interes (został właścicielem restauracji). Działal jednak nadal w Związku Podoficerów Rezerwy okręgu śląskiego (od 1028 roku był prezesem okręgu, w 1938 wybrano go do Rady Głównej Związku), Towarzystwie Opieki nad Uchodźcami, Polskim Czerwonym Krzyżu oraz Komitecie Obrony Opolszczyzny (włączonym następnie do Związku Obrony Kresów Zachodnich).

Po wybuchu II wojny światowej współtworzył straż obywatelską w Szopienicach, ale 3 września 1939 roku uciekł przed wkraczającą armią niemiecką w kierunku granicy z ZSRR (do Sarnowa), a następnie zdecydował się na powrót w rodzinne strony (przez Lublin i Oświęcim). Ponieważ znalazł się wśród osób poszukiwanych przez Niemców okres okupacji nie zdecydował się na przyjazd do Szopienic, ale przetrwał ukrywając się w podoświęcimskich wsiach.

Po zakończeniu wojny wrócił do Szopienic, a następnie decyzją ówczesnego wicewojewody Jerzego Ziętka został wysłany do Opola jako kierownik tamtejszej Wojewódzkiej Centrali Rolniczo-Handlowej. Jednocześnie włączył się w struktury administracji, wchodząc w skład Miejskiej Rady Narodowej w Opolu. Po likwidacji Centrali otrzymał polecenie założenia Spółdzielni Rolniczo-Handlowej, którą kierował do 1948 roku. Do przejścia na emeryturę w 1959 roku pracował w kilku przedsiębiorstwach państwowych, pomagał także tworzyć Okręgową Spółdzielnię Mleczarską w Lipinach (gdzie pełnił obowiązki prezesa Rady Nadzorczej). Po przejściu na emeryturę powrócił do Katowic-Szopienic, gdzie zmarł 16 lipca 1966 roku.

Posiadał m.in. Śląski Krzyż Powstańczy, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski oraz dwa Złote Krzyże Zasługi.

Podstawowe źródła: Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół Śląski Instytut Naukowy, sygn. 1/2200, k. 104-112; *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982.

MACIEJ FIC

JAN LUDYGA-LASKOWSKI – oficer, powstaniec śląski i działacz narodowy.

Urodził się 15 marca 1894 roku w Rozbarku. Pochodził z rodziny robotniczej, górnika Marcina oraz Marty ze Skrzypców. Uczęszczał do szkoły ludowej w Rozbarku, a po jej ukończeniu rozpoczął pracę w przemyśle górniczym. Jednocześnie włączył się w działalność społeczną – w 1909 roku wstąpił do bytomskiego gniazda Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, w którym w rok później powierzono mu na okres najbliższych pięciu lat stanowisko naczelnika. Jako członek Polowych Drużyn Sokolich uczestniczył w ćwiczeniach polowych, dowodząc oddziałem podczas szkoleń w Jęzorze, Szczakowej, Krzeszowicach i Trzebini. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany do armii niemieckiej i skierowany na front wschodni, a od początku 1915 roku na front zachodni (uczestniczył m.in. w walkach pod Verdun).

W kwietniu 1915 roku zdezerterował z armii niemieckiej (skazany za to zaocznie na karę śmierci), przedostał się na stronę francuską i został osadzony w obozie jenieckim w Le Puys-en Valay, i kolejno – Romans, Barcelonette i Montambert (w trzech ostatnich pełnił obowiązki komendanta obozu). Przebywając w obozach działał w założonych tam przez Górnoszlązaków gniazdach sokolich, które od 1917 roku zrzeszone zostały w Związku Sokółów Jeńców Polaków we Francji.

W momencie przystąpienia władz francuskich (we współpracy z Komitetem narodowym Polskim) do tworzenia polskich oddziałów wojskowych, znalazł się w jednej z pierwszych grup ochotników. W nowo tworzonej Armii Polskiej objął funkcję komendanta szkoły podoficerskiej i pułku strzelców w Le Mans, a następnie dowódcą 6 kompanii I pułku, z którym wyruszył na front w Szampanii. Dowództwo pułku powierzyło mu funkcję oficera wywiadowczego. Wypełniając swoje obowiązki po zakończeniu ofensywy lipcowej 1918 roku organizował służbę wywiadowczą w ramach 1 Dywizji Polskiej. W uznaniu służby uzyskał awans do stopnia porucznika oraz stanowiska adiutanta w I Korpusie Polskim (w momencie zakończenia działań wojennych i powrotu do kraju w kwietniu 1919 roku był adiutantem w sztabie I Korpusu i szefem oddziału II). Wraz z Armią Polską ponownie znalazł się na froncie wschodnim, biorąc udział w walkach z Ukraińcami na terenie Wschodniej Małopolski. W ich trakcie został przeniesiony na stanowisko adiutanta gen. Józefa Hallera, nadeptnie zaś odkomenderowany do sztabu 11 dywizji piechoty (tam został adiutantem dywizji i szefa oddziału II). W początkach 1920 roku wraz z II dywizją brał udział w przejmowaniu Pomorza przez władze polskie. Już w randze kapitana, na mocy rozkazu Ministra Spraw

Wojskowych z kwietnia 1920 roku został skierowany na żądanie Wojciecha Korfantego do pracy w Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska (POW GŚl.), gdzie objął obowiązki szefa sztabu, przygotowując powstania przeciwko Niemcom. Jednocześnie w strukturze POW GŚl. organizował Związek Hallerczyków.

Jan Ludyga-Laskowski uczestniczył w II powstaniu śląskim, po którego zakończeniu został przeniesiony na stanowisko oficera sztabu do specjalnych poruczeń, które pełnił do wybuchu III powstania. Jednocześnie od grudnia 1920 roku pełnił służbę w katowickiej komendzie Policji Plebiscytowej (Abstimmungspolizei), co pozwoliło mu na przekazywanie stronie polskiej informacji o siłach niemieckich. Po wybuchu III powstania śląskiego został dowódcą V batalionu wojsk powstańczych w Szarleju, następnie przydzielony przez dowództwo Grupy „Wschód” do sztabu pułku Walentego Fojkisa (był odpowiedzialny za przygotowanie operacji opanowania Kędzierzyna i linii Odry). Po wykonaniu zadania w maju 1921 roku stanął na czele nowo utworzonej I dywizji powstańczej, biorącej udział m.in. w walkach o Górę Św. Anny. Po tzw. buncie Grupy „Wschód” (w czerwcu 1921 roku) powierzono mu stanowisko dowódcy tej Grupy, a 6 czerwca tego roku Naczelną Komendą Wojsk Powstańczych awansowała go do stopnia majora, mianując jednocześnie zastępcą Naczelnego Wodza Wojsk Powstańczych. W tym charakterze uczestniczył w likwidacji III powstania. Po zakończeniu działań zbrojnych nadal działał w środowisku byłych powstańców. Wszedł w skład grypy założycielskiej utworzonego w czerwcu 1921 roku Związku Byłych Powstańców. W okresie oczekiwania na przejęcie polskiej części Górnego Śląska był szefem przysposobienia wojskowego i zaopatrzenia zdemobilizowanych powstańców, po wkroczeniu wojsk polskich prowadził referat przysposobienia wojskowego przy sztabie armii gen. Stanisława Szeptyckiego. Wchodził jednocześnie w skład między ministerialnej Komisji ds. osadnictwa wojskowego w Warszawie, a z ramienia konstytuujących się władz administracyjnych województwa śląskiego objął stanowisko kierownika Urzędu Rent Wojskowych (na obszar powiatów katowickiego, bytomskiego, zabrskiego i królewsko-huckiego). W kwietniu 1926 roku w wyniku długotrwałej choroby został przeniesiony w stan spoczynku, utrzymując się odtąd z prowadzenia w Katowicach hurtowni tytoniu.

W II RP J. Ludyga-Laskowski podjął przerwana edukację, w 1924 roku uzyskał świadectwo dojrzałości (jako ekstern ukończył gimnazjum w Królewskiej Hucie), w 1935 roku złożył egzamin notarialny. W dwudziestolecu międzywojennym prowadził aktywną działalność społeczną – był m.in. wiceprzewodniczącym Ogólnokrajowego Zarządu Związku Oficerów Rezerwy,

członkiem Zarządu Okręgu Śląskiego Związku Oficerów Rezerwy, prezesem Rady Wojewódzkiej oraz członkiem Rady Głównej Związku Inwalidów Wojennych na Śląsku, a pod koniec lat trzydziestych wiceprzewodniczącym Górnośląskiego Okręgu Związku Peowiaków. Od 1929 roku pełnił funkcję wiceprezesa Federacion Interalliée des Anciens Combatants na teren państwa polskiego, wchodził też w skład Rady Dyrekcji w Paryżu. Był członkiem Komisji Głównej dla odznaczeń za udział w pracy niepodległościowej, pełnił honorowe członkostwo w Związku byłych Więźniów Politycznych i Narodowych Okręgu Śląskiego, Związku Powstańców Śląskich, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz Związku Weteranów Armii Polskiej we Francji.

Prowadząc działalność polityczną związał się z Polską Partią Socjalistyczną (był z jej ramienia radnym Katowic, działał jako skarbnik oddziału górnośląskiego Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego), w 1928 roku z prostanacyjną Śląską Partią Socjalistyczną, a po jej likwidacji sympatyzował ze śląską chadecją.

Po wybuchu II wojny światowej brał udział w wojnie 1939 roku, a następnie udał się na emigrację do Rumunii i Francji. Po kapitulacji Francji dostał się do niemieckiego więzienia (aresztowany przez gestapo), przebywał w Marsylii, Grenoble oraz Forcie Montluc koło Lyonu. Po wyzwoleniu Francji (od listopada 1944 roku do kwietnia 1948) ponownie służył w oddziałach polskich (tym razem pod dowództwem angielskim) pełniąc funkcję szefa batalionu w koszarach Bessières w Paryżu. Z chwilą rozwiązania polskich formacji przeszedł w stan spoczynku, pozostając jednocześnie do końca życia w Paryżu (tam też został pochowany). Zmarł 16 lipca 1956 roku. Był żonaty z Ireną z Rudzińskich, miał jedną córkę.

Był odznaczony m.in. Krzyżem Orderu Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Orderem Polonia Restituta V klasy, Krzyżem Walecznych z Okuciami, Wielką Gwiazdą Śląską, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I klasy, Krzyżem Legionów i Krzyżem POW.

Był autorem prac nt. powstań śląskich: drukiem ukazały się m.in. „Materiały do historii powstań górnośląskich”, „Zarys historii trzech powstań śląskich 1919–1920–1921”.

Podstawowe źródła: Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół Śląski Instytut Naukowy, sygn. 1/2115, k. 291; Z. JANECZEK, *Poczet dowódców powstań śląskich 1919-1920-1921. Wybrane sylwetki*. Katowice 2009; *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T. 3. Katowice 1981.

S STANISŁAW MASTALERZ, ps. „Karol Gorczek” i „Wiktor Gans” – żołnierz, uczestnik powstań śląskich i dowódca pułku, dziennikarz.

Urodzony 7 maja 1895 roku w Szarleju w powiecie bytomskim, pochodził z rodziny robotniczej. Od 1908 roku pracował w kopalni „Helena” w Piekarach, gdzie wstąpił do Związku Wzajemnej Pomocy i Zjednoczenia Zawodowego Polskiego. Był organizatorem strajku w „Gleiwitzgrube”, działaczem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i członkiem Towarzystwa Śpiewu „Halka” w Piekarach Śląskich. Podczas I wojny światowej (od 1915 roku) służył w armii pruskiej na froncie zachodnim. W 1917 roku został ciężko ranny i odesłany do Gliwic, gdzie rozpoczął pracę w zakładach zbrojeniowych. Od listopada 1918 roku włączył się w działalność Związków Wojackich i Straży Obywatelskiej dla Górnego Śląska. Był jednym z czołowych organizatorów Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska, przed wybuchem I powstania pełnił funkcję zastępcy komendanta POW GŚl. Na powiat toszecko-gliwicki.

W I powstaniu śląskim nie uczestniczył, w II pełnił funkcję dowódcy oddziałów w powiecie toszecko-gliwickim, a w III powstaniu był już dowódcą 4 gliwicko-toszeckiego pułku piechoty im. Stefana Batorego. Uczestniczył w obronie hotelu „Lomnitz” (27 na 28 maja 1920 roku).

Po zakończeniu powstań został zawodowym oficerem, służył w 2 Pułku Piechoty Legionów w Krakowie, a jednocześnie odbywał kurs oficerski. W 1922 roku wrócił do Katowic, w 1924 roku został zwolniony do rezerwy. Pozostawał czynnym działaczem w organizacjach kombatanckich (m.in. Związku Obrony Kresów Zachodnich i Polskiego Związku Zachodniego). W latach 1924-1925 był członkiem redakcji pisma „Polak”, a następnie „Polski Zachodniej” (od 1926 do 1928 roku). Do 1934 roku był etatowym sekretarzem generalnym Zarządu Głównego Związku Powstańców Śląskich. W latach 1934-1939 roku pracował w zawodowych strażach pożarnych na terenie województwa śląskiego.

Miłośnik sportu, a zwłaszcza piłki nożnej, w 1919 roku gliwickiej gazecie Sztandar Polski opublikował pierwsze polskie przepisy gry w piłkę nożną. Od 1909 działacz, a potem naczelnik Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Gliwicach. Był inicjatorem usypania Kopca Wyzwolenia.

W 1939 roku został zmobilizowany jako oficer operacyjny w sztabie 23 Dywizji Piechoty, a następnie (od 1940 roku) w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. W latach 1943-1945 należał do Towarzystwa Kooperatystów

Polskich. W 1944 roku ukończył w Anglii, w Manchesterze, kurs dla oficerów wojsk sprzymierzonych, w 1945 roku przeszedł zaś przeszkolenie w Chartes we Francji, po czym objął obowiązki oficera łącznikowego przy Naczelnym Dowództwie Wojsk Sprzymierzonych w Ludwisburgu, pomagając rodakom przebywającym w obozach w Niemczech. Wrócił do Polski w 1947 r. w stopniu pułkownika Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

W Polsce pozostawał czynnym działaczem kombatanckim, m.in. w strukturach Związku Weteranów Powstań Śląskich i Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zmarł 6 listopada 1959 roku w Katowicach.

Posiadał m.in. Order Virtuti Militari V klasy, Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Krzyż Walecznych, Krzyż Niepodległości z Mieczami i Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski.

Podstawowe źródła: Z. JANECZEK, *Poczet dowódców powstań śląskich 1919-1920-1921. Wybrane sylwetki*. Katowice 2009; *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982.

MACIEJ FIC

ERNEST MATUSZEK – polski lekarz rentgenolog, powstaniec śląski, pracownik naukowy.

Urodzony w 1897 roku w Rychwałdzie na Śląsku Cieszyńskim, pochodził z rodziny robotniczej. W 1919 roku wziął udział w polsko-czechosłowackim konflikcie granicznym, pracując wówczas w głównym punkcie opatrunkowym w Skoczowie. W lutym 1921 roku został urlopowany z Wojska Polskiego w stopniu podporucznika do POW GŚl. **Brał udział w III powstaniu śląskim, w służbach sanitarnych Grupy „Południe”**. W 1927 roku ukończył studia medyczne w Krakowie, uzyskując dyplom lekarski. Po zakończeniu studiów przeniósł się do Warszawy, gdzie w Szpitalu Ujazdowskim specjalizował się w dziedzinie radiologii (w latach 1930-1932). Po uzyskaniu specjalizacji prowadził praktykę lekarską w Toruniu i Warszawie. W 1938 roku został komisarzem Zakładu Ubezpieczeń Górników i Hutników w Karwinie. W czasie II wojny światowej przebywał w Warszawie. Po zakończeniu wojny pozostał w stolicy, podjął pracę naukową w Akademii Medycznej. Był redaktorem „Polskiego Przeglądu Radiologicznego”, autorem podręcznika pt. „Zarys techniki rentgenowskiej”. Zmarł w 1952 roku w Warszawie.

Podstawowe źródła: J. GOLEC, S. BOJDA, *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*. T. 3. Cieszyn 1998; *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982.

MACIEJ FIC

JANUSZ MEISSNER, ps. „Porucznik Herbert”; „Orski” – kapitan pilot Wojska Polskiego, pisarz i dziennikarz.

Urodził się w 21 stycznia 1901 roku w Warszawie w rodzinie rzeźbiarza Jana Wiktora (jego bratem był kapitan żeglugi wielkiej Tadeusz). Od 1915 uczył się w Szkole Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie. Był harcerzem, a od lipca 1917 roku działał w POW, przez kilka tygodni osadzony był w Cytadeli w X Pawilonie przez władze okupacyjne, lecz został zwolniony. W listopadzie 1918 roku wstąpił do Wojska Polskiego, służył początkowo jako mechanik lotniczy w 2 Eskadrze w Lublinie i 7 Eskadrze we Lwowie.

Pod koniec 1919 roku ukończył kurs pilotażu w Niższej Szkole Pilotów w Krakowie, a w marcu 1920 roku w Wyższej Szkole Pilotów w Poznaniu. Od lipca 1920 brał udział w wojnie polsko-rosyjskiej w składzie nowo sformowanej Toruńskiej Eskadry Wywiadowczej, w stopniu sierżanta pilota. Za lot bojowy 16 lipca 1920 został odznaczony Krzyżem Walecznych, awansował też w sierpniu na podchorążego pilota. **Po zakończeniu wojny wziął udział w przygotowaniach do III powstania śląskiego i działaniach bojowych od 3 maja 1921, dowodząc pododdziałem Grupy Destrukcyjnej Konrada Wawelberga w rejonie Głogówka, Dzierżysławic i Raclawic Śląskich. W nocy z 2 na 3 maja, w czasie akcji „Mosty” wysadził tory i wiadukt kolejowy pod Raclawicami Śląskimi (na trasie kolejowej Nysa-Prudnik). Następnie dowodził oddziałem destrukcyjnym w Grupie „Południe”.** Za swoją służbę został odznaczony Orderem Virtuti Militari oraz Krzyżem Niepodległości z Mieczami.

Po zakończeniu powstania powrócił do lotnictwa wojskowego; od lutego 1922 roku służył w 12 Eskadrze Wywiadowczej 1 Pułku Lotniczego w Warszawie jako podporucznik pilot. W 1924 roku ukończył 3-miesięczny kurs oficerski, ukończył też w tym czasie studia w Wyższej Szkole Nauk Politycznych w Warszawie. Służył następnie w 11 Pułku Myśliwskim

w Lidzie (1924), Niższej Szkole Pilotów w Bydgoszczy jako instruktor (1925), Departamencie Aeronautyki Ministerstwa Spraw Wojskowych jako referent prasowy (1928). W 1926 roku awansował na stopień porucznika pilota. Od 1930 roku służył jako instruktor-pilot w Centrum Wyszkożenia Oficerów Lotnictwa w Dęblinie, w 1931 – dowódca eskadry w CWOL. Od jesieni 1932 roku służył w stopniu kapitana pilota w 2 Pułku Lotniczym w Krakowie jako adiutant pułku, następnie oficer taktyczny III/2 Dywizjonu Myśliwskiego, dowódca Eskadry Treningowej i pułkowej szkoły pilotów przy Eskadrze Treningowej. Brał także udział w sporcie lotniczym, miał licencję pilota sportowego i ukończony kurs szybowcowy. 31 lipca 1939 roku został przeniesiony w stan spoczynku.

Po wybuchu II wojny światowej został 1 września 1939 roku ponownie zmobilizowany i przydzielony do CWOL w Dęblinie. Uczestniczył w jednym locie bojowym podczas kampanii wrześniowej. 19 września 1939 roku ewakuował się do Rumunii, gdzie został komendantem oddziału 300 lotników polskich, głównie podchorążych, internowanych w Tulczy, następnie obozie we wsi Sarighiol. Został następnie pełnomocnikiem Brytyjskiego Funduszu Pomocy i Opieki nad Internowanymi Żołnierzami Polskimi, działającego przy ambasadzie brytyjskiej, pracując przy ewakuacji polskich żołnierzy do Francji. Jesienią 1939 roku przedostał się ślad za nimi do Francji, a po jej upadku, do Wielkiej Brytanii. Nie otrzymując przydziału bojowego, został redaktorem i współautorem czasopisma satyrycznego „Polski Spitfire”, którego jedyny numer ukazał się 5 września 1940 roku. Zamieszczone w nim teksty i krytyka nie spotkały się z uznaniem polskich władz wojskowych, które wszczęły dochodzenie i skierowały go do rezerwy, „zsyłając” na Wyspę Węży (Bute). Mimo to, J. Meissner został kierownikiem Wojskowej Rozgłośni Radiowej przy Biurze Propagandy Naczelnego Wodza, nadającej krótki program na falach BBC.

Od 1 kwietnia 1941 roku został lotniczym korespondentem wojennym, uczestnicząc m.in. w lotach bojowych z załogami polskich bombowców, co wykorzystał później w swoich książkach. 22 października 1942 roku zwolniony ze służby wojskowej, został dyrektorem Radia Polskiego – działu Ministerstwa Informacji i Dokumentacji rządu na uchodźstwie. W styczniu 1945 roku został szefem wydziału propagandy, prasy i informacji Polskich Sił Powietrznych.

Po wojnie, jesienią 1946 roku, powrócił do Polski i zamieszkał w Zakopanem. W 1954 roku został tam wybrany radnym Miejskiej Rady Narodowej, od 1956 roku mieszkał w Krakowie, gdzie zmarł 28 lutego 1978 roku.

Janusz Meissner napisał wiele popularnych utworów o tematyce lotniczej

i marynistycznej, w których wykorzystywał własne doświadczenia i przeżycia. Pierwszym z nich było opowiadanie „Czerwone widmo”, opublikowane w tygodniku „Na Fali” w 1926 roku. W kolejnych latach publikował powieści, opowiadania, audycje radiowe. Pierwszą powieścią była „Eskadra” oparta na przeżyciach z wojny 1920 roku. Łącznie wydał 48 książek, z tego 33 o tematyce lotniczej, pozostałe o tematyce marynistycznej, sportowej, wojskowej lub myśliwskiej – np. „Opowieść pod psem (a nawet pod dwoma)” (1963), a także trzy tomy wspomnień: opisujących okres III powstania „Jak dziś pamiętam” (1967) oraz „Wiatr w podszwach” (1971) i „Pióro ze skrzydeł” (1973). Najbardziej znane powieści to „Szkoła orląt” (1929), poświęcona szkoleniu lotniczemu, „Żądło Genowefy” (1943) i „L jak Lucy” (1945), poświęcone polskim lotnikom bombowym okresu II wojny światowej, „Wraki” powieść o „okresie błędów i wypaczeń” doby stalinizmu w oparciu o dzieje wydobycia wraku niemieckiego transportowca MS Seeburg, i trylogia „Opowieść o korsarzu Janie Martenie” („Czarna bandera”, „Czerwone krzyże”, „Zielona brama”). Współtworzył także scenariusze filmowe („Orzeł”, „Sprawa pilota Maresza”, „Wraki”), a na podstawie jego powieści powstał film „Skarb kapitana Martensa”. Niektóre z książek zostały przetłumaczone na kilka języków.

Posiadał wiele odznaczeń, m.in.: Order Virtuti Militari V kl., Śląską Wstęgę Waleczności i Zasługi, dwa Krzyże Walecznych, Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski oraz Order Sztandaru Pracy I i II klasy.

Podstawowe źródła: *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LE-SIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982.

MACIEJ FIC

T **TADEUSZ MICHEJDA** – polski architekt modernistyczny tworzący na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym, artysta malarz, żołnierz Legionów Polskich, powstaniec śląski, działacz społeczny.

Urodzony 22 maja 1895 roku w Olbrachcicach na Zaolziu, pochodził z rodziny chłopskiej, był synem Pawła i Ewy z Wałachów; bratem znanych adwokatów Pawła i Władysława. Uczęszczał do szkoły w Olbrachcicach

i Ustroniu (w latach 1901-1906) oraz Gimnazjum Polskiego w Cieszynie (od 1906 do 1914 roku). W 1914 roku zdał maturę w i zaraz potem (w sierpniu 1914 roku) jako harcerz wstąpił do tworzącego się w Cieszynie Legionu Śląskiego. Przydzielony do 2. kompanii 3. pułku piechoty II Brygady, służył w niej aż do rozwiązania Legionów w lutym 1918 roku (służbę w Legionach Polskich zakończył w stopniu sierżanta). W trakcie służby brał udział w bitwach pod Pniowem (1914), pod Banią, Pasieczną, Rafajłową (1915–1916). Został internowany w Bustyhaza na Węgrzech i w północnych Włoszech pod Udine, później wcielony do 100. pułku piechoty armii austro-węgierskiej. Życie frontowe i przeżycia wojenne utrwalił w formie licznych rysunków, piosenek, wierszy i notatek, w znacznej części o charakterze humorystyczno-satyrycznym. Po zakończeniu wojny jesienią 1918 roku rozpoczął studia w Akademii Górniczej w Leoben, które przerwał w styczniu 1919 roku, by wziąć udział w walkach przeciwko Czechom o Śląsk Cieszyński, podczas których został ranny pod rodzinnymi Olbrachcicami.

W styczniu 1920 roku rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej, które przerywał dwukrotnie: po raz pierwszy w związku z przygotowaniem do plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim, drugi raz z powodu uczestnictwa w III powstaniu śląskim, w którym był adiutantem dowódcy 11. pułku bytomskiego Czesława Paula.

W 1924 roku uzyskał dyplom architekta i rozpoczął pracę w Urzędzie Wojewódzkim w Katowicach. W 1927 r. otworzył w tym mieście własną pracownię architektoniczną. W 1925 roku zainicjował powstanie Związku Architektów na Śląsku, którego został pierwszym prezesem (w 1930 roku). W 1930 roku wprowadził do budownictwa technologię stalowego szkieletu. W latach 1934-1939 był prezesem oddziału Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej w Katowicach. Od lat trzydziestych należał do Stronnictwa Demokratycznego. W 1936 doprowadził do powstania na terenie Katowic Wolnej Szkoły Malarstwa im. Aleksandra Gieysztora. Działalność zawodową prowadził do czasu wybuchu II wojny światowej. W styczniu 1941 roku został wraz z rodziną wysiedlony przez Niemców przymusowo z Katowic do obozu w Sosnowcu. Wojnę spędził w Radomiu, poświęcając się intensywnie malarstwu. Po zakończeniu wojny był wiceprezesem Wojewódzkiego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego w Katowicach, jednak z powodu pogłębiającej się choroby ograniczył swoją aktywność zawodową i udział w życiu publicznym. Zmarł 18 lutego 1955 roku w Iwoniczu-Zdroju, został pochowany w Warszawie.

Był autorem wielu projektów architektonicznych w regionie, w tym szeregu budynków użyteczności publicznej, m.in.: szkół w Dziegielowie, Iłownicy, Istebnej, Wiśle Głębcach, Zabrzcu-Pawłowie, Zabrzcu-Kończycach;

budynku administracyjnego lotniska w Katowicach-Muchowcu; gmachu Syndykatu Polskich Hut Żelaznych w Katowicach; ratusza w Katowicach-Janowie; pensjonatów w Wiśle i Ustroniu czy kościołów ewangelickich w Istebnej i w Trzanowicach.

Podstawowe źródła: Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół: Śląski Instytut Naukowy, sygn. 1/2117, k. 93; *O polski Śląsk. Tadeusz Michejda (1895-1955), Władysław Michejda (1896-1943)*. RED. L. SZARANIEC. Katowice 2000; J. GOLEC, S. BOJDA, *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*. T. 1. Cieszyn 1993; *Polski słownik biograficzny*. RED. E. ROSTWOROWSKI. T. 20. Wrocław-Warszawa-Kraków 1975.

MACIEJ FIC

EMIL MOTYKA, sędzia, adwokat.

Urodził się 24 kwietnia 1901 roku w Rybniku. Początkowo uczęszczał do szkół niemieckich w swym rodzinnym mieście, zaś po złożeniu egzaminu dojrzałości rozpoczął, w 1920 roku, studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Była to dość nietypowa jak na tamte czasy decyzja. Po powstaniu II Rzeczypospolitej, mówiący po polsku Górnoszlązacy wybierali już oczywiście naukę w polskich szkołach wyższych, przeważnie jednak udawali się na studia do Poznania. Miasta bliskiego nie tyle geograficznie ile kulturowo, z racji identycznej tradycji budowanej we wspólnym dla nich państwie pruskim. Emil Motyka twierdził po latach, że był jednym z trzech pierwszych Górnoszlazaków studiujących po powstaniu II Rzeczypospolitej w Krakowie. Informację tę trudno zweryfikować, nie ulega jednak wątpliwości, że osób wywodzących się z terenu plebiscytowego, a uczęszczających do krakowskich szkół wyższych było w 1920 roku bardzo niewiele. **Niedługo po rozpoczęciu studiów Emil Motyka przerwał je ze względu na konieczność włączenia się w polskie działania przygotowawcze do plebiscytu. Zaangażował się w pracę Wydziału Kulturalno Oświatowego w Rybniku, jednej z agend Polskiego Komisariatu Plebiscytowego. Na Górnym Śląsku zastał go wybuch III powstania śląskiego. Emil Motyka wziął w nim aktywny udział, służąc w sztabie Grupy Południe.**

Dopiero po zakończeniu walk wrócił do Krakowa i wznowił studia prawnicze. Ukończył je w 1926 roku. W tym samym roku uzyskał również stopień naukowy doktora praw. Tak szybkie ukończenie pracy doktorskiej nie było na uniwersytetach w byłym zaborze austriackim wyjątkowe. Wynikało

z obowiązujących tam jeszcze od czasów poprzedzających I wojnę światową przepisów prawnych, które nie stawiały dysertacjom doktorskim szczególnie wysokich wymagań. W rezultacie można je było w bardzo krótkim czasie ukończyć. Już jako doktor prawa Emil Motyka rozpoczął, w czerwcu 1926 roku, aplikację sędziowską, realizując ją w Sądach Powiatowych w Mikołowie, Rybniku, Wodzisławiu oraz w Sądzie Okręgowym w Katowicach. W chwili rozpoczęcia aplikacji, chętnych do jej podjęcia było już na tyle wielu, że zaproponowano mu jedynie bezpłatną praktykę. Pierwsze wynagrodzenie otrzymał dopiero po roku aplikacji. Egzamin sędziowski zdał 12 czerwca 1930 roku, a następnie, mianowany sędzią, rozpoczął w listopadzie tego roku pracę w Sądzie Grodzkim w Mysłowicach. Już w 1932 roku wystąpił z wnioskiem o zwolnienie ze służby sędziowskiej, a po uzyskaniu na to zgody, 14 czerwca 1932 roku został dopuszczony do wykonywania zawodu adwokata. Początkowo na siedzibę jego kancelarii wyznaczono mu Wodzisław. Petentów przyjmował przy ul. Korfantego. Emil Motyka starał się jednak uzyskać zgodę na praktykowanie w rodzinnym Rybniku i cel osiągnął w 1937 roku. Od tego roku aż do wybuchu II wojny światowej prowadził kancelarię adwokacką w Rybniku. Jak wielu ówczesnych przedstawicieli rodzimej inteligencji nie koncentrował się jedynie na pracy zawodowej, lecz udzielał się także w różnego rodzaju organizacjach społecznych, pielęgnujących język i kulturę polską. Należał więc do Związku Obrony Kresów Zachodnich, Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Ligi Morskiej i Kolonialnej, Towarzystwa Przyjaciół Polaków za Granicą. Utrzymywał także kontakty środowiskowe z innymi Rybniczanie posiadającymi cenzus akademicki. Należał więc do Związku Akademickiego „Silesia” oraz do Akademickiego Koła Rybniczanie. Jego głównym hobby w tym czasie była muzyka, aktywnie działał zatem również w Towarzystwie Śpiewaczym „Seraf”.

Z chwilą wybuchu II wojny światowej Emil Motyka ratował się ucieczką do Buska, gdzie jednak, wobec braku perspektyw na znalezienie pracy, nie zdecydował się na dłuższy pobyt. Powrócił na Górną Śląsk, a następnie wyjechał do Wrocławia, gdzie udało mu się zatrudnić jako pomocnik biurowy w kancelarii adwokata Dobermanna. W 1942 roku ponownie wyjechał do Katowic, ale ostatecznie znalazł pracę w Vacuum Oil Company w Czechowicach. Jako były powstaniec śląski przez cały okres okupacji był zagrożony aresztowaniem przez Niemców. By tego uniknąć, wystąpił w 1942 roku z wnioskiem o wpis na niemiecką listę narodowościową. Przyznano mu czwartą kategorię. Z tego powodu po zakończeniu wojny stanął przed komisją weryfikacyjną Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach. Ta, postanowieniem z 17 lipca 1946 roku, przyznała mu prawo do wykonywania zawodu adwokata, podkreślając, że przez całą okupację jego zachowanie pod

względem narodowym było bez zarzutu. Uwypuklono i to, że w grudniu 1939 roku, podczas niemieckiego spisu narodowościowego, tzw. palcówki, podał narodowość polską.

Podstawowe źródła: Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach. Akta osobowe dr Emila Motyki, sygn. 127; „Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego” 1932, nr 24; „Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego” 1935, nr 24; L. KRZYŻANOWSKI, *Sędziowie w II Rzeczypospolitej. Okręgi apelacyjne: krakowski i katowicki*. Katowice 2011.

LECH KRZYŻANOWSKI

IGNACY NOWAK, lekarz, działacz polityczny i społeczny.

Urodził się 11 lipca 1887 roku w miejscowości Mądre, w powiecie Środa Wielkopolska. Wywodził się z rodziny chłopskiej, na tyle jednak majątnej, że jego rodziców stać było na opłacenie nauki. Po ukończeniu szkoły powszechnej w rodzinnym Mądrem, podjął naukę w gimnazjum humanistycznym w Śremie. Egzamin maturalny zdał w 1908 roku, a następnie zdecydował się rozpocząć w Lipsku studia medyczne. Kontynuował je w Monachium, gdzie w 1913 roku złożył egzamin lekarski. W 1914 roku, również w Monachium, złożył rozprawę doktorską na temat: „Czy istnieją pierwotne czerniaki (melanosarcoma) jajnika?” i uzyskał stopień naukowy doktora. Po zakończeniu nauki, podjął pracę zawodową. Był zatrudniony w Dreźnie, a od 1916 roku w Wiesbaden. Jeszcze w czasach szkolnych Ignacy Nowak rozpoczął działalność polityczną. Od 1904 roku był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana, a w 1908 roku wstąpił do Związku Młodzieży Polskiej „Zet”. Z racji studiów poza ziemiami polskimi brał aktywny udział w życiu polonijnym, m.in. należał do Związku Towarzystw Polskich w Niemczech „Unitas”. Dopiero pod koniec I wojny światowej bo w 1918 roku został wcielony do wojska pruskiego. Ze względu na wykonywany zawód, przydzielono mu funkcję pielęgniarza w szpitalu polowym w Poznaniu. Tu zastał go wybuch Powstania Wielkopolskiego. Już wcześniej zaangażowany w działalność polskich organizacji patriotycznych, teraz znalazł okazję do podjęcia realnej pracy na rzecz przyłączenia Wielkopolski do II Rzeczypospolitej. Początkowo był naczelnym chirurgiem frontu północnego, później pracował w I Szpitalu Wielkopolskim. Wraz z całą placówką medyczną, w 1919 roku, przeniesiony został do Lwowa by tam organizować pomoc medyczną dla polskich obroń-

ców miasta. We Lwowie i w Gródku Jagiellońskim przebywał do czerwca, w drugiej połowie tego roku powrócił do Poznania. Początkowo pracował w Krajowej Klinice dla Kobiet, a także organizował kursy z ginekologii i położnictwa dla studentów medycyny. Był także pomysłodawcą specjalnych kursów dokształcających dla pielęgniarek. W tym czasie prowadził także prywatną praktykę lekarską w miejscowości Rychtal.

W czerwcu 1920 roku, zdecydował się wesprzeć ruch polski na Górnym Śląsku, zwłaszcza przygotowania do zbliżającego się plebiscytu. Został zwierzchnikiem Wydziału Kulturalnego Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego. Nie wyjechał do Wielkopolski również po wybuchu III powstania śląskiego, lecz wziął w nim czynny udział. Dysponując niebagatelnymi umiejętnościami lekarskimi objął funkcję naczelnego lekarza 1 Dywizji Górnośląskiej oraz szefa sanitarnego Grupy „Środek”.

Po podziale Górnego Śląska na krótko jeszcze wrócił do Poznania, by następnie na stałe przenieść się na Górny Śląsk, gdzie zaproponowano mu zatrudnienie w szpitalu ginekologicznym w Królewskiej Hucie. Była to jedna z wielu placówek podlegających tzw. Spółce Brackiej. Od początku swej pracy zawodowej w Królewskiej Hucie, zaangażował się w różnego rodzaju inicjatywy polityczne i narodowe, m.in. aktywnie uczestniczył w walce o polskie oblicze zarządu Spółki Brackiej. Konflikt na tym tle zakończył się zwycięstwem strony polskiej, czego uwieńczeniem stał się wybór Ignacego Nowaka na członka zarządu Spółki Brackiej. Doszło do tego w 1925 roku. W ten sposób uzyskał on sposobność do stopniowego usuwania lekarzy Niemców z tej instytucji. Pracę narodową prowadził również w Towarzystwie Lekarzy Polaków, którego prezesem był w latach 1924–1933. Sprawował także funkcję przewodniczącego Związku Gospodarczego Lekarzy Polaków na Śląsku, a w latach 1935–1939 stał na czele Śląskiej Izby Lekarskiej.

Był członkiem wielu organizacji o charakterze narodowym, m.in. Związku Powstańców Śląskich, Związku Oficerów Rezerwy i Związku Obrońcy Kresów Zachodnich. W tej ostatniej organizacji wchodził w skład Rady Naczelnej, a w latach 1930–1939 był prezesem zarządu okręgu śląskiego. Jego poglądy polityczne zbieżne były z ideologią obozu sanacyjnego. W efekcie, po przewrocie majowym, włączył się w budowę struktur organizacyjnych śląskiej sanacji. Był współorganizatorem Związku Naprawy Rzeczypospolitej oraz członkiem Rady Naczelnej Polskiego Zjednoczenia Pracy, przekształconego następnie w Narodowo Chrześcijańskie Zjednoczenie Pracy. W listopadzie 1930 roku został posłem do Sejmu RP, ale już w sierpniu 1931 roku zrezygnował z tej funkcji, nie godząc się z polityką sanacji wobec tzw. więźniów brzeskich. Posłem ponownie został w 1935 roku, a w 1938 roku kandydował nawet do funkcji marszałka Sejmu, jednak bez powodze-

nia. Na forum parlamentu działał w komisjach: spraw zagranicznych oraz zdrowia. Od 1936 roku zasiadał także w Parlamentarnym Związku Działaczy Społecznych. Od 1930 roku obowiązki posła łączył z funkcją członka Rady Miasta Królewskiej Huty – Chorzowa. Po utworzeniu zaś, w 1934 roku Komisarycznej Rady Miejskiej, stanął na jej czele jako przewodniczący. Był inicjatorem wielu uchwał dotyczących polityki zdrowotnej władz miejskich.

Po wybuchu II wojny św. przebywał początkowo w Rumunii, następnie we Francji, a po jej upadku, w Szkocji, w obozie wojskowym Crafford, gdzie aż do 1944 roku był lekarzem wojskowym. Od listopada 1944 roku pracował w Inspektoracie do Spraw Zarządu Wojskowego w Londynie, zaś na początku 1945 roku został starszym oficerem w Wydziale do Spraw Cywilnych przy Głównej Kwaterze Sprzymierzonych Sił Europejskich. W maju 1946 roku powrócił do Polski, obejmując ponownie stanowisko ordynatora Oddziału Ginekologiczno Położniczego Szpitala nr 3 w Chorzowie. W tym czasie działał w Śląsko Zagłębiowskiej Izbie Lekarskiej oraz w Związku Zawodowym Służby Zdrowia. W 1953 roku podjął pracę w przychodni zakładowej Huty Kościuszko, a w 1957 roku przeszedł na emeryturę. Zamieszkał wówczas w Wiśle - Jaworniku. W 1963 roku powrócił do rodzinnej Wielkopolski. Jego zasługi na polu ochrony zdrowia docenione zostały m.in. poprzez nadanie mu honorowego członkostwa w Polskim Towarzystwie Ginekologicznym, co nastąpiło w 1965 roku. Zmarł 30 grudnia 1966 roku i pochowany został w Junikowie. Żonaty z Marią z domu Stroińską miał jednego syna, Andrzeja.

Spuściznę pisarską Ignacego Nowaka tworzą: wspomnienia: „Pisałem sobie i młodzieży”, złożone w Bibliotece Polskiej Akademii Nauk, Zakładu im. Ossolińskich; „Kartki z powstań i plebiscytu” zamieszczone w publikacji „Pamiętniki powstańców śląskich”. Katowice 1961 oraz „Nie żałuję” zamieszczone w „Pamiętniki Lekarzy”, red. K. Bidakowski, T. Wójcik. Warszawa 1964. Publikował na łamach czasopism: „Brzask”, „Sprawa Polska”, „Przegląd Poranny”. Autor prac naukowych (poza doktoratem drukowanym w „Archiv für Ginekologie” i w polskiej wersji w „Nowinach Lekarskich”) „Zarys nauki położnictwa”, „Przepisy dla położnych”; liczne artykuły naukowe na łamach „Nowin Lekarskich”.

Podstawowe źródła: Archiwum Śląskiej Izby Lekarskiej, akta osobowe, sygn. 154; Archiwum Państwowe w Katowicach, Zespół: Akta Miasta Chorzowa, protokoły posiedzeń Rady Miasta Królewskiej Huty – Chorzowa za lata 1930–1939, sygn. 2951 do 2959; P. PORDZIK, *Dr med. Ignacy Nowak, lekarz, działacz narodowy, społeczny i polityk 1887–1966* (niepublikowana praca doktorska złożona w Bibliotece Głównej Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach); L. KRZYŻANOWSKI, *Dr Ignacy Nowak (1887–1966) — lekarz, społecznik, działacz polityczny. Rys biograficzny zasłużonego Chorzowianina*, „Zeszyty Chorzowskie” 2002, nr 6.

LECH KRZYŻANOWSKI

R **ROBERT OSZEK** – kapitan marynarki, oficer Polskiej Marynarki Wojennej, dowódca w III powstaniu śląskim.

Urodzony 30 maja 1895 roku w Zabrze-Zaborzu. Pochodził z wielodzietnej rodziny robotniczej (górnicy), był synem Jerzego i Katarzyny z Danchów. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Zaborzu rozpoczął naukę w szkole realnej w Gliwicach. W wieku 15 lat uciekł z domu i w 1910 roku znalazł się w Hamburgu, gdzie podjął pracę na statku wielorybniczym „Olaf II” na którym pracował (jako marynarz i harpunnik) do 1912 roku, pływając po północnych wodach podbiegunowych w rejonie Cieśniny Baffina, u brzegów Ziemi Ognistej i na wodach antarktycznych.

Po powrocie we wrześniu 1912 roku wstąpił do cesarskiej marynarki wojennej i w latach 1912-1914 był elewem w szkole marynarki w Miirwik koło Flensburga. Po ukończeniu szkoły został zaokrętowany na krążownik SMS Bremen i w 1913 roku wypłynął w rejs do Meksyku. W trakcie pobytu w Meksyku załoga krążownika wzięła udział w tłumieniu strajku robotników przemysłu naftowego, a R. Oszek za wypuszczenie kilku zatrzymanych robotników Polaków stanął przed sądem, został skazany na karę aresztu i zdegradowany. Po powrocie do Niemiec pełnił służbę na krążownikach: „Stralsund”, „Hertha”, pancernikach „Blücher”, „Kaiserin Augusta” i „Wintenberg”.

Podczas I wojny światowej służył w niemieckiej marynarce wojennej. Na początku wojny został przydzielony do załogi pancernika SMS Blücher i jako jeden z nielicznych członków załogi uratował się po zatopieniu pancernika 24 stycznia 1915 roku w bitwie pod Doggerbank. Awansowany do stopnia bosmana w 1917 roku skierowany został do szkoły nawigacyjnej w Hamburgu-Altonie. Po jej ukończeniu został oficerem pokładowym, odbył służbę we flotyli minerskiej („M-65”, „M-59” i „M”), by do momentu zakończenia I wojny światowej dowodzić torpedowcem „D-8”. W listopadzie 1918 roku uczestniczył w rewolucyjnym wrzeniu marynarzy niemieckich w Hamburgu.

W styczniu 1919 roku wrócił do Polski i wstąpił do Marynarki Wojennej, początkowo w stopniu podporucznika marynarki w Porcie Wojennym w Toruniu (we Flotyli Wiślańskiej), a od 1920 roku we Flotyli Pińskiej. Wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej, będąc najpierw zastępcą dowódcy okrętu opancerzonego „Pancerny I Trachtomirow”, którym wziął udział w zwycięskiej bitwie nad Rosjanami 27 kwietnia 1920 roku pod Czarnoby-

lem (po bitwie awansował na porucznika). Po zatopieniu statku na Dnieprze podczas odwrotu od 17 sierpnia 1920 roku objął dowodzenie monitora „Mozyrz”.

19 lutego 1921 roku wziął urlop i udał się na teren Górnego Śląska. 21 lutego 1921 roku zgłosił się w Dowództwie Obrony Plebiscytu, włączając się w działania mające na celu przyłączenia Górnego Śląska do Polski. Na początku maja 1921 roku z byłych marynarzy stworzył specjalny samodzielny oddział szturmowy, który został zmotoryzowany i wyposażony w opancerzone samochody pancerne (m.in. „Korfanty”, którym dowodził). Jako dowódca oddziału wziął udział w walkach w trakcie III powstania śląskiego w składzie Grupy „Północ”, m.in. w bitwie w rejonie Góry Św. Anny. 4 czerwca 1921 roku dowodził oddziałem, który stłumił bunt w dowództwie Grupy „Wschód” (którego członkowie zamierzali aresztować Wojciecha Korfantego).

Po zakończeniu powstania w sierpniu 1921 roku został komendantem zawiązanej w Królewskiej Hucie konspiracyjnej Organizacji „P”, której celem była zbrojna ochrona polskich placówek i instytucji do momentu ich przejścia przez władze polskie. Funkcję tę pełnił do czerwca 1922 roku, a w maju tego roku został awansowany do stopnia kapitana marynarki wojennej.

W 1924 roku na własną prośbę został przeniesiony do Korpusu Oficerów Rezerwy. Pracował następnie jako kierownik hurtowni tytoniowych w Królewskiej Hucie i Katowicach. Aktywnie działał w Związku Powstańców Śląskich i Lidze Morskiej. W 1928 roku założył Związek Byłych Marynarzy Powstańców Śląskich, zostając prezesem Zarządu Głównego.

W 1932 roku odpowiadał za nieumyślne zabójstwo, ale został uniewinniony przez sąd. Nie założył rodziny. Zmarł w wyniku wypadku 13 kwietnia 1938 roku w Katowicach.

Odnaczony m.in.: Orderem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Gwiazdą Górnośląską, 4-krotnie Krzyżem Walecznych oraz Krzyżem Niepodległości z Mieczami.

Podstawowe źródła: *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F. HAWRANEK, A. KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982; Z. JANECZEK, *Poczet dowódców powstań śląskich 1919-1920-1921. Wybrane sylwetki*. Katowice 2009; *Chorzowski Słownik Biograficzny. Edycja nowa*. RED. Z. KAPAŁA. T. 2. Chorzów 2008.

JÓZEF RYMER, polityk, działacz związkowy, pierwszy wojewoda śląski.

Urodził się 9 lutego 1882 roku w Zabełkowie niedaleko Raciborza, w rodzinie ubogiego chałupnika. Rodzice przeznaczili go do wykonywania zawodu kupieckiego. W rodzinnym Zabełkowie, w latach 1888–1895 uczęszczał do szkoły elementarnej. Z dalszej edukacji zrezygnował ponieważ już w wieku 16 lat wyjechał w celach zarobkowych do Westfalii. Tam, co prawda, przez pewien czas uczył się na wieczorowych kursach handlowych (w Essen), ale wobec faktu, iż nauka zaczęła kolidować z pracą zawodową, ostatecznie z edukacji zrezygnował. W miejscowości Dellwig zatrudnił się w miejscowej kopalni jako górnik. Na czas jego pracy w Westfalii datują się początki aktywności społeczno-politycznej. Działal w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” oraz w Towarzystwie Czytelni Ludowych. Co ważniejsze, w 1902 roku Józef Rymer został członkiem świeżo utworzonego Zjednoczenia Zawodowego Polskiego – organizacji stawiającej sobie za cel ochronę interesów pracowniczych polskich robotników pracujących na obczyźnie. Józef Rymer stanął na czele oddziału ZZP w Dellwig. Stopniowo awansował w hierarchii organizacyjnej. W 1907 roku wszedł w skład Zarządu Głównego ZZP, a w 1909 roku został sekretarzem Zarządu Głównego. Z ramienia tej organizacji brał udział w kongresach robotniczych w Bochum, w 1908 roku, w Berlinie, w 1909 roku i w Paryżu, w 1911 roku. Przemawiał tam nie tylko na temat ochrony praw robotniczych ale i narodowych, zwłaszcza przysługujących mniejszościom etnicznym. Był także reprezentantem ZZP w Najwyższym Urzędzie Ubezpieczeń. Apogeum ówczesnej działalności politycznej było powierzenie mu funkcji prezesa centralnego zarządu ZZP. Objęcie tego stanowiska wiązało się z koniecznością powrotu na Górny Śląsk bowiem w 1911 roku siedzibę zarządu ZZP przeniesiono z Bochum do Katowic. W rezultacie, tuż przed wybuchem I wojny światowej Józef Rymer znalazł się ponownie na Górnym Śląsku. Zaangażował się w działalność charytatywną. Działal w Komitecie Wykonawczym Niesienia Pomocy Głodującej Ludności Królestwa.

Dużo większą aktywność polityczną zaczął wykazywać już po zakończeniu działań wojennych, gdy pojawiła się realna szansa zajęcia przez Polskę Górnego Śląska. **We wrześniu 1919 roku wszedł w skład Komisariatu Rad Ludowych Śląskich w Sosnowcu, organizacji, która zastąpiła funkcjonujący uprzednio bytomski podkomisariat poznańskiej Naczelnej Rady Ludowej. Jako niekwestionowany lider śląskich struktur ZZP był jednym z organizatorów strajku generalnego, który wybuchł w sierpniu**

1920 roku i poprzedził rozpoczęcie II powstania śląskiego. Sam Józef Rymer, co prawda, bezpośrednio w walkach nie uczestniczył, wspierał jednak powstańców zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i aprowizacyjnej. Dodać jednak wypada, że wraz z przywódcami niemieckich organizacji zawodowych był, 28 sierpnia 1920 roku, jednym z sygnatariuszy apelu do obu walczących stron by zaprzestać rozlewu krwi. Uczynił to mimo, iż jeszcze przed wybuchem II powstania śląskiego sam został mocno poturbowany przez niemiecką bojówkę. W trakcie działań powstańczych na Górnym Śląsku Józef Rymer był już posłem na Sejm Ustawodawczy. Nominację przyjął 1 czerwca 1919 roku, kandydując w okręgu Mogilno w Wielkopolsce. Jako poseł, aktywny był przede wszystkim przy tworzeniu tzw. statutu organicznego, nadającego województwu śląskiemu autonomię. Równocześnie uważnie obserwował rozwój wypadków na Górnym Śląsku, szczególnie po ogłoszeniu niekorzystnych dla Polski propozycji delimitacji tego terenu, jako następstwa przegranego przez Polskę plebiscytu. Ostatecznie poparł ideę czynu zbrojnego, a w konsekwencji, najpierw, 2 maja 1921 roku, po raz kolejny jako lider ZZZP ogłosił strajk generalny, a następnie, już po wybuchu III powstania śląskiego, wszedł w skład Wydziału Wykonawczego, jako jednego z organów Naczelnej Władzy Powstańczej. W tym gremium Józef Rymer reprezentował, powstałą w maju 1920 roku, Narodową Partię Robotniczą.

Dnia 30 lipca 1921 roku, już po zakończeniu III powstania śląskiego, powołano do życia Naczelną Radę Ludową, której zadaniem było tworzenie zrębów polskiej administracji na ziemiach, które mogły przypaść Polsce. Józef Rymer, z ramienia NPR, wszedł w skład tej instytucji, a nawet został jej przewodniczącym. W tym samym czasie, w uznaniu dotychczasowych prac na rzecz przyłączenia Górnego Śląska do Polski, Naczelnik Państwa Józef Piłsudski wyznaczył go na przyszłego wojewodę śląskiego. Nominacja ta stała się faktem w 1922 roku, gdy Polska i Niemcy przejęły przyznane im części Górnego Śląska. Już jako wojewoda, Józef Rymer oficjalnie witał wkraczające do województwa śląskiego polskie wojsko. Nie dane mu było jednak odcisnąć silniejszego piętna na funkcjonowaniu województwa, bowiem po zaledwie kilku miesiącach urzędowania, 5 grudnia 1922 roku, zmarł na udar mózgu.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta oraz pośmiertnie Krzyżem Niepodległości. Żonaty z Teresą z domu Kozubek, miał dziewięcioro dzieci (m.in. synowie, Bernard, Czesław, Stefan, córka, Maria).

w myśli politycznej i działalności Polaków i Niemców w XX wieku. RED. D. KISIELEWICZ, L. RUBISZ. T. 2. Opole 2004; F. SERAFIN, *Działalność narodowa Józefa Rymera w latach 1918–1922*, [w:] *Nie tylko o Korfantym. Jeszcze o powstaniach śląskich i plebiscycie w świetle ostatnich badań*. RED. Z. KAPALA. Bytom 2000.

LECH KRZYŻANOWSKI

LUDWIK SKRZYPEK – działacz narodowy, wojskowy.

Urodził się 9 sierpnia 1891 roku w Górkach Wielkich, niedaleko Skoczowa, jako syn Jana – nauczyciela i wieloletniego wójta gminy Górki Wielkie oraz Marii z domu Krząszcz. Polskość rodzinnego domu od dziecka kształtowała w nim głębokie poczucie patriotyzmu. Był jednym z pierwszych absolwentów Cesarsko-Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego w Cieszynie, gdzie w roku 1910 złożył egzamin dojrzałości. Następnie w 1911 roku ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski we Lwowie. Rok później uzyskał z rąk Komisji Egzaminacyjnej dla Nauczycieli Szkół Ludowych i Wydziałowych w Cieszynie patent nauczycielski. Jednak już wcześniej, bo od 1910 roku pracował w zawodzie nauczycielskim w Szonychlu i Boguminie. Za swą pro-polską postawę i wychowywanie dzieci w duchu narodowym, przeniesiono go karnie do Ciężkowic koło Chrzanowa. Ten etap jego życia zakończony został wybuchem I wojny światowej w 1914 roku.

Jako poddany austriacki został w sierpniu 1914 roku zmobilizowany i wcielony do batalionu zapasowego 31 Pułku Obrony Krajowej. W grudniu tego samego roku ukończył szkołę oficerską we Freibergu, skąd został skierowany na front rosyjski. Na skutek odniesionych ran wysłano go do Lwowa, a następnie na Węgry. Po nominacji na stopień podporucznika w 1916 roku został dowódcą kompanii i instruktorem w szkole jednorocznych ochotników i podoficerów. Brał następnie udział w walkach na froncie włoskim (dowódca szwadronu kawalerii w stopniu chorążego). W maju 1918 roku podniesiony do rangi porucznika (*oberleitnant*) objął komendaturę pułkowej szkoły podoficerskiej w Cieszynie. Najdłuższy, spośród przebywających w garnizonie Polaków staż frontowy, doświadczenie dowódcy liniowego (za męstwo w boju odznaczony został *Militär Verdienstmedaille* – „*Signum Laudis*”), zapewniały mu duży autorytet. Korzystając z tego zorganizował konspirację wojskową POW.

Rozmowy prowadzone z lokalnymi politykami, dotyczące możliwości

współdziałania polskich oficerów z rodzącą się polską władzą, osiągnęły swe apogeum w burzliwych dniach 27-30 października 1918 roku. W tym czasie L. Skrzypek i Klemens Matusiak złożyli na ręce, powstałej 19 października, Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (RNKC), uroczyste ślubowanie wierności. Równoległe powstał plan zamachu wojskowego, autorstwa por. L. Skrzypka. Dwaj wymienieni poprzednio oficerowie, wraz z Franciszkiem Barteczkim, utworzyli jego ściśle kierownictwo – tzw. Ligę Oficerską.

Przewrót nastąpił w dniu 31 października 1918 roku. Zajęcie ważnych strategicznie obiektów w mieście przeprowadził por. L. Skrzypek. Kolejnym krokiem było przejęcie przez niego komendy nad 31 pułkiem. Władza wojskowa, znajdująca się do tej pory w rękach niemieckich, przekazana została Polakom. Jednocześnie zlikwidowano pozostałości niemieckie w musztrze, regulaminach i języku komendy. Pragnąc zapobiec ewentualnym samowolnym oddaleniom ze służby, w dniu 5 listopada, nowy komendant wydał rozkaz natychmiastowego powrotu do koszar wszystkich osób narodowości polskiej. Dokonany zamach umożliwił RNKC bezpośrednio umocnienie swej władzy w regionie, a także stworzenie własnego zaplecza wojskowego.

W grudniu 1918 roku L. Skrzypek przydzielony został, jako referent wojskowy, do cieszyńskich władz cywilnych. Pomimo zatargów z ówczesnym, nowym komendantem garnizonu, pozostał w czynnej służbie wojskowej. W roku 1919, w czasie agresji czeskiej na polskie terytorium Śląska Cieszyńskiego, podjął się organizacji kompanii ochotniczych, którymi obsadził istebniański odcinek frontu. Tam też, po krwawych walkach w dniu 29 stycznia 1919 roku, odparł Czechów, dążących do obejścia lewego skrzydła reszty wojsk polskich. Od lutego 1919 roku pełnił funkcję oficera łącznikowego między grupami generałów: Franciszka Aleksandrowicza i Franciszka Ksawerego Latinika.

Po zawieszeniu działań militarynych L. Skrzypek został, rozkazem Dowództwa Okręgu Generalnego, zwolniony ze służby wojskowej i przeniesiony do rezerwy w stopniu kapitana. **Pomimo tego w okresie walk powstańczych na Górnym Śląsku brał czynny udział w zbrojnej demonstracji w rejonie Czeladzi (II powstanie śląskie), skierowanej przeciwko antypolsko nastawionym bojówkom niemieckim. Następnie, w maju 1921 roku, uczestniczył na czele Batalionu Ochotników Ziemi Cieszyńskiej i Żywieckiej w walkach w czasie III powstania śląskiego.**

W okresie międzywojennym był aktywnym działaczem społecznym. Do września 1920 roku pełnił funkcję przewodniczącego I Obwodu Plebiscytowego w Cieszynie. Przez kilka kadencji był także Prezesem Cieszyńskiego Koła Oficerów Rezerwy oraz Wiceprezesem Zarządu Powiatowego Związku Powstańców Śląskich.

Już jako osoba cywilna został L. Skrzypek kierownikiem fabryki wyrobów drzewnych w Czeskim Cieszynie. Jednakże po podziale miasta, z racji swego propolskiego nastawienia, zmuszono go do rezygnacji z tej posady. Od listopada 1921 do grudnia 1926 roku pełnił funkcję dyrektora Towarzystwa dla Handlu i Przemysłu drzewnego „Las” w Cieszynie; zaś od stycznia 1927 roku prowadził własne przedsiębiorstwo. W 1932 roku został dyrektorem zarządzającym Komunalnej Kasy Oszczędności w Cieszynie, która pod jego kierownictwem rozwinęła się do rozmiarów największej instytucji oszczędnościowej i bankowo-kredytowej w mieście, jak i w powiecie cieszyńskim.

W czasie okupacji L. Skrzypek obłożnie zachorował. Pozbawiony pracy egzystował dzięki ofiarności i poświęceniu swej małżonki, Anny Skrzypek z domu Utler. Wyrzucony ze swego mieszkania przez okupanta również po wojnie nie doczekał się zadośćuczynienia. Nowe władze starannie o nim zapomniały, przydzielając najniższe z możliwych zaszerogowań emerytalnych. Schorowany i dotknięty paraliżem nie opuścił łóżka do swojej śmierci w 1965 roku. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych postać ta została „wygrzebana” z historycznego niebytu. Dziś jego nazwisko widnieje także na jednej z ulic Cieszyna oraz w rodzinnej miejscowości – Górkach Wielkich.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi (dwukrotnie), Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Gwiazdą Górnośląską, Medalem za Obronę Śląska, Krzyżem Srebrnym za Obronę Śląska II klasy.

Podstawowe źródła: Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (*akta personalno-odznaczeniowe Ludwika Skrzypka*); E. BUŁAWA, R. DANIEL, *Świt nad Olzą*. Cieszyn 1988; *Nadolzie zrywa okowy*. RED. R. DANIEL. Cieszyn 1998; F. LATINIK, *Walka o Śląsk Cieszyński w roku 1919*. Cieszyn 1934; *Ludzie zasłużeni dla Brennej i Górek*. RED. H. SZOTEK. Brenna-Górki 1998.

MIŁOSZ SKRZYPEK

WIKTOR SKRZYPEK – działacz narodowy,
wojskowy.

Urodził się 6 marca 1895 roku w Górkach Wielkich, w pobliżu Skoczowa, jako syn Jana – nauczyciela i wieloletniego wójta gminy Górki Wielkie oraz Marii z domu Krząszcz. Wychowany w duchu patriotycznym, czynnie zaangażował się później w walkę niepodległościową. W roku 1914 ukończył

Cesarsko-Królewskie Seminarium Nauczycielskie w Cieszynie, podejmując następnie pracę w zawodzie nauczycielskim. W 1915 roku został powołany do czynnej służby wojskowej. Po ukończeniu kursu w szkole oficerskiej we Freibergu, skierowano go na front. W 1918 roku znalazł się na włoskim teatrze działań wojennych. Zrządzeniem losu w macierzystym pułku służyli także dwaj jego bracia: Ludwik i Florian. Zjednało im to włoski przydomek „trio fratelli Polacchi”. W czasie walk został bardzo ciężko ranny, co zakończyło się wielomiesięczną rekonwalescencją w szpitalach w Nowym Sączu, a następnie w Karniowie (Jägerndorf) na Śląsku Opawskim. Za okazane na polu walki męstwo oraz odniesione rany został odznaczony: Verwundetendenmedaille – „Laeso Militi” oraz Militär Verdienstmedaille – „Signum Laudis”. Służbę w armii austriackiej zakończył w stopniu podporucznika.

Pod koniec roku 1918 wstąpił do wojska polskiego. Brał udział w wojnie z Czechosłowacją (1919) oraz w wojnie polsko-bolszewickiej z 1920 roku. **W 1921 roku czynnie zaangażował się w walki na obszarze Górnego Śląska (w III powstaniu śląskim).** W następnym roku, już w stopniu majora Wojska Polskiego, przeszedł do rezerwy. Mianowano go jednocześnie oficerem Straży Celnej i Granicznej.

W roku 1939 W. Skrzypek awansował do stopnia podpułkownika ww. formacji. Podczas kampanii wrześniowej walczył w Rejonie Rybnika, Świerklan i Warszowic, gdzie został ponownie ciężko ranny (rodzina otrzymała nawet mylną wiadomość o jego śmierci). Co ciekawe, przewieziono go do szpitala w Karniowie, w którym leczył się już 21 lat wcześniej. Po odzyskaniu sił wywieziony został do Oflagu VII A Murnau – obozu jenieckiego dla oficerów polskich, ulokowanego w Bawarii w mieście Murnau am Staffelsee. Przebywał w nim do czasu wyzwolenia go 29 kwietnia 1945 roku przez jeden z oddziałów amerykańskiej 12 Dywizji Pancerniej generała majora Rodericka R. Allena.

Ciężko schorowany zdecydował się na powrót do kraju, co wobec ówczesnej rzeczywistości politycznej nie było decyzją łatwą. Natychmiast jednak zgłosił się do służby w Dowództwie Wojsk Ochrony Pogranicza. W roku 1947 został usunięty z wojska i podjął pracę w Okręgowym Inspektoracie Urzędu Skarbowego w Katowicach. W latach 1949-1959 pracował kolejno w Zjednoczonych Zakładach Koksochemicznych w Chorzowie i Zjednoczeniu Geologiczno-Poszukiwawczym w Katowicach. Zmarł 26 maja 1961 roku w Katowicach.

Odznaczony m.in.: Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Medalem za Obronę Śląska, Śląskim Krzyżem Powstańcym oraz pośmiertnie Srebrnym Krzyżem Virtuti Militari V klasy za wojnę obronną 1939 roku.

Podstawowe źródła: Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (*akta personalno-odznaczeniowe Wiktora Skrzyпка*); K. SKRZYPEK, *Wspomnienie o podpułkowniku Straży Granicznej Wiktorze Skrzyпка* (rękopis z 1987 roku w posiadaniu autora); *Ludzie zasłużenie dla Brennej i Górek*. RED. H. SZOTEK. Brenna-Górki 1998.

MIŁOSZ SKRZYPEK

HENRYK SŁAWIK, dziennikarz, polityk.

Urodził się 16 lipca 1894 roku w Szerokiej koło Jastrzębia, w rodzinie małorolnego chłopa, jako syn Jana i Weroniki z domu Sobocik. Braki finansowe spowodowały, że krótko pobierał naukę, jedynie w szkole elementarnej. Paradoksalnie, to właśnie pomogło mu w utrzymaniu polskiej świadomości narodowej, o co mogło być trudno gdyby przez wiele lat poddany był wpływowi germanizacyjnym pruskiej szkoły. Podczas I wojny światowej, zmobilizowany do armii niemieckiej, walczył na froncie wschodnim, przez pewien czas przebywał nawet w rosyjskiej niewoli. Prawdopodobnie w tym czasie właśnie zetknął się po raz pierwszy z zasadami programowymi ruchu socjalistycznego, którym pozostał wierny do końca życia. Dość, że po zakończeniu I wojny światowej i po powrocie na Górny Śląsk, zaangażował się w działalność Polskiej Partii Socjalistycznej. **Z jej ramienia współpracował z Polskim Komisariatem Plebiscytowym, wygłaszając odczyty i przemówienia nawołujące do głosowania za Polską. Walczył we wszystkich trzech powstaniach śląskich.**

Po przyłączeniu części Górnego Śląska do Polski kontynuował działalność polityczną oraz społeczno-kulturalną. Był dziennikarzem „Gazety Robotniczej” od 1923 roku zatrudniony na stanowisku redaktora odpowiedzialnego, a od 1928 roku jako jej redaktor naczelny. Działał w Syndykacie Dziennikarzy Polskich Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, a od 1930 roku stanął na czele tej organizacji i funkcję prezesa sprawował nieprzerwanie aż do wybuchu II wojny światowej. W tym czasie mocno interesował się zagadnieniami społecznymi, m.in. rolą sportu w kształtowaniu postaw patriotycznych młodego pokolenia. Szczególnie aktywny był w organizacjach sportowych, skupiających młodzież o poglądach lewicowych. Od 1922 roku był prezesem Zarządu Okręgowego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego Młodzieży Robotniczej „Siła”, a rok później wszedł do zarządu głównego tej organizacji. Jego zasługą było spopularyzowanie „Siły” na Górnym Śląsku oraz zintegrowanie sportowego ruchu socjalistycznego w części cieszyńskiej

i górnośląskiej. Stopniowo, w okresie międzywojennym, rosła pozycja polityczna Henryka Sławika. Wykorzystał rozłam w szeregach górnośląskiej PPS związany z przyjęciem przez Józefa Biniszkiewicza, lokalnego przywódcy tej partii, prostanacyjnej linii politycznej. Po rozstaniu się J. Biniszkiewicza ze swym dotychczasowym ugrupowaniem, Henryk Sławik, który nie poparł sanacji, w 1928 roku stał się członkiem Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS na Górnym Śląsku, rok później został sekretarzem tego gremium, a od 1934 roku wszedł do Rady Naczelnej PPS. W 1929 roku Henryk Sławik kandydował z powodzeniem do Rady Miejskiej Katowic, jednak po kilku posiedzeniach zrezygnował z funkcji radnego.

Po wybuchu II wojny światowej Henryk Sławik opuścił Górny Śląsk. Początkowo przebywał w Rumunii, a następnie na Węgrzech. Tam został prezesem Polskiego Komitetu Obywatelskiego oraz delegatem rządu londyńskiego do spraw uchodźców polskich na Węgrzech. Pełniąc tę funkcję ściśle współdziałał z dr Josefem Antallem – komisarzem rządu węgierskiego do spraw uchodźców polskich. Zorganizował na bezprecedensowo szeroką skalę akcję pomocy uchodźcom pochodzenia żydowskiego, których wyposażał nie tylko w żywność ale i fałszywe dokumenty, legalizujące ich pobyt na Węgrzech. Skorzystało z nich miało nawet około 5 tys. osób. Jego zasługi w tej dziedzinie porównywano z Oskarem Schindlerem oraz Raulem Wallenbergiem. Właśnie ta część działalności spowodowała aresztowanie go przez Niemców, niedługo po ich wkroczeniu na Węgry. Zatrzymany, 16 lipca 1944 roku, został przewieziony do obozu koncentracyjnego Mauthausen, gdzie w sierpniu 1944 roku został rozstrzelany.

Odnaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Niepodległości, Orderem Orła Białego oraz Medalem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata nadanym przez Instytut Yad Vashem. Żonaty z Jadwigą z domu Puszyńska, miał córkę Krystynę.

Podstawowe źródła: *Śląski Słownik Biograficzny*. T. 1. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. Katowice 1977; *Polski Słownik Biograficzny*. RED. H. MARKIEWICZ. T. 38. Warszawa–Kraków 1997-1998; G. ŁUBCZYK, *Henryk Sławik - polski Wallenberg*. Warszawa 2003.

LECH KRZYŻANOWSKI

T TADEUSZ SZALIŃSKI, sędzia, polityk.

Urodził się 23 sierpnia 1898 roku w miejscowości Anielewo niedaleko Brodnicy, w rodzinie Brunona i Natalii z domu Żdzarska. Pochodził z Kujaw, ale uczyć zaczął się w Gnieźnie, w założonym w 1863 roku Królewskim Gimnazjum dla chłopców z niemieckim językiem wykładowym. Kilku pracujących w tej szkole nauczycieli polskich, m.in. dr Józef Ławicki, dr Władysław Kozłowski i dr Ignacy Henrykowski, powołali do życia konspiracyjną organizację uczniowską: Towarzystwo Tomasza Zana. Tadeusz Szaliński wstąpił do niej, a w 1916 roku, wraz z Mieczysławem Chmielewskim i Edwardem Korytkowskim stał się jednym z założycieli oddziału TTZ w Chełmnie. Używał w tym czasie pseudonimu „Sawa”. W latach 1917–1918, po powołaniu do armii niemieckiej, wysłany został na front rosyjski, a później francuski. Po zwolnieniu z wojska, powrócił do Gniezna, gdzie kontynuował działalność polityczną. Został członkiem miejscowej Rady Robotniczej i Żołnierskiej oraz Rady Ludowej. Uczestniczył także w walkach z Niemcami podczas powstania wielkopolskiego.

W latach 1919–1921 był ochotniczym żołnierzem Wojska Polskiego, uzyskując stopień podporucznika w oddziałach łączności. Należał również do Polskiej Organizacji Wojskowej. Na polecenie dowództwa tej konspiracyjnej organizacji udał się na Górny Śląsk by wesprzeć przygotowania do plebiscytu i przeszkalać oddziały gotowe podjąć walkę zbrojną na wypadek niekorzystnego dla Polski podziału Górnego Śląska. W efekcie wziął udział w III powstaniu śląskim jako szef łączności wojsk powstańczych. W trakcie działań zbrojnych współpracował z późniejszym wojewodą śląskim Michałem Grażyńskim, który reprezentował diametralnie odmienną od Wojciecha Korfantego linię programową. W rezultacie, Tadeusz Szaliński znalazł się wśród organizatorów buntu Grupy Wschodniej skierowanego przeciw W. Korfantemu. Epizod ten rzutował na wzajemną niechęć obu polityków w ciągu całego okresu międzywojennego.

Po zakończeniu powstania Tadeusz Szaliński rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Poznańskim, które ukończył w 1923 roku. Następnie, po odbyciu aplikacji i złożeniu egzaminu zawodowego, mianowany został sędzią. Zamieszkał w polskiej części Górnego Śląska i otrzymał, w 1926 roku, pracę w Sądzie Powiatowym w Królewskiej Hucie. Znanemu ze swych piśsudczykowskich poglądów, już w lutym 1927 roku zaproponowano mu stanowisko starosty w Pszczynie, w miejsce Franciszka Lercha. Decydując się na tę posadę, zgodnie z ówczesnym prawodawstwem zmuszony był na trwałe porzucić karierę sędzię. We wrześniu 1927 roku przeniesiony został na

stanowisko starosty świętochłowskiego (na miejsce Józefa Potyki) i urząd ten pełnił aż do wybuchu II wojny światowej. Przyczynił się do rozwoju powiatu świętochłowskiego, co udokumentowane zostało w wydanej, w 1931 roku, specjalnej monografii. W tym czasie pełnił również funkcję przewodniczącego Rady Komunalnej Kasy Oszczędności, prezesa Zarządu Okręgowego Związku Rezerwistów, członka Zarządu Okręgowego Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej oraz prezesa zarządu Polskiej Organizacji Wojskowej, a także członka Związku Strzeleckiego i Związku Powstańców Śląskich. Był autorem drobnych prac poświęconych konstytucji marcowej oraz prawu opcji według postanowień Konwencji Genewskiej, a także artykułów omawiających stosunki polsko–niemieckie, zamieszczanych w „Strażnicy Zachodniej”.

Po wybuchu II wojny światowej prawdopodobnie przebywał na Bliskim Wschodzie. Dalsze jego losy nie są znane.

Odnaczony: Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi, dwukrotnie Medalem za Waleczność oraz Medalem 10-lecia Odzyskanej Niepodległości. Żonaty z Janiną a domu Łańcucka.

Podstawowe źródła: *Czy wiesz kto to jest?* RED. S. ŁOZA. Warszawa 1938; *Ludzie miasta. Świętochłowski Słownik Biograficzny*. OPRAC. E. BRZOZOWSKI, J. HELIK. Cz. 5. Świętochłowice 1987; L. MUSIOŁ, *Pszczyna. Monografia historyczna*. Katowice 1936.

LECH KRZYŻANOWSKI

STEFAN MICHAŁ URBANOWICZ, urzędnik komunalny, sędzia, adwokat.

Urodził się 28 maja 1902 roku w Królewskiej Hucie, jako syn Ludwika, królewscohuckiego lekarza i Zofii z Frankenbergów. Jego brat, Feliks, w późniejszym czasie został dyrektorem szpitala miejskiego w Chorzowie. Stefan Urbanowicz początkowo uczęszczał do 4-klasowej szkoły ludowej w Królewskiej Hucie, następnie w tym samym mieście został uczniem gimnazjum humanistycznego. **W 1920 roku, jako ochotnik, zaciągnął się do armii gen. Józefa Hallera i był uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej. W tym samym roku został wyznaczony do pracy w Polskim Komisariacie Plebiscytowym mieszczącym się w Bytomiu. Zatrudniono go jako referenta w Wydziale Reemigracyjnym. Będąc członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej na Górnym Śląsku wziął czynny udział w III powstaniu śląskim. Walczył w pułku Straży Granicznej.**

Po zakończeniu walk odbył kurs Straży Celnej w Cieszynie i dzięki temu mógł podjąć pracę jako komisarz Straży Celnej. W marcu 1922 roku, w cieszyńskim gimnazjum im. A. Osuchowskiego, zdał egzamin maturalny, a następnie rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Duży wymiar obowiązków na uczelni wyższej kolidował z pracą zawodową w Korpusie Straży Celnej. W związku z tym, w 1924 roku, przeniósł się na Wydział Prawny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Tam, po czterech latach, ukończył studia, a w 1930 roku uzyskał stopień doktora nauk prawnych, na podstawie rozprawy: „Autonomiczny statut miejski ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstwa w byłej dzielnicy pruskiej”. Jeszcze będąc studentem, w maju 1925 roku, podjął pracę w Urzędzie Miasta w Królewskiej Hucie. Stopniowo awansował w hierarchii urzędniczej, zajmując stanowiska: pomocniczej siły biurowej (był sekretarzem przy Sądzie Przemysłowym i Kupieckim), od marca 1926 roku – sekretarza miejskiego, od lutego 1927 roku – starszego sekretarza miejskiego (pełnił funkcję kierownika oddziału opieki nad bezrobotnymi), wreszcie, od września 1928 roku – urzędowego referendariusza miejskiego. Do jego obowiązków należało wówczas: przewodniczenie Sądowi Przemysłowemu i Kupieckiemu oraz kierowanie biurem prawnym magistratu i biurem do spraw ubezpieczeniowych gminy. Równocześnie z pracą urzędniczą odbywał aplikację sądową, a 9 września 1932 roku złożył egzamin sędziowski. Jako pierwsze miejsce pracy wyznaczono mu Sąd Grodzki w Tarnowskich Górach, a następnie wydział zamiejscowy Izby Karnej katowickiego Sądu Okręgowego w tym samym mieście. Mimo podjęcia pracy sędziego, kontynuował, za zezwoleniem prezesa Sądu Apelacyjnego w Katowicach, pracę w królewskohuckim magistracie. W 1934 roku, na tle osobistego konfliktu z miejscowym kupcem drzewnym Wilhelmem Blumenreichem, przeniesiony został z Tarnowskich Gór, do Sądu Grodzkiego w Rudzie. W marcu 1935 roku, w związku z brakiem zgody na dalsze łączenie pracy sędziego z obowiązkami urzędnika miejskiego, wniósł podanie o zwolnienie ze służby sądowej i wpisany został na listę adwokatów. Kancelarię uruchomił w Chorzowie i prowadził ją aż do wybuchu II wojny światowej. Dnia 9 grudnia 1936 roku, przeniesiony w stan spoczynku, zakończył pracę w chorzowskim Urzędzie Miejskim, a swe uprawnienia emerytalne z tego tytułu zamienił na jednorazowe odszkodowanie.

Po wkroczeniu Niemców na Górną Śląsk, przeniósł się do Krakowa. Aresztowany tam przez Gestapo, został zastrzelony podczas próby ucieczki, 13 czerwca 1942 roku.

Odznaczony: Śląskim Krzyżem Walecznych I klasy, Medalem 10-lecia Odzyskanej Niepodległości. Żonaty: z Łucją, z domu Mierzowska. Nie miał dzieci.

Podstawowe źródła: Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach, akta osobowe, sygn. 2; Archiwum Państwowe w Katowicach, Akta Miasta Chorzowa, protokoły posiedzeń Rady Miejskiej Królewskiej Huty – Chorzowa z lat 1926–1937, sygn. 2947 do 2956, Akta Miasta Chorzowa, akta personalne, sygn. 71; *Chorzowski Słownik Biograficzny. Edycja nowa.* RED. Z KAPALA. T. 2. Chorzów 2008.

LECH KRZYŻANOWSKI

JÓZEF WITCZAK, polityk, adwokat.

Urodził się 1 lipca 1900 roku w Jastrzębiu Zdroju, w rodzinie Mikołaja, znanego lekarza i właściciela uzdrowiska w Jastrzębiu oraz Marii Anny von Adlersfeld. Do gimnazjum uczęszczał w Rybniku oraz we Wrocławiu. Naukę przerwał mu wybuch I wojny światowej. Józef Witczak został powołany do wojska pruskiego; walczył na różnych frontach I wojny światowej aż do 1917 roku. Wówczas, zwolniony z armii, rozpoczął studia prawnicze w Monachium. Naukę przerwał na wieść o powstaniu II Rzeczypospolitej i o narastającym konflikcie polsko-niemieckim o Górną Śląsk. Dla osoby wywodzącej się z rodziny pielęgnującej poczucie polskości, aktywne opowiadanie się w tym konflikcie po stronie Polski nie budziło żadnych wątpliwości. Został członkiem konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej, a w 1919 roku należał już do kierownictwa tej struktury na Górnym Śląsku. Wcześniej, w grudniu 1918 roku, uczestniczył w obradach Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu.

Starając się realizować wypracowany w Wielkopolsce model skutecznych starań o przejęcie spornego obszaru (w konsekwencji zwycięskiej insurekcji) był jednym z organizatorów I powstania śląskiego. Walczył pod Godowem i Gołkowicami. Uczestniczył także w dwóch następnych zrywach ludu polskiego na Górnym Śląsku. W II – brał udział w walkach na terenie powiatu rybnickiego, w III – był członkiem dowództwa grupy „Południe”, odpowiedzialnym za osłonę wywiadowczą. Współpracował również z Polskim Komisarjatem Plebiscytowym. Zajmował się przede wszystkim sprawami wywiadu, wchodził więc w skład Wydziału Wywiadowczego Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego, kierując jednym z jego referatów. Był też szefem II oddziału informacyjnego w Centrali Wychowania Fizycznego i Dowództwie Obrony Plebiscytu – instytucji, która pod przykryciem legalnej działalności, prowadziła przygotowania powstańcze.

Po podziale Górnego Śląska powrócił do studiów prawniczych, realizu-

jąc je już jednak na polskiej uczelni – Uniwersytecie Poznańskim. Magistrem prawa został w 1927 roku, następnie przyjęto go, już na Górnym Śląsku, na aplikację sędziowską. W zawodzie sędziowskim Józef Witczak pracował jednak bardzo krótko, gdyż już w 1931 roku przeszedł do adwokatury. Swoją kancelarię aż do wybuchu II wojny światowej prowadził w Katowicach przy ul. Mariackiej. W tym czasie jednak głównie zajmowała go działalność polityczna. Józef Witczak zaangażował się w nią po przewrocie majowym, konsekwentnie wspierając obóz sanacyjny. Dzięki temu, w 1930 roku, został posłem do Sejmu Śląskiego (II kadencji). Jeszcze w tym samym roku wybrany został posłem kolejnej kadencji i był nim do połowy lat trzydziestych. Reprezentował w Sejmie Śląskim Narodowo-Chrześcijańskie Zjednoczenie Pracy. Działał także w Związku Powstańców Śląskich. Dodać należy, że był w okresie międzywojennym bardzo majątnym człowiekiem – współwłaścicielem przejętego po ojcu zakładu leczniczego Jastrzębie Zdrój.

Po wybuchu II wojny światowej udał się na emigrację na Zachód. W randze kapitana trafił do 1 Dywizji Pancерnej gen. Stanisława Maczka, z którym przeszedł cały szlak bojowy. W 1946 roku powrócił do Polski i ponownie otworzył kancelarię adwokacką. Uniknął szykan ze strony komunistów, których ofiarą stał się m.in. jego starszy brat, Mikołaj junior – bezskutecznie domagający się zwrotu rodzinie Witczaków nieruchomości w Jastrzębiu Zdroju. Przez pewien czas Mikołaj, eksmitowany ze swego mieszkania, zmuszony był nawet korzystać z gościny u swego brata. Józef Witczak pozostał czynny zawodowo do 1975 roku. Zmarł w Katowicach, 6 września 1987 roku. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Jastrzębiu.

Odnaczone: Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Śląskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi. Żonaty z Krystyną z domu Piechota.

Podstawowe źródła: H. RECHOWICZ, *Sejm Śląski 1922-1939*. Katowice 1971, *Kalendarz Sądowy na rok 1934...do 1939*. OPRAC. J. KIRKICZENKO, M. KRACZKIEWICZ, b.m. i r.w.; W. MARCOŃ, *Józef Witczak jako reprezentant sanacji na forum Sejmu Śląskiego (1930-1935)*, [w:] *Spółczesność 2010*. RED. B. TECHMAŃSKA, M. ZAWADKA. Opole-Wrocław-Lubin 2011; www.jasnet.pl (dostęp 15 sierpnia 2011 r.).

ZYGMUNT JAN WUSATOWSKI, sędzia wojskowy, adwokat.

Urodził się 7 sierpnia 1878 roku w Jaśle, w średnio zamożnej rodzinie urzędniczej. Jego ojciec był geometrą. Korzystając z możliwości, jakie stwarzała autonomiczna Galicja w dziedzinie swobody nauczania w języku polskim, mógł bez większego obciążenia finansowego pokonywać kolejne szczeble edukacji, a w 1897 roku złożyć egzamin dojrzałości z wyróżnieniem. Następnie rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1901 roku ukończył prawo, po czym zdecydował się ubiegać o uzyskanie doktoratu. Także ta decyzja wpisywała się w pełni w tradycyjny model galicyjskiej kariery zawodowej. Zdobycie doktoratu było zabiegiem stosunkowo prostym, a wobec niewielkich wymagań także dość powszechnym. Uzyskanie tego stopnia naukowego szczególnie interesowało prawników ponieważ doktorat był niezbędny przy ubieganiu się o wpis na listę adwokatów. Ten zawód zaś, tradycyjnie połączony z wykonywaniem obowiązków notariusza, był dla młodych adeptów prawa ziszczeniem się marzeń, przynajmniej w odniesieniu do finansowej sfery życia zawodowego. Już w 1902 roku Zygmunt Wusatowski został doktorem prawa, a tym samym mógł wybrać dalszą karierę zawodową: sędziowską lub adwokacką. Jeszcze w 1901 roku rozpoczął praktykę sądową w Nowym Sączu by rok później, po uzyskaniu stopnia doktora, sformalizować ją w postaci tzw. auskultantury (ówczesnego odpowiednika aplikacji sędziowskiej). Nie ukończył jej wówczas jednak ponieważ od roku 1904 rozpoczął praktykę adwokacką w Nowym Sączu u dr Władysława Barbackiego. I tu jednak pozostawał bardzo krótko, bowiem jeszcze w tym samym roku ponownie przyjęty został w poczet auskultantów zachodniogalicyskiego wymiaru sprawiedliwości. W 1906 roku Zygmunt Wusatowski zdał egzamin sędziowski uzyskując notę bardzo dobrą. Po złożeniu egzaminu został tzw. adiunktem sędziowskim (odpowiednikiem późniejszego asesora) i rozpoczął pracę w Strzyżowie, a następnie w Starym Sączu. W tej drugiej miejscowości pracował do 1 grudnia 1914 roku. Wtedy to złożył wniosek o tymczasowe przeniesienie go w stan spoczynku w związku ze służbą wojskową.

W okresie I wojny światowej walczył w szeregach armii austro-węgierskiej. W końcowym okresie zmagania wojennych, 2 marca 1918 roku, złożył kolejny wniosek do władz sądowych, tym razem o przeniesienie w stały stan spoczynku. Po otrzymaniu decyzji zgodnej z jego wolą, od 2 listopada 1918 roku rozpoczął pracę w wojskowym sądzie polowym w Zamościu. W 1919 roku, awansowany do stopnia majora, pełnił funkcję szefa sądu polowego

11 dywizji piechoty. **W tej randze, 15 maja 1921 roku przybył na Górny Śląsk, na terenie którego rozpoczęło się III powstanie śląskie. Zygmunt Wusatowski zatrudniony został w Wydziale VI – prawnym Naczelnej Władzy Powstańczej. Była to instytucja sprawująca nadzór nad całym systemem powstańczego wymiaru sprawiedliwości. Początkowo kierował nią Bogdan Chorzelski, który jednak szybko przeniesiony został do tzw. lotnego sądu doraźnego. Jego następcą mianowano Antoniego Rostka, którego zastępcą został właśnie Zygmunt Wusatowski. Pod koniec III powstania śląskiego Wydział VI uległ przekształceniom organizacyjnym, w efekcie których stał się częścią Departamentu Spraw Wojskowych jako tzw. sekcja III. Wtedy również odszedł z niej Zygmunt Wusatowski, awansowany na stanowisko zwierzchnika powstańczych sądów polowych.**

Dnia 15 sierpnia 1921 roku, po trzymiesięcznym pobycie na Górnym Śląsku, z racji zakończenia walk, powrócił do służby w wojskowym sądownictwie na terenie Małopolski. Pełnił funkcję sędziego śledczego i orzekającego w wojskowych sądach okręgowych, od 1924 roku czynił to w stopniu podpułkownika, by ostatecznie, w 1929 roku, zostać przeniesiony w stan spoczynku jako były oficer wojskowego wymiaru sprawiedliwości. Dla Zygmunta Wusatowskiego nie była to bolesna decyzja. Był na nią przygotowany. Jeszcze w latach 1925–1927 zaliczył obowiązkową praktykę adwokacką u krakowskich mecenasów: Władysława Ekierta oraz Tadeusza i Zdzisława Kwiecińskich, a następnie, w 1927 roku, wpisany został w Krakowie na listę adwokatów. Teraz zatem, po rozstaniu z sądownictwem wojskowym, mógł skupić się wyłącznie na wykonywaniu obowiązków adwokata. Wszystko jednak wskazuje na to, iż zawód ten nie współgrał z temperamentem Zygmunta Wusatowskiego, a tego mankamentu nie rekompensowały nawet wyższe dochody związane z przynależnością do palestry. Mimo więc pokusy finansowej stabilności, ostatecznie zrezygnował on z adwokatury, próbując za wszelką cenę dostać się ponownie do cywilnego wymiaru sprawiedliwości. Jego zabiegi przyniosły powodzenie niedługo po przejściu na wojskową emeryturę. We wrześniu 1929 roku, mianowany został sędzią okręgowym śledczym w Krakowie. W tym charakterze pracował do jesieni 1932 roku, kiedy to, już w sposób nieodwołalny, przeniesiony został w stan spoczynku. Decyzja ta sprzyjała kolejnemu powrotowi Zygmunta Wusatowskiego do adwokatury. Pracował w niej do wybuchu II wojny światowej. Zajął się również wydawaniem opracowań naukowych. W 1933 roku napisał, wspólnie ze Stanisławem Gołębiem, podręcznik „Kodeks sądów polubownych”, a w 1934 roku „Ulgowe ustawodawstwo rolnicze”. Opracował również komentarze do kodeksu wykroczeń oraz do kodeksu karnego. Jego dalsze losy nie są znane.

Żonaty: z Zofią, z domu Tatar, miał trzech synów: Zygmunta, Romana i Antoniego oraz córkę Marię. Wychowywał także dwie córki jego żony Zofii z pierwszego małżeństwa: Zofię i Marię.

Podstawowe źródła: Archiwum Państwowe w Krakowie, zespół: Sąd Okręgowy w Krakowie. Akta osobowe sędziego Zygmunta Wusatowskiego, sygn. 1578; A. KWIATEK, *Powstańcze organy wymiaru sprawiedliwości na Górnym Śląsku w 1921 r.*, „Studia Śląskie. Seria Nowa” 1976, t. 29; L. KRZYŻANOWSKI, *Udział prawników w polsko-niemieckim konflikcie o Górny Śląsk (1919–1921)*, [w:] *Powstańcze miscellanea. Z badań nad biografistyką i ewidencją personalną powstań śląskich*. RED. Z. KAPAŁA. Bytom 2006.

LECH KRZYŻANOWSKI

JAN WYGLENDĄ, ps. „Siebert”, „Traugutt” – działacz plebiscytowy, uczestnik powstań śląskich, starosta.

Urodził się 23 listopada 1894 roku we wsi Brzeźnica koło Raciborza na Górnym Śląsku, w rodzinie Jana i Joanny z Gerlichów. Po zakończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w gimnazjum w Strzelcach, skąd w 1907 roku został relegowany za propolską postawę. Naukę kontynuował w Gimnazjum św. Marcina we Wrocławiu, gdzie w 1914 roku uzyskał maturę. Jeszcze jako gimnazjalista związał się z konspiracyjną organizacją niepodległościową: Związkiem Młodzieży Polskiej „Zet”, w której działał nadal po rozpoczęciu studiów na Wydziale Filozoficzno-Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego.

Okres studiów został przerwany w listopadzie 1914 roku przez pobór do wojska niemieckiego. Podczas I wojny światowej w pierwszym okresie został wysłany na front wschodni (walczył m.in. pod Kownem i Dyneburgiem, gdzie w 1915 roku został ranny po raz pierwszy). Po opuszczeniu szpitala w 1916 roku ponownie trafił na front, walcząc na zachodzie Europy (m.in. pod Ypres i Reims), gdzie po raz drugi został ranny. Skierowany do szpitala we Wrocławiu po wyleczeniu zdezerterował z wojska, ukrywając się do końca wojny we Wrocławiu.

W styczniu 1919 roku powrócił do rodzinnej miejscowości, gdzie utworzył jeden z pierwszych oddziałów polskich, ochraniających zebrania i wiece polskie. Za swoją działalność został na krótko aresztowany i osadzony

w więzieniu w Raciborzu, a wkrótce po raz kolejny w więzieniu wrocławskim (zwolniony dzięki obronie mecenasa Franciszka Lercha). Zwolniony z więzienia w lutym 1919 roku włączył się aktywnie w działalność niepodległościową.

Objął funkcję komendanta Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska (POW GŚl.) na powiat raciborski. Zagrożony ponownym aresztowaniem zmuszony został do opuszczenia powiatu raciborskiego i wyjechał do Piotrowic na Śląsku Cieszyńskim. W lipcu 1919 roku został zastępcą głównego komendanta i kierownikiem Referatu Wywiadu Dowództwa POW GŚl. W I powstaniu śląskim uczestniczył czynnie, dowodząc w bitwie pod Godowem (20 sierpnia 1919 roku) i na odcinku Godów-Ząbków. Po zakończeniu powstania opuścił Górny Śląsk i wyjechał do Krakowa, gdzie podjął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. W lutym 1920 roku powrócił na wezwanie pełnomocnika rządu polskiego, aby zacząć pracę w Polskim Komisariacie Plebiscytowym w Bytomiu, gdzie został kierownikiem sekretariatu w Wydziale Kulturalno-Oświatowym oraz tajnym łącznikiem z Dowództwem Głównym POW. Po wybuchu śląskiego 18 sierpnia 1920 roku opuścił hotel „Lomnitz”, by z polecenia Wojciecha Korfantego objąć dowodzenie polską samoobroną w powiecie raciborskim i rybnickim. Z podległymi sobie oddziałami powstańczymi zajął Wodzisław.

Jesienią 1920 roku objął stanowisko komendanta lotnych oddziałów szturmowych w Centrali Wychowania Fizycznego (w którą przekształcono POW GŚl.), został także dowódcą sotni w działającej od zakończenia II powstania mieszanej Policji Plebiscytowej (tzw. APO). W istniejącym od stycznia 1921 roku Dowództwie Obrony Plebiscytu stanął na czele Oddziału I Organizacyjno-Mobilizacyjnego. W trakcie przygotowań do III powstania został mianowany przez dowódcę Obrony Plebiscytu szefem sztabu powstańczej Grupy Operacyjnej „Północ”, którą to funkcję pełnił do zakończenia powstania. Kierował także osobiście walkami powstańczymi (m.in. 3 maja 1921 roku wraz z podległymi powstańcami zajął Tarnowskie Góry).

Po zakończeniu III powstania opuścił teren Górnego Śląska, zdemobilizowany w Jarocinie na krótko powrócił do przerwanych studiów prawniczych. W grudniu 1921 roku został wybranym prezesem Zarządu Głównego Związku Powstańców Śląskich. Po podziale Górnego Śląska zmuszony został do opuszczenia rodzinnego obszaru przyznanego Niemcom i zamieszkał w województwie śląskim. W 1924 roku został naczelnikiem gminy Nowa Wieś w powiecie katowickim, a następnie (w 1927) starostą powiatowym w Lublińcu, skąd w rok później przeniesiono go na analogiczne stanowisko do

Rybnika (które piastował do wybuchu II wojny światowej). Na podległym sobie terytorium zwalczał wpływy niemieckie, działał też społecznie (m.in. opiekując się Organizacją Młodzieży Powstańczej, działając w Górnośląskiej Komisji Odznaczeń).

Pod koniec stycznia 1939 roku złożył rezygnację z zajmowanego stanowiska starosty, został dyrektorem w administracji Spółki Akcyjnej Kopalnie Pszczyńskie. Jednocześnie czynnie uczestniczył w przygotowaniach do pozawojkowej obrony Śląska przed Niemcami i tworzeniu podstaw konspiracyjnej organizacji mającej rozpocząć działalność na wypadek ewentualnego zajęcia „polskiego” Górnego Śląska przez Niemców. Ponieważ jego nazwisko znalazło się w specjalnej niemieckiej księdze gończej (tzw. *Sonderfahndungsbuch Polen*) tuż po rozpoczęciu II wojny światowej opuścił Górny Śląsk i przez Kraków, Warszawę, Lublin i Lwów przedostał się do Rumunii (we Lwowie utworzył batalion powstańców śląskich, mający wspomagać obronę miasta). Z Rumunii szlakiem polskich żołnierzy przez Jugosławię i Włochy dotarł do Francji, prowadząc w Paryżu akcję niesienia pomocy byłym powstańcom. W wyniku kapitulacji Francji w czerwcu 1940 roku został zmuszony do kolejnej ewaluacji, tym razem poprzez Szkocję (obozы wojskowe dla Polaków w Biggar i Broughton oraz obóz na wyspie Bute) do Londynu, gdzie dotarł dzięki pomocy Arki Bożka. W stolicy Wielkiej Brytanii wszedł w skład Komitetu Organizacyjnego obchodów XX rocznicy III powstania śląskiego, był także jednym ze współautorów wspomnieniowej pozycji książkowej pt. „Walka o Śląsk trwa”. W 1942 roku podjął służbę wojskową w jednostkach brytyjskich, gdzie prowadził działalność kulturalno-oświatową oraz był tłumaczem. Równocześnie kształcił się na Wydziale Anglistyki Uniwersytetu St. Andrews oraz Uniwersytecie w Cambridge.

Do Polski powrócił jednym z pierwszych transportów w 1946 roku. Po powrocie wstąpił do Polskiej Partii Robotniczej (a potem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej) podjął pracę w Zabrzeńskim Zjednoczeniu Przemysłu Węglowego, w 1947 roku został dyrektorem administracyjno-finansowym Głównego Instytutu Górnictwa, a w rok później dyrektorem administracyjnym Głównego Instytutu Paliw Naturalnych. W styczniu 1950 roku został na podstawie oskarżeń o „faszyzację i szpiegostwo” aresztowany na mocy wyroku Sądu Wojskowego i uwięziony (wyrok odbył w więzieniach w Katowicach i Wronkach oraz w obozie pracy w Potulicach), wolność odzyskał dopiero w lipcu 1956 roku (w tym samym czasie został także zrehabilitowany). Do czasu przejścia na emeryturę w 1960 roku pracował w Przedsiębiorstwie Budowy Kopalń Płytkich w Katowicach. W okresie powojennym aktywnie działał społecznie. Był m.in. członkiem Krajowej Komisji Weteranów Powstań Śląskich, działaczem Związku Bojowników o Wolność

i Demokrację, współpracował z Instytutem Śląskim w Opolu i Wojskowym Instytutem Historycznym w Warszawie, w 1966 roku został honorowym członkiem Towarzystwa Miłośników Ziemi Raciborskiej. W 1972 roku decyzją Ministra Obrony Narodowej został awansowany na majora Wojska Polskiego. Zmarł 28 lutego 1973 roku w Rybniku, gdzie go pochowano.

Posiadał wiele odznaczeń, m.in. Krzyż Orderu Virtuti Militari V klasy, Krzyż Walecznych, Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Krzyż Niepodległości z Mieczami, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Dziesięciolecia, Order Sztandaru Pracy I klasy oraz Śląski Krzyż Powstańczy. Autor m.in. książki „Plebiscyt i powstania śląskie”.

Podstawowe źródła: *Tobie Polsko. Szkice biograficzne działaczy ruchu narodowego na Górnym Śląsku*. RED. W. LESIUK, W. ZIELIŃSKI. Opole-Katowice 1981; *Ludzie 35-lecia. Sylwetki zasłużonych dla województwa katowickiego*. RED. H. RECHOWICZ. Katowice 1979; H. WĄTROBA, *Jan Wyglenda (1894-1973). Biografia polityczna*. Katowice 1998 (maszynopis niepublikowanej pracy magisterskiej w posiadaniu autora)

MACIEJ FIC

KAROL WILHELM WYSTRYCHOWSKI, sędzia, adwokat.

Urodził się 17 kwietnia 1904 roku w Bytomiu, w rodzinie pielęgnującej polskie tradycje narodowe. Jego ojciec Wojciech, działacz plebiscytowy, nauczyciel i inspektor szkolny, był od 1930 roku radnym Rady Miejskiej w Królewskiej Hucie. Karol Wystrychowski do szkoły powszechnej uczęszczał w Bytomiu, tam również zaczął uczyć się w gimnazjum, zaś naukę na tym szczeblu edukacji zakończył w polskiej już Królewskiej Hucie. W okresie gimnazjalnym należał do tajnego Związku Filaretów. **Jako ochotnik współpracował z Polskim Komisarjatem Plebiscytowym w Bytomiu. Gdy okazało się, że o podziale Górnego Śląska musi zadecydować starcie zbrojne (III powstanie śląskie) Karol Wystrychowski wziął w nim udział. Aresztowany z tego powodu w 1922 roku przez Niemców, odzyskał wolność dzięki interwencji francuskich wojskowych.**

Po przyłączeniu części Górnego Śląska do Polski, rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie w Poznaniu. Po ich ukończeniu, w 1927 roku, został aplikantem sędziowskim, odbywając praktykę w różnych sądach powiatowych na Górnym Śląsku. Egzamin sędziowski zdał w 1929 roku. Po okresie

asesury, od 1 października 1932 roku do 31 stycznia 1933 roku pracował jako sędzia w Sądzie Grodzkim w Katowicach. W latach 1932–1933 pełnił, na wniosek Frakcji Chrześcijańsko-Demokratycznej w Radzie Miejskiej Królewskiej Huty, funkcję zastępcy przewodniczącego Urzędu Rozjemczego dla spraw Najmu. Miejsowa chadecja, przeciwstawiając go kojarzonemu z sanacją sędziemu Arturowi Kleskiemu, bezskutecznie usiłowała nawet prze-forsować kandydaturę Karola Wystrychowskiego na przewodniczącego tego urzędu. Ostatecznie funkcja ta przypadła A. Kleskiemu. W 1932 roku, jako reprezentant obywateli Królewskiej Huty, wszedł w skład Kuratorium Rzeźni Miejskiej. 1 lutego 1933 roku Karol Wystrychowski zrezygnował z orzekania i uzyskał wpis na listę adwokatów. Otworzył kancelarię w Chorzowie, którą prowadził aż do wybuchu II wojny św. W tym czasie działał w bliżej niezidentyfikowanych „organizacjach lokalnych o obliczu nacjonalistycznym” — taką opinię, w każdym razie, sformułowali urzędnicy Ministerstwa Sprawiedliwości, charakteryzując go w 1953 roku.

Ze względu na udział w III powstaniu śląskim, po wybuchu wojny, jego nazwisko znalazło się w niemieckiej „Nadzwyczajnej książce poszukiwawczej – polskiej — Sonderfahndungsbuch – Polen”. Zagrożony aresztowaniem, Karol Wystrychowski nie mógł pozostać na Górnym Śląsku. Uciekł do Generalnej Guberni i ukrywał się pod zmienionym nazwiskiem w Lublinie. Pracował tam jako pomocnik handlowy i pracownik biurowy w sklepie. 13 sierpnia 1944 roku wstąpił w szeregi 1 Armii Wojska Polskiego. W składzie 3 dywizji piechoty przeszedł jej cały szlak bojowy. Po zakończeniu działań wojennych powrócił do Polski i został przydzielony do pracy w sądownictwie wojskowym, jako sędzia Wojskowego Sądu Rejonowego w Katowicach. Podczas wyborów do Sejmu, w 1947 roku, był szefem sztabu ochrony wyborów na terenie Głogowa, Nowej Soli i Wołowa. Zdemobilizowany, w lutym 1952 roku, w stopniu majora, (później awansowany został jeszcze do stopnia podpułkownika w stanie spoczynku), krótko pełnił funkcję obrońcy wojskowego, a następnie radcy prawnego w Przedsiębiorstwie Robót Inżynierskich Przemysłu Węglowego w Katowicach. 31 stycznia 1953 roku powrócił do pracy w adwokaturze. Został członkiem Zespołu Adwokackiego nr 4 w Katowicach. Zatrudniony był tam aż do przejścia na emeryturę, w lutym 1978 roku. Pełnił, od grudnia 1970 r., funkcję zastępcy kierownika Zespołu Adwokackiego nr 4. Po przejściu na emeryturę działał jeszcze (w 1979 roku) w komisji wewnętrznej Wojewódzkiej Izby Adwokackiej w Katowicach. Ponadto, w okresie powojennym, należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, pełniąc tam funkcję prezesa koła przy Wojewódzkiej Izbie Adwokackiej. Był także rzecznikiem dyscyplinarnym oraz kierownikiem Komisji Historycznej w katowickim oddziale miejskim

ZBoWiD. Był prezesem koła obrońców wojskowych przy Wojskowym Sądzie Garnizonowym w Katowicach, prezesem Rady Klubów Oficerów Rezerwy w Chorzowie oraz członkiem zarządu miejskiego Ligi Obrony Kraju. Zmarł 18 lutego 1980 roku.

Odnaczone: Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Śląskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym Medalem „Zasłużonym na polu chwały”, Medalem za udział w walkach o Berlin, Odznaką Grunwaldzką oraz licznymi odznaczeniami radzieckimi. Żona Wanda, miał jednego syna: Bolka oraz trzy córki: Renatę, Jolantę i Krystynę.

Podstawowe źródła: Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach, akta osobowe, sygn. arch 101; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, zespół: Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach, akta spraw, sygn. IPN Ka 1/97, 1/98, 1/100, 1/106, 1/110 i in.; B. SURÓWKA, *Księga zagłady*, „Dziennik Zachodni” 1966, nr 120.

LECH KRZYŻANOWSKI

A ALFONS ZGRZEBNIOK, ps. „Rakoczy” – śląski działacz polityczny, dowódca powstań śląskich.

Urodził się 16 sierpnia 1891 roku w Dziergowicach. Pochodził z rodziny chłopskiej, był synem Juliusza i Eleonory z Rakoczych. Ukończył szkołę powszechną w Dziergowicach, gimnazjum w Raciborzu, gdzie należał do kółka narodowego. Naukę kontynuował studiując teologię, filozofię i ekonomię współczesną na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie należał do działającej w polskich skupiskach akademickich Związku Młodzieży Polskiej „Zet”. Lata pierwszej wojny światowej spędził w armii niemieckiej (walcząc na froncie zachodnim, gdzie trzykrotnie był ranny); jej koniec zastał go w kozielskim garnizonie w stopniu porucznika. W 1918 roku nawiązał pierwsze kontakty z wielkopolskimi przedstawicielami ruchu niepodległościowego.

Od stycznia 1919 roku był jednym z najważniejszych członków Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska (POW GŚl.), pierwotnie jako komendant powiatu kozielskiego i raciborskiego. W lutym 1919 roku wszedł w skład Komitetu Wykonawczego POW GŚl., w kwietniu wszedł w skład delegacji, która przedstawiła Naczelnej radzie Ludowej w Poznaniu odrzucony przez nią plan powstania. Od 7 sierpnia 1919

roku został komendantem głównym POW GŚl. (funkcję pełnił do sierpnia 1920 roku). Był jednym z dowódców I powstania śląskiego. Po jego zakończeniu zajął się organizowaniem pomocy dla powstańców i ich rodzin, został szefem sekcji wojskowej utworzonego w Sosnowcu Komisariatu Rad Ludowych Śląskich, brał udział w pracach Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu (m.in. kierował obroną jego siedziby - hotelu „Lomnitz” przed próbą zbrojnego opanowania przez bojówki niemieckie). W II powstaniu śląskim ponownie objął jego naczelne dowództwo, po reorganizacji POW GŚl. Został zastępcą szefa Centrali Wychowania Fizycznego.

W czasie III powstania śląskiego był szefem oddziału personalnego Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych, następnie zaś doradcą wojskowym przy sztabie 1. Dywizji Wojsk Powstańczych.

Po powstaniu w 1921 roku A. Zgrzebniok był jednym z założycieli Związku Byłych Powstańców, następnie brał udział w tworzeniu Związku Obrony Kresów Zachodnich oraz Komitetu Polskiego dla Górnego Śląska, został także członkiem władz naczelnych Związku Powstańców Śląskich. Do 1923 roku pracował w sztabie generała Stanisława Szeptyckiego.

Po podziale Górnego Śląska w latach 1923-27 podjął pracę nauczyciela wychowania fizycznego w gimnazjum w Hajdukach Wielkich (Chorzów), prowadził też aktywną działalność społeczną (m.in. redagował miesięcznik „Młoda Polska”). W 1927 roku przeszedł do pracy w referacie w Wydziale Wojskowym Komisariatu Generalnego RP w Gdańsku. Na początku lat trzydziestych krótko pracował w Sztabie Głównym w Warszawie, po czym został naczelnikiem Wydziału Pracy i Opieki Społecznej Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu, gdzie pełnił równocześnie funkcję prezesa Zarządu Wojewódzkiego Związku Powstańców Pomorskich. W 1934 roku mianowany został wicewojewodą białostockim. Zmarł nagle 30 stycznia 1937 roku podczas urlopu w Marcinkowicach pod Nowym Sączem. Został pochowany w Kwaterze Dowódców Powstań Śląskich na cmentarzu komunalnym w Rybniku.

Posiadał m.in. Order Virtuti Militari I klasy, Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I klasy, Krzyż Niepodległości z Mieczami, Krzyż Oficerski Orderu Polonia Restituta oraz Złoty Krzyż Zasługi.

Zakończenie

„Każdy wybór jest subiektywny” – pisał Konrad T. Naylor we wstępie do pracy pt. *100 postaci, które miały największy wpływ na dzieje Polski*⁷. Trudno się z tym stwierdzeniem nie zgodzić, tak stało się i tym razem. Zdecydowaliśmy się umieścić w niniejszym opracowaniu informacje na temat blisko pięćdziesięciu osób, związanych z Górnym Śląskiem i biorących udział (w różnym wymiarze i natężeniu) w powstaniach śląskich i plebiscycie 1921 roku, wybierając je według własnego uznania.

Po przeprowadzeniu wyboru nie staraliśmy się jednak dokonywać porównywania i hierarchizowania opisywanych postaci, uznaliśmy że takie rozwiązanie mogłoby stanowić powód do nadmiernych ocen i niepotrzebnych komentarzy. Dlatego ostatecznie przyjęliśmy „alfabetyczne” rozwiązanie, pozwalające ponadto na przejrzyste korzystanie z tomu.

Budując syntetyczny obraz przedstawionej grypy „wybitnych” należy skonstatować, że „wybitność” niektórych z nich określić można mianem „niepełnej”. Owa niepełność może dotyczyć albo czasu (czyli w pewnym momencie ich postawa i poczynania z dzisiejszej perspektywy nie zasługują na uznanie – jak w przypadku ks. E. Krzoski, działającego w ruchu „księży-partiotów”), albo terytorium (ponieważ z różnych powodów z terenem Górnego Śląska związali swe życie tylko przez jakiś okres, jak np. Jan Ludyga-Laskowski). Niezależnie o tego warto dostrzec, że praktycznie wszyscy bohaterowie niniejszej pracy swoim działaniem przez większość życia wyróżniali się pozytywnie spośród swoich współmieszkańców.

Pisząc nasz *Poczet...*, doszliśmy do wniosku, że dla współczesnych odbiorców życiorysy wybitnych powstańców winny nieść z sobą jeszcze jeden bardzo ważny przekaz – iż obok „patriotyzmu walki” równie ważny pozostaje „patriotyzm pokoju”. Na kartach naszej książki staramy się udowodnić, że co rusz okazuje się, że umiejętność działania w czasie pokojowym i tworzenia ważnych i potrzebnych inicjatyw staje się równie ważna – a często także równie trudna – jak prowadzenie działań militarnych i rywalizacja na polu bitwy. Warto po raz kolejny oddać głos K.T. Naylorowi, który dostrzegł ten problem w odniesieniu do całego kraju pisząc: „To zresztą sprawa szersza – osobliwość dziejów Polski, w których miecz, karabin i pióro znaczyły zawsze więcej niż pług i obrabiarka, a aparat Pistorisza [aparat wykorzystywany przy produkcji alkoholu – przyp. M.F.] ceniono zawsze wyżej niż aparat Bergera [aparat wspomagający poprawę kondycji ludzi zdrowych i pomagający

⁷ K.T. NAYLOR, *100 postaci, które miały największy wpływ na dzieje Polski*. Londyn 1996, s. 9.

walczyć z różnymi zaburzeniami psychosomatycznymi, powstałymi wskutek tzw. chorób cywilizacyjnych – przyp. M.F.]”⁸.

Ta konkluzja powinna brzmieć jak przestroga dla dzisiejszych mieszkańców zjednoczonej Europy, którzy mają ogromne perspektywy życia w świecie pozbawionym konfliktów, ale wobec zagrożeń globalnego kryzysu – wymagającym aktywności i przedsiębiorczości. Dlatego wielu z powstańców można dzisiejszym Górnosłazakom stawiać za wzór do naśladowania. Wzór osoby, która w zależności od tego, w jakich realiach przychodzi jej żyć, potrafi zaoferować od siebie to, czym wyróżnia się spośród innych. Jak Teofil Ociepka z „Czarnego Ogrodu” Małgorzaty Szejnert, który uważał, że świat można zmienić tylko od wewnątrz, zmieniając siebie⁹. Trudno się z taką puentą nie zgodzić...

⁸ Tamże, s. 10.

⁹ M. SZEJNERT, *Czarny Ogród*. Kraków 2007, s. 90.

Wykaz wykorzystanych źródeł i literatury¹⁰

Archiwa

1. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, zespoły:
Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach;
Charakterystyka Jana Grzbieli;
2. Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach,
zespół: akta osobowe adwokatów;
3. Archiwum Państwowe w Katowicach, zespoły:
Akta Miasta Chorzowa,
Akta osobowe nauczycieli województwa śląskiego 1918–1939;
Śląski Instytut Naukowy.
4. Archiwum Państwowe w Krakowie,
zespół: Akta osobowe sędziów.
5. Archiwum Śląskiej Izby Lekarskiej w Katowicach,
zespół: Akta osobowe lekarzy.
6. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie
Akta personalno-odznaczeniowe Ludwika Skrzypka;
Akta personalno-odznaczeniowe Wiktora Skrzypka.

Prasa

„Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego” 1932; 1935.
Kalendarz sądowy na 1929 rok, b.m. i r.w.;
„Kalendarz Sądowy” 1929; 1934-1939.
„Palestra” 1980.

¹⁰ W wykazie nie uwzględniono pozycji wymienionych w przypisach wstępu i zakończenia.

Opracowania i literatura

1. BARON J., *Dr med. Ignacy Nowak* „Ginekologia Polska” 1967, nr 7;
2. BUŁAWA E., DANIEL R., *Świt nad Olzą*. Cieszyn 1988;
3. *Chorzowski Słownik Biograficzny. Edycja nowa*.
RED. Z KAPAŁA. T. 2. Chorzów 2008;
4. *Chorzowski słownik biograficzny*. RED. J. MODRZYŃSKI.
Chorzów 1997;
5. *Czy wiesz kto to jest?* RED. S. ŁOZA. Warszawa 1938;
6. CZYŁOK T., *O tych, którzy tworzyli górnośląskie
Harcerstwo – Jan Grzbiela*. „Harcerstwo” 1994, nr 3;
7. DAWID A., *Kośni z Chróścic. Dzieje rodu na tle przemian
społeczno-politycznych Śląska w XIX i XX wieku*. Toruń 2009;
8. DŁUGAJCZYK E., *Jak poeta walczył o zawód prawnika. Kilka
uzupełnień do życiorysu Jana Nikodema Jaronia*, „Poglądy” 1971, nr 9;
9. *Encyklopedia powstań śląskich*. RED. F HAWRANEK, A.
KWIATEK, W. LESIUK, M. LIS, B. REINER. Opole 1982;
10. FAŁECKI T., *Pobył Wojciecha Korfantego w Czechosłowacji
w świetle materiałów praskiego ministerstwa spraw wewnętrznych*.
„Szkice Archiwalno-Historyczne” 1998, nr 1;
11. FIC M., *Jan Kustos (1893–1932) – separatysta czy
autonomista górnośląski?* Katowice 2010;
12. GAWRYCH J., *Hotel Lomnitz. Z tajemnic szefa wywiadu*.
Katowice 1947;
13. GŁADYSZ A., *Jan Nikodem Jaroń*. Katowice 1961;
14. GOLEC J., BOJDA S., *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*.
T. 1. Cieszyn 1993;
15. GOLEC J., BOJDA S., *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*.
T. 3. Cieszyn 1998;
16. GOLEC J., BOJDA S., *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*.
T. II. Cieszyn 1995;
17. HAJDUK R., *Arka Bożek*. Warszawa 1975;
18. HOJKA Z., *Józef Rymer. Biografia polityczna*. Katowice 2002;
19. JANECZEK Z., *Poczet dowódców powstań śląskich 1919–1920–1921*.
Wybrane sylwetki. Katowice 2009;
20. JAROŃ J.N., *Z pamiętnika Górnoślązaka oraz inne wiersze liryczne*.
Katowice 1932;
21. JARZEMBOWSKI K., KUPRIANOWICZ L., *Harcmistrzyńie i harcmistrze
Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920–1949*.
Kraków 2006;

22. JĘŻAK F., *Burmistrzowie i komisarze miasta Białej*, „Kalendarz Beskidzki” 1991;
23. *Jubileusz 80-lecia Izby Adwokackiej w Katowicach*, „Palestra” 2004, nr 5-6;
24. KACZMAREK R.: *Józef Biniszkiwicz (1875–1940). Biografia polityczna*. Katowice 1994;
25. KIJONKA T., *W służbie do końca*, „Poglądy” 1971, nr 9;
26. KISIELEWICZ D., *Arka Bożek (1899–1954). Działacz społeczno-polityczny Śląska Opolskiego*. Opole 2006;
27. KLISTAŁA J., *Martyrologium mieszkańców Ziemi Rybnickiej, Wodzisławia Śląskiego, Żor, Raciborza w latach 1939-1945. Słownik biograficzny*. 2006 b.m.w.;
28. KRZYŻANOWSKI L., *Dr Ignacy Nowak (1887–1966) – lekarz, społecznik, działacz polityczny. Rys biograficzny zasłużonego Chorzowianina*, „Zeszyty Chorzowskie” 2002, nr 6;
29. KRZYŻANOWSKI L., *Józef Rymer – działacz narodowy i społeczny, pierwszy wojewoda śląski*, [w:] *Śląsk w myśli politycznej i działalności Polaków i Niemców w XX wieku*. RED. D. KISIELEWICZ, L. RUBISZ. , T. 2. Opole 2004;
30. KRZYŻANOWSKI L., *Nowak Ignacy*, [w:] *Chorzowski Słownik Biograficzny. Seria nowa*. RED. Z. KAPALEA. T. 2. Chorzów 2008;
31. KRZYŻANOWSKI L., *Sędziowie w II Rzeczypospolitej. Okręgi apelacyjne: krakowski i katowicki*. Katowice 2011;
32. KRZYŻANOWSKI L., *Udział prawników w polsko-niemieckim konflikcie o Górny Śląsk (1919–1921)*, [w:] *Powstańcze miscellanea. Z badań nad biografistyką i ewidencją personalną powstań śląskich*. RED. Z. KAPALEA. Bytom 2006;
33. *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*. RED. J. MAJCHROWSKI. Warszawa 1994;
34. *Kto był kim w II RP*. RED. J. MAJCHROWSKI. Warszawa 1994;
35. KWIATEK A., *Powstańcze organy wymiaru sprawiedliwości na Górnym Śląsku w 1921 r.*, „Studia Śląskie. Seria Nowa” 1976, t. 29;
36. LATINIK F., *Walka o Śląsk Cieszyński w roku 1919*. Cieszyn 1934;
37. LEWANDOWSKI J., *Kto pamięta Adama Kocura*, „Katolik” 1984, nr 19;
38. LUBOSZ B., *Bolesława Lubosza Alfabet Śląski*. Katowice 1995;
39. *Ludzie 35-lecia. Sylwetki zasłużonych dla województwa katowickiego*. RED. H. RECHOWICZ. Katowice 1979;
40. *Ludzie miasta. Świętochłowicki Słownik Biograficzny*. OPRAC. E. BRZozowski, J. HELIK. Cz. 5. Świętochłowice 1987;
41. *Ludzie spod znaku Rodła. Biografie działaczy Związku Polaków*

- w Niemczech na Śląsku Opolskim. RED. F. HAWRANEK. T. 1. Opole 1973;
42. *Ludzie zastużenie dla Brennej i Górek*. RED. H. SZOTEK. Brenna-Górki 1998.
43. ŁĄCZEWSKI J., *Michał Grażyński (1890–1965)*. *Sylwetka polityka*. Częstochowa 2000;
44. ŁOZA S., *Czy wiesz kto to jest?* Warszawa 1938;
45. ŁUBCZYK G., *Henryk Sławik - polski Wallenberg*. Warszawa 2003;
46. MADEJA J., *E. Imiela, J. Żymetka, R. Wydra, B. Krawczyk*. *Zastużeni nauczyciele i działacze plebiscytowi*. Opole 1960;
47. MARCOŃ W., *Autonomia śląska 1922–1939 wybrane zagadnienia*. Toruń 2009;
48. MARCOŃ W., *Józef Witczak jako reprezentant sanacji na forum Sejmu Śląskiego (1930–1935)*, [w:] *Spoleczeństwo 2010*. RED. B. TECHMAŃSKA, M. ZAWADKA. Opole-Wrocław-Lubin 2011;
49. MARSZAŁEK L., *O Michale Grażyńskim wspomnienia i refleksje*. Katowice 1990;
50. MIKITIN J., GRZEŚKOWIAK G., *Policja województwa śląskiego 1922–1939*. Warszawa 2008;
51. MIKITIN J., *Szkolnictwo policyjne w województwie śląskim w okresie międzywojennym* (niepublikowana praca doktorska złożona w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Śląskiego);
52. MUSIALIK W., *Michał Tadeusz Grażyński, 1890–1965. Biografia polityczna*. Opole 1989;
53. MUSIOŁ L., *Pszczyna. Monografia historyczna*. Katowice 1936;
54. *Nadolzie zrywa okowy*. RED. R. DANIEL. Cieszyn 1998;
55. *O duszę polską*. OPR. A. STEUER, J. LIPONSKA-MURZYN, B. CIMAŁA, W. ŚLĘZAK. Katowice 1991;
56. *O polski Śląsk. Tadeusz Michejda (1895–1955), Władysław Michejda (1896–1943)*. RED. L. SZARANIEC. Katowice 2000;
57. OGRODZIŃSKI W., *Śląsk w poezji Jana Nikodema Jaronia*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1931, t. 3;
58. ORACKI T., *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*. Warszawa 1983.
59. ORZECZOWSKI M., *Wojciech Korfanty. Biografia polityczna*. Wrocław 1975;
60. PAMPUCH P., *Jan Nikodem Jaroń*, „Zaranie Śląskie” 1929, t. 5;
61. PIEGZA M., *Patroni świętochłowskich ulic*. Świętochłowice 2005;
62. *Piekarzanie. Leksykon mieszkańców Piekar Śląskich*. RED. H. GAWLIK, J. GRAJEWSKA-WRÓBEL, L. WOSTAL, Z. BOGACKI,

- Piekary Śląskie 2010;
63. *Polski słownik biograficzny*. RED. E. ROSTWOROWSKI. T. 20. Wrocław-Warszawa-Kraków 1975;
  64. *Polski Słownik Biograficzny*. RED. E. ROZTWOROWSKI. T. 10. Wrocław-Warszawa-Kraków 1964;
  65. *Polski Słownik Biograficzny*. RED. H. MARKIEWICZ. T. 38. Warszawa-Kraków 1997-1998;
  66. *Polskości bastion. Szkice z przeszłości Macierzy*. RED. R. DANIEL. Cieszyn 1985;
  67. PORDZIK P., *Dr med. Ignacy Nowak, lekarz, działacz narodowy, społeczny i polityk 1887–1966* (niepublikowana praca doktorska złożona w Bibliotece Głównej Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach);
  68. *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*. RED. A. KUNERT. T.1 A-D. Warszawa 1998;
  69. *Pozostaną w naszej pamięci. Dr med. Ignacy Nowak, „Służba Zdrowia”* 1967, nr 9;
  70. PRZEWŁOCKI J., *Wojciech Korfanty. Polityka, wzloty i niepowodzenia*. Kielce 1993;
  71. PRZYBYLSKI H., *Wojciech Korfanty sprzed 80 lat we wspomnieniach polityków polskich*. „Kronika Katowic” 1999, t. 8;
  72. R. DANIEL, *Przewrót*. „Kalendarz Cieszyński” 1987;
  73. RECHOWICZ H., *Sejm Śląski 1922–1939*. Katowice 1971;
  74. RECHOWICZ H., *Wojewoda śląski dr Michał Grażyński*. Warszawa-Kraków 1988;
  75. SERAFIN F., *Działalność narodowa Józefa Rymera w latach 1918–1922*, [w:] *Nie tylko o Korfantym. Jeszcze o powstaniach śląskich i plebiscycie w świetle ostatnich badań*. RED. Z. KAPAŁA. Bytom 2000;
  76. SIERADZKA D., *Prezydent Katowic w latach 1928–1939, Adam Kocur*. Katowice 1992;
  77. SIERADZKA D., *Z dziejów samorządu komunalnego miasta Chorzowa (do 1939 r.)*. Chorzów 1995;
  78. SKRZYPEK K., *Wspomnienie o podpułkowniku Straży Granicznej Wiktorze Skrzyпку* (rękopis z 1987 roku w posiadaniu autora);
  79. SKRZYPEK M., *Wojciech Korfanty*. Warszawa 2009;
  80. *Słownik Biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922–2008*. RED. J. MYSZOR. Katowice 2009;
  81. *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*. RED. F. TYCH. T. 1. Warszawa 1985;
  82. *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego*

- XIX i XX wieku*. RED. M. PATER. Katowice 1996;
83. *Słownik biograficzny regionu tarnogórskiego*. RED. M. WROŃSKI. Tarnowskie Góry 2009;
84. *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*. RED. A. LYSKO. Pszczyzna b.r.w.;
85. *Słownik medycyny i farmacji Górnego Śląska*. RED. A. PUZIO. T. 1. Katowice 1993;
86. SNOCH B., *Górnośląski Leksykon Biograficzny*. Katowice 1997;
87. SNOCH B., *Górnośląski Leksykon Biograficzny. Suplement do wydania drugiego*. Katowice 2006;
88. SURÓWKA B., *Księga zagłady*, „Dziennik Zachodni” 1966, nr 120;
89. SZCZUREK J., *Z wielkich dni Śląska Cieszyńskiego. Przewrót polityczny i wojskowy w roku 1918*. T. III. Cieszyn 1928;
90. SZCZUREK J., *Z wielkich dni Śląska Cieszyńskiego. Pułk piechoty Ziemi Cieszyńskiej*. T. IV. Cieszyn 1930;
91. *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T. 1. Katowice 1977;
92. *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T. 2. Katowice 1979;
93. *Śląski Słownik Biograficzny*. RED. J. KANTYKA, W. ZIELIŃSKI. T. 3. Katowice 1981;
94. *Śląski słownik biograficzny. Seria nowa*. T. 1. RED. M. FAZAN i F. SERAFIN. Katowice 1999;
95. *Tobie Polsko. Szkice biograficzne działaczy ruchu narodowego na Górnym Śląsku*. RED. W. LESIUK, W. ZIELIŃSKI. Opole-Katowice 1981;
96. WĄTROBA H., *Jan Wyglenda (1894-1973). Biografia polityczna*. Katowice 1998 (maszynopis niepublikowanej pracy magisterskiej w posiadaniu autora);
97. *Wojciech Korfanty 1873-1939. W 130 rocznicę urodzin*. RED. T. KULAK. Wrocław 2003;
98. *Wojciecha Korfantego „Marzenia i zdarzenia”*. OPRAC. W. ZIELIŃSKI. Katowice 1984;
99. *Wspomnienia Ślązaków i Zagłębiaków*. WYB. I OPR. K. POPIOŁEK. Katowice 1970;
100. *Z dziejów harcerstwa śląskiego. Rozwój i działalność harcerstwa na Górnym Śląsku w latach 1920–1945*. RED. W. JANOTA. Katowice 1986;
101. ZARZYCKA Z., *Edmund Charaszkiewicz, Stanisław Gliński, Stanisław Koszutski, Lucjan Mitadowski i inni*, [w:] *Powstańcze miscellanea*. RED. Z. KAPAŁA. Bytom 2006;

102. ZARZYCKA Z., *Pptk broni panc. Stanisław Gliński (1900–1994)*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1994, nr 3;
103. ZIELIŃSKI W., *Michał Grażyński 1890–1965*. Katowice 1986;
104. ŻUREK J., *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949-1956*. Warszawa-Katowice 2009;

Strony internetowe

1. www.archiwumkorporacyjne.pl
2. www.jasnet.pl
3. www.wikipedia.pl
4. www.dokument.sum.edu.pl

Spis biogramów

1. JAN ABRACHAMCZYK
2. FERDYNAND KORNELIUSZ ADAMCZYK
3. BONIFACY BAŁDYK
4. JÓZEF BINISZKIEWICZ
5. ARKADIUSZ (ARKA) BOŻEK
6. JAN BRANDYS
7. LUDWIK BRANDYS
8. JÓZEF BROY
9. ADAM WITOLD CIOŁKOSZ
10. JAN DĄBROWSKI
11. ZYGMUNT ANTONI DÖLLINGER
12. PAWEŁ DUBIEL
13. STANISŁAW GLIŃSKI
14. MICHAŁ GRAJEK
15. MICHAŁ GRAŻYŃSKI
16. JAN GRZBIELA
17. EMANUEL KONSTANTY IMIELA
18. WAWRZYNIEC JAŃCZAK
19. JAN NIKODEM JAROŃ
20. PAWEŁ KEMPKA
21. ANTONI BARTŁOMIEJ KLEJNOT
22. ADAM KOCUR
23. WOJCIECH KORFANTY
24. AUGUSTYN KOŚNY
25. JAN KOWALEWSKI

26. EMANUEL KRZOSKA
27. FELIKS KUPILAS
28. JAN LUDYGA-LASKOWSKI
29. STANISŁAW MASTALERZ
30. ERNEST MATUSZEK
31. JANUSZ MEISSNER
32. TADEUSZ MICHEJDA
33. EMIL MOTYKA
34. IGNACY NOWAK
35. ROBERT OSZEK
36. JÓZEF RYMER
37. LUDWIK SKRZYPEK
38. WIKTOR SKRZYPEK
39. HENRYK SŁAWIK
40. TADEUSZ SZALIŃSKI
41. STEFAN MICHAŁ URBANOWICZ
42. JÓZEF WITCZAK
43. ZYGMUNT JAN WUSATOWSKI
44. JAN WYGLENDĄ
45. KAROL WILHELM WYSTRYCHOWSKI
46. ALFONS ZGRZEBNIOK